



Prod. 8.

1011.

43.



A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

NEGYVENHARMADIK KÖTET.

1908—1909.



BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1909.

300858

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A LXIII. ünnepélyes közlés.

	Lap
Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde	3
Vargha Gyula titkári jelentése	7
Beöthy Zsolt: Szász Károly emlékezete	12
Kozma Andor: Terzinák Szász Károly emlékére (költemény)	29
Sebők Zsigmond: Bajcsányi de eadem (elbeszélés)	35
Szabolcska Mihály: Költemények (Ünneplés közt, Hitetlenek, A magyar asszonyokhoz, Jótékonyosság)	46
Váradi Antal: Egressy Gábor emlékezete	49

II.

A havi ülések felolvasásaiból.

Csengeri János: Goethe Torquato Tasso-ja	59
Bevezetés	61
A színmű műfordítása	73
Jánosi Gusztáv: Milton Jánosról	202

III.

Bírálatok és pályázatok.

Riedl Frigyes: Jelentés a Lukács Krisztina széptudományi jutalomról	215
Jakab Ödön: Jelentés a Széher Árpád jutalomról	217
Heinrich Gusztáv: Jelentés a Somogyi Dezső jutalomról	223
Pekár Gyula: Jelentés az ifj. Bojári gróf Vigyázó Sándor jutalomról	225
A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	227

IV.

Tájékoztató közlések.

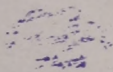
A Kisfaludy-Társaság személyzete (elnökség, tisztségviselők, állandó bizottságok)	231
Rendes tagok névsora	232

	Lap
Levelező tagok névsora	233
Elhunyt tagok	235
Alapítók	237
Kivonatok a Társaság jegyzőkönyveiből	245
Hegedüs István beszéde Szana Tamás rendes tag ravatalánál	260
Vargha Gyula beszéde Sturm Albert levelező tag ravatalánál	261
Tagajánlások (Sebestyén Gyula rendes taggá ajánlása Vargha Gyulától, Yolland Artur és Hevesi Lajos levelező taggá ajánlásai Beöthy Zsolt- tól és Moldován Gergely levelező taggá ajánlása Hegedüs Istvántól)	262
A Társaság vagyona	267

I.

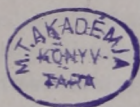
A LXIII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1909 FEBRUÁR 7-ÉN.



THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO



ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BERZEVICZY ALBERT-tól.

Tisztelt közönség! Midőn, társaságunk gyakorlatának megfelelően, elnökünk helyett, ki ma egy nagyérdemű elődömről mond emlékbeszédet, nekem van szerencsém erről a helyről tisztelt tagtársainkat és a tisztelt közönséget üdvözölni s ünnepies közülésünk megnyitásául, a hagyományos szokáshoz híven irodalmi viszonyainkra egy pillantást vetni, még ha akarnám, se kerülhetném el annak az ellentétnek az érintését, mely különösen költészetünk bizonyos új irányai körül a legutóbbi időben mind élesebbnek mutatkozik.

Alig mulik el nagyobb irodalmi összejövetel, hogy azon tiltakozás és panasz ne hangzanék el az ellen az irány ellen, melyet dekadensnek, sőt némely esetben egyenesen romlottnak szoktak mondani s e tiltakozást és panaszt sűrűn megújulni látjuk nagytekintélyű férfiak nyilatkozataiban s a napi sajtó némely organumaiban is. Ezzel szemben azok, kik magukat e fölszólalásoktól találva érzik, gyakran nem kevésbé élesen, sőt olykor támadólag igyekeznek igazolni irányukat és nyíltan vallják a korhadtnak tartott irodalmi állapotok megváltoztatásának, új elemek, új szellem, új formák uralomra jutásának szükségességét.

A vita annyira elfoglalja az elméket és kedélyeket, a kérdés annyira háttérbe szorít minden egyebet, hogy a hozzászólást e helyről — mint mondtam — elkerülhetetlennek tartottam, bármily kevésbé vonz és kecsegtet a véleménynyilvánítás oly vitakérdésben, melyben úgy a kiegyenlítés, mint a meggyőzés lehetetlennek látszik.

A küzdelem, melyben gyakran már nehéz megállapítani, melyik a támadó s melyik a védekező fél, annyit világosan mutat, hogy az ellentét oly irodalmi jelenségek körül forog, melyek, habár kétségkívül vannak rokonvonásaik, sem eredetökre és irányukra, sem képviselőik személyeire nézve egészen nem azonosíthatók.

Itt van mindenekelőtt az a költészeti irány, a melyet először a francziáknál dekadensnek neveztek el. Alakulásában része van a pesszimizmusnak, melyben a XIX. század született és meghalt, a modern élet túlfinomulása miatti ernyedtségnek épp úgy, mint az ellene való lázadozásnak, és mindenestre a keresett és öntudatos különczkedésnek. Vannak azután törekvések, melyek az egyéniség érvényesülésének minden korlátait ledönteni akarják; melyek a hagyományos vallási és erkölcsi fogalmakat eltörölni vagy egészen újakkal helyettesíteni tekintik föladatuknak, ostromolják a létező társadalmi rendet is épp úgy, mint szellemi rokonaik, bár sok tekintetben ellenkező jelszavak alatt a gazdasági élet rendjét. Ez a tábor, mely a szépirodalomban is tért foglal, bár a társadalmi félszedségek ostromlásában egészen jogos téren mozogna, támadásaival gyakran a teljes erkölcsi anarchia útját látszik előkészíteni s a nemzeti múlttól is elszakadva, a haza és nemzet ideáljaitól közönyösen fordul el. Végül mint kevésbé mély gyökerű, de nálunk különösen elterjedt és szembeötlő jelenséget kell a szépirodalomban s különösen a játékszínben, főképp az idegen termékek kultusza révén lábrakapott ledérséget és ezinizmust említenem, mely csillogó és nevetető burokból terjeszti metélyét, s mely ellen már fiatal írói gárdánk vezérei is koronkint élesen szót emeltek.

Mindazok a felszólalások, melyek ez irodalmi jelenségek egyike vagy másika, vagy összefoglalva valamennyije ellen irányulnak, azzal az ellenvetéssel szoktak találkozni, hogy ez a tehetetlen öregek házsártoskodása a bátran előretörekvő fiatalság ellen, a merev és ósdi tekintélyek, a magukat túlélte formák és az elzárkózott kottériák harcza a szellemi élet pezsgő szabadsága ellen, s ezeknek az ellenvetéseknek megerősítéseül hivatkozásokat hallunk a költészet és művészet ama nagyjaira, a kik szintén a félreértés, kicsinylés, gúny és üldözés minden poklain keresztül tudták csak az új irányokat a régiek ellenében győzelemre vinni.

Ezek a tetszetős ellenvetések nem mindig és mindenben egyeznek meg az igazsággal. Először is határozottan tagadásba kell vonnom, mintha fiatal írói nemzedékünk a maga egészében azonosítható volna azokkal a kórosoknak tekintett jelenségekkel. Másodszor nekem úgy látszik, hogy a szellemi szabadságot ma a tekiutélyek uralmától, az irodalom régi szervezeteinek zárkózásától félteni fölösleges aggodalom volna. Hol van ma tekintély, mely magát a legzsengőbb irodalmi becsvágy támadásaitól és ócsárlásaitól megóvótnak tekintethetné? Hol van szellemi irány, melynek érvényesülése a büntető törvény korlátain belül akadályokba ütköznék?

Vagy talán tudományos és irodalmi társaságaink nehezednek oly félelmesen a bátor fiatal törekvésekre? Hisz azokat gyakran saját vendégszerető hajlékunkban teszik egyesek gúny tárgyává s a kik még tegnap tagságukra vagy jutalmukra pályáztak, holnap már fenn hirdetik e társaságok értéktelenségét. Nincs ma döntőnek elismert kritikai fórum sem, s a kritika alig bir egy esetben is nagyobb súlylyal, mint a minőt szerzőjének személye ad neki. A kölcsönösségre alapított sajtópropaganda sokkal alkalmasabb külső irodalmi sikerek fokozására, mint az irodalmi társulatok köteleke, mely a gyakorlatban rendesen lazának s inkább csak formainak bizonyul és a közönség ízlésének ügyes ellesése anyagilag is sokkal nagyobb előnyöket biztosíthat azoknál, melyeket társulataink nyújthatnak. A mi pedig a szellemi szabadságot illeti, az nemcsak merész ujitásokra jogosít, hanem az ellenvélemény és gáncs elviselésére is kötelez.

Míg tehát az irodalmi eretnkség magát nálunk még ha akarná sem találhatná az üldözés és elnyomatás szerepében, addig másrészt az a benyomásom, hogy kárhozthatói is olykor túlzásokba esnek s fölösleges vagy legalább is hiábavaló vészkiáltásokat hallatnak.

A nélkül, hogy legkevesébbé kicsinyelni akarnám azokat a nagyrészt erős fiatal tehetségeket, a kiket olykor fonák irányoknak látunk hódolni, mégis azt hiszem, kissé túlbecsülik hatásukat, a kik miattok irodalmi viszonyaink mélyreható romlásától félnek. Ez a hatás először is majdnem csak a fővárosra szorítkozik s másodsor ne feledjünk, hogy korunkban az irodalmi és művészeti sikerek csattanóssága gyakran fordított viszonyban áll hatásuk tartósságával. Hány divatcikkét az irodalmi és művészeti ízlésnek láttuk már mi korosabbak feledésbe merülni s közülök hány éri meg a föltámadást? Ezen a téren néha szintén igaznak bizonyul a Lamartine szava: «Toute la vengeance de la vérité — c'est: d'attendre». Jellemző tény, hogy a Wagner Lohengrinjének nálunk negyven év kellett, míg századik előadását megérhette, holott a modern tánczos operettek közt már lenézik azt, a mely e dicsőséget néhány hó alatt el nem éri. A Jókai népszerűsége elhomályosult halála előtt, síremléke, szobra érdekében fölhívásunk mindeddig nem talált kellő visszhangra s kiadói mégis azt mondják, hogy a holt költőnek könyveit ma jobban keresik, mint valaha. Vörösmartynak, kit a nemzet szinte tűntető gyásszal kísért sírjába, egy félszázadig kellett várnia, míg a nemzeti kegyelet neki fővárosunkban szobrot emelt.

És utóvégre is azzal legyünk tisztában, hogy a huszadik században már anatómákkal czélt érni nem lehet. Irodalmi hatással csak irodalmi hatást, sikerrel csak sikert lehet szembeállítani. Az irányok

melyektől irodalmunkat féltjük, csak a saját meddőségünk és közönyünk által válhatnak valóban veszélyesekké. Azok követőitől — valljuk meg — sokat tanulhatunk is; tanulhatunk tevékeny propaganda-munkát, összetartást és megbecsülését a magunk munkásainak; nekik van egy kicsiny, de lelkes közönségük, mely könyveiket veszi és olvassa, tapsol sikereiknek s olykor magával ragadja a kételkedőket is. Ezzel szemben azt tapasztaljuk, hogy azok a körök, melyektől a konzervatívabb irodalmi irányok méltán várhatnának támogatást, többnyire lanyhák és érzéketlenek. Egy kitűnő humoristánktól nemrég jóízű élczeteket olvastunk a magyar ember könyvolvasási iszonyáról; s a könyvolvasóknál még ritkébbak a könyvvásárlók. Vannak azután szorgalmas olvasók, kik azonban nyelvismereteik segítségével nagyon otthonosak lévén a külföldi irodalomban, lenézéssel vagy bizalmatlansággal mellőzik a magyar termékeket. Néha éppenséggel nem elsőrendű külföldi vendégek előkelőbb és hálásabb hallgató közönséget találnak itt, mint legjelesebb hazai íróink.

Nekünk mind e jelenségeket szemügyre kell vennünk, ha irodalmunk bajainak orvoslására gondolunk. Minden ellentét és minden abból eredő küzdelem csak jóra vezethet, ha azok, kik mélyen megvannak győződve irányuk és ideáljuk tiszta, igaz és nemes voltáról, e meggyőződésükből és hitükből a versenyben és küzdelemben még fokozott erőt merítenek oly alkotásokra, melyek ellenállhatatlanul ragadják magukkal nemzetünk értelmiségét s melyeknek méltánylásában legjobbaink adnak buzdító példát a sokaságnak.

Mikor e társaságban, mely irodalmunk legbecsesebb hagyományainak megőrzését és követését nyíltan elvéül vallja, költészetünk egyik legtisztább lelkű jelesének emlékére gyűjtünk oltártűzet, újítsuk meg, azért, hogy tette válsuk mindazok szövetségét, kik ezektől a hagyományoktól elszakadni nem akarnak. Ne kongassuk a vészharangot, de tartsunk össze és dolgozzunk; ne fessünk rémképeket, de higgyünk és bízunk nemesebb ideáljaink mindent túlélő hódító erejében.

Ezzel a Kisfaludy-Társaság hatvanharmadik közülését megnyitom.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁ-tól.

Tisztelt közönség!

Irodalomtörténetíróink sokszor rámutatnak arra a szoros kapcsolatra, mely irodalmunk és nemzeti törekvéseink között fennállott; rámutattak, hogy a múlt század első felében a nemzeti ébredést az életre ébredt nemzeti irodalom készítette elő, s nemzeti újjászületésünkben íróinknak ép annyi részök volt, mint politikusainknak.

A magyar irodalomnak ez a nemzeti erőnket tápláló feladata ma sem szűnt meg, sőt talán fontosabbá vált, mint a múltban bármikor. Újabb időben a hazában élő más ajkú honfitársaink között külön nemzetiségi intelligencia kezd kialakulni, mely ellentétben történetünk ezer éves hagyományával, a helyett hogy a magyar nemzet vezető osztályába olvadva közös nagy történeti hivatásunk betöltésén munkálna, mint szétbontó erő működik, s felszítja a fajok harcának veszedelmes tüzét.

E harczban mi csak a szellem fegyverével küzdhetünk s győzelemre különösen akkor számíthatunk, ha a magyar nemzeti irodalom a támadó nemzetiségi irodalmakat úgy elnyomja fényével, mint a nap a meggyújtott apró mécseket.

Jól tudjuk, hogy az irodalmak virágzását nem az irodalmi társaságok teremtik. Lángeszű vagy legalább is tehetséges írói gárdának kell születnie. De az ösztönzésben, a helyes irány megjelölésében az irodalmi társaságoknak is megvan a maguk szerepe, s a Kisfaludy-Társaság nyugodt öntudattal tekinthet vissza eddigi működésére. Kiadványainknak egész könyvtárt megtöltő gazdag gyűjteménye tanuskozik róla, hogy Társaságunk mindenkor híven teljesítette kötelességét s kiadványaival épúgy, mint nyilvános felolvasásaival nemcsak a magyar irodalom emelésén munkált, hanem az alapszabályaikban megjelölt másik czélt, az ízlés nemesítését is szolgálta.

Az a hatás, melyet a Kisfaludy-Társaság a művelt közönségre gyakorolt, szellemi lévén, pontosan nem mérhető; de vannak külső jelek, melyek némi következtetést engednek. Ilyen külső jel, hogy Társaságunk vagyona, mely lelkes honfiak és honleányok s hazafias intézetek adományaiból alakult, az 1908. év végén már 438.159 koronát vett.

Az elmúlt évben két hatalmas pénzintézetünk az Első Magyar Általános Biztosító Társaság és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár 400—400 koronával, Lukács József úr szintén 400, Társaságunk buzgó ügyésze dr. Szöcs Ferencz úr s a mezőtúri ref. főgimnázium 200—200, Jónás Károly úr 100 korona alapítvánnyal gyarapította Társaságunk alaptőkéjét. Még egy kedves adományról kell megemlékezni. Toldy Ilona úrhölgy, egykori elnökünk Toldy Ferencz unokája, 100 koronát küldött Társaságunknak, hivatkozva boldogult nagyapjának egy elnöki megnyitó beszédére, melyben arra buzdította a magyar nőket, hogy életök legszebb percében, mint menyasszonyok, áldozzanak a Szépnek a Társaságban felállított oltárán Kisfaludy-fillérekkel. Fogadja a lelkes adományozó s fogadják alapítóink Társaságunk meleg köszönetét.

Alapítótágjainknak Társaságunk Évlapjait s kiadványainak rendszeres sorozatát nyújtjuk viszontszolgálatul. Az Évlapoknak immár negyvenkettedik kötete hagyta el a sajtót s vár szétküldésre. Kiadványaink sorozatában is értékes művek jelennek meg. Léway József nagyérdemű társunk «A múzsa búcsúja» cím alatt foglalta egy szép kötetbe az utóbbi évtized alatt írt költeményeit, melyekben költészetének régi ereje, nemessége és formatökélye gyönyörködteti az olvasót. Szintén elhagyta a sajtót Taine gyönyörű tanulmánya a nagy francia meseköltőről La Fontaineről Geőcze Sarolta gondos fordításában. Fielding Tom Jones-a hátralevő két kötetének fordítását is befejezte Szűry Dénes társunk, ki e classicus becsű regény művészi fordításával ritka példáját adta a valódi ihlettel és lelkesedéssel végzett s fáradságot nem kímélő munkának. E kötetekhez csatlakozik Kelety Gusztáv művészettörténeti és kritikai tanulmányainak gyűjteménye, melyet Várdai Béla tanár rendezett sajtó alá.

Nem mint a Kisfaludy-Társaság közvetlen kiadványa, hanem mint a Társaság kebelében alakult Shakespeare-bizottság folyóirata jelent meg a Shakespeare-Tár, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bőkezű támogatásával. A Shakespeare-cultus terjesztésének és ápolásának érdemes eszköze ez a folyóirat. Óhajtható volna, ha a nagy közönség ép oly érdeklődéssel fogadná, mint a bizottság által rendezett Shakespeare-előadásokat, melyek kiváló színművészek és művésznők

közreműködésével a Magyar Nemzeti Múzeum disztermében a művelt közönség szokatlan érdeklődése mellett tartatnak.

A közönség állandó szíves részvétele kíséri rendes havi felolvasó üléseinket is. A lefolyt évben kilencz havi ülésünkön 15 verses 17 prózai s két részben verses, részben prózai felolvasás hangzott, köztük három verses és három prózai felolvasás vendégekről. Tagtársaink a következő felolvasásokat tartották:

Alexander Bernát: *A vonalról*, tanulmány; Bársony István: *A Havlassa-eset*, elbeszélés; Bárd Miklós: *Katonalevél*, költemény; Berzeviczy Albert: *A Heliodorról nevezett szoba*; Csengeri János: *Eüripides «Fenicziai nők»* című drámájából műfordítás; Goethe *Tassója*, tanulmány és műfordítás; Báró Dóczy Lajos: *Tapasztalati aesthetika*, tanulmány; Endrődi Sándor: *Anakreoni dalokból: Nem érdemes hazudni, Bimbók, Spiagudri, és A jövőendő magyarokra*, költemények; Földvár, költemény; Hegedüs István: *Sully-Prudhomme-ról*, tanulmány s Sully-Prudhomme következő költeményeinek fordítása: *Első szerelem, Gyermektitok, Egyszerű versmondás, Verseim forrása, Minden csak szerelem, Egy ifjú bur költő, ki honáért halt meg, Hogy s mint folyt életem, Pascal egy gondolata, Áprilisi fuvalom*; Heinrich Gusztáv: *Heine Faustja*, tanulmány; Jakab Ödön: *Az én macskám*, elbeszélés, *Anyámról*, költemény; Jánosi Gusztáv: *Milton*, tanulmány; Kozma Andor: *Hány az Isten?* költemény; Lévay József: *Szomorúfüz a kútnál*, költemény, *Az őszikékről*, költemény, *Hulló levelek, Számadás, Száll az idő, Eskü, Emlékezet, Gondolat, Két arczkép, A múzsa búcsúja*, költemények; Pekár Gyula: *Kurucz kaland Versaillesban*, elbeszélés, *A szerecsének összeesküvése*, humoros elbeszélés; Radó Antal: *A fordítás művészete*, tanulmány; Rákosi Jenő: *Wagner Richárd*, tanulmány; Váradi Antal: *Egy intendáns, színészettörténeti rajz; Gaál Minya*, rajz színészetünk történetéből; Vargha Gyula: *A luxori obeliszsk*, (Gautier Theophiltól) műfordítás, *Petőfi, Örökségem*, költemények, Vértesi Arnold: *A gazdag menyasszony*, elbeszélés; Gróf Zichy Géza: *Karácsonykor*, költemény. A vendégektől felolvasott dolgozatok ezek: Boros Gyula: *Kazinczy Ferencz és Radvánszky Teréz*, tanulmány; Fülöp Áron: *Az első nyíl*, a Csaba című költői elbeszélésből; dr. Lukács György: részlet *A modern dráma főbb irányairól* című pályanyertes munkájából; Putnoky Miklós: *Carmen Sylva*, tanulmány; Zempléni Árpád: *Bosszú* pályanyertes költemény; Zoltán Vilmos: *Carducci ódája Olaszország királynéjához*.

Rendes felolvasó üléseink közül különösen kettőt kell kiemelnem. A februári ülést három jutalmazott pályamunka felolvasása töltötte ki.

Az irodalmi pályázatok ma már meglehetősen hitelöket veszítették, az eredmény többnyire nagyon szegényes, s ime, a Kisfaludy-Társaság a múlt évi közgyűlésen egyszerre három oly pályamunkát koszorúzhattott meg, melyek mindegyike valódi nyeresége irodalmunknak. E pályamunkák bemutatása nem mindennapi szellemi élvezetet nyújtott a műértő közönségnek. Még emlékezetesebb szeptemberi ülésünk, melyen — a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében — nagy és lelkes közönség részvételével ünnepeltük szeretve tisztelt elnökünket, Beöthy Zsoltot, születésének hatvan éves fordulóján. Az emlékkönyvből, melylyel tanítványai, barátai és egyéb tisztelői lepték meg az ünnepeltet, olvastunk fel költői és æsthetikai dolgozatokat. Nem őt dicsőítették, sőt még csak nem is róla szóltak e dolgozatok, de az ő szelleme ihletett meg bennünket, hogy lelkünk tartalmából a legjobbat nyújtsuk neki, a kitünő írónak és tanárnak, ki nemcsak írja, hanem csinálja is irodalmunk történetét s kinél senki sem tett többet arra nézve, hogy hazánkban a magyar irodalom tanárai a magyar lélek tolmácsai, sőt hitvallói legyenek.

Társaságunk az elmúlt évben is több, az irodalommal kapcsolatos ünnepen vett részt. Hogy csak elhunyt társaink emlékének ünnepelését említsem, letettük koszorúnkat Vörösmarty budapesti, Vajda János váli szobrára s Kovács Pál győri emléktáblájára.

Egy fájdalmas veszteségről is meg kell emlékeznem, Szana Tamás elhunytáról. Elköltözött társunk nem közöttünk, hanem egy testvér-intézet, a Petőfi-Társaság kebelében munkálkodott; de azért megérdemli, hogy mi is kegyelettel őrizzük emlékét, mert úgy irodalom- és művészettörténeti dolgozataival, mint az irodalmi életben kifejtett tevékenységével a magyar kulturának hű és lelkes munkása volt.

De nem szabad egy élő tagtársunkról sem megfeledkeznünk. Ábrányi Emil az elmúlt évben ünnepelte költői pályájának negyven éves fordulóját. Tisztelt társunk, mint eredeti költő és mint műfordító egyaránt jeles. Virtuóz verselésével s nyelvének színes gazdagságával megkapólag tolmácsolja az idegen költői műveket, Lord Byron Don Juanjának átültetésével a legnehezebb műfordítói feladatok egyikét oldotta meg. Költeményeiben a szerelem, családi boldogság, a gyöngék és szegények iránt érzett részvét, de legkivált a hazaszeretet csendül meg. Kívánjuk, hogy lantja még soká zengjen, tiszta nemes hangokon, magyar érzést és gondolatvilágot tolmácsolva.

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr hathatós támogatásával az elmúlt évben is folytattuk népköltésünk gyűjtését és kiadását. A Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyamának tizedik kötete gyanánt megjelent a hétfalusi csángó mesék értékes gyűjteménye, me-

lyet Horger Antal buzgóságának köszönhetünk. Ő látta el a meséket jegyzetekkel s ő írt a kötethez tartalmas bevezetést, melyben megkapóan rajzolja a hétfalusi csángók viszontagságos multját s azt a mostoha sorsot, mely a magyar hazában magyar véreinknek osztályrészül jutott.

A gyűjtés munkája is serényen folyik. Mailand Oszkár dévai tanár, e páratlan buzgóságú gyűjtőnk, az erdélyrészi magyarság körében fáradozott már is gazdag gyűjteményének kiegészítésén. Garay Ákos festőművész, a magyar népsajátóságok ez éles szemű megfigyelője a magyarságáért nehéz küzdelmet folytató szlavóniai magyarság dalait jegyezte. Firtosváraljai Deák Ferencz jászberényi tanár, ki a Jászság népköltési kincseit gyűjtötte össze nagy szorgalommal, szintén Társaságunk anyagi támogatásával a pestvármegyei és a nagykunsági jásztelepek felkutatására indult. Végül Somogyi Gyula aradi tanár, megbízásunkból, az aradvármegyei magyarság költői termését akarja kévébe kötni, bevonva gyűjtésének körébe Bihar vármegye szomszédos területeit, főleg Nagyszalontát és vidékét, hol Arany népe lakik.

Óhajtandó, hogy népköltésünknek az a mindjobban felhalmozódó kincse, melyet a Kisfaludy-Társaság megment a pusztulástól s íróinknak és a közönségnek hozzáférhetővé tesz, ne maradjon gyümölcsözetlenül. Épen napjainkban, midőn a legújabb költői nemzedék egészen eltávolodik a nemzet érzés- és gondolatvilágától, szükséges, hogy vágó lélekkel forduljunk az erőt adó anyaföldre, s minél többet merítsünk az örökifjúság vizéből, a népi költészetből.

SZÁSZ KÁROLY EMLÉKEZETE.

BEÖTHY ZSOLT-tól.

A Kisfaludy-Társaság mai ünnepi ülését Szász Károly emlékének szenteli. Ez az emlék, családját kivéve, alig élhet mélyebben és melegebben bármely körben, mint e Társaságban, melynek negyvenöt éven át tagja s tizenhét évig, a másodelnöki székben, egyik vezetője volt; e Társaságban, hol elejétől végig életének azt az ideálját szolgálta, mely legmélyebben és legkitartóbban hevítette s pályáját virággal és napsugárral hintette be. Száz emlékünket az emberről, száz emlékünket az íróról egy érzés melegíti és egy gondolat hatja át, a mint az ő száz kezének munkája egy életfölgöfölgásra, egy kötelesség-érzetre, egy szívre, egy igaz emberre utal. Egyek vagyunk a kegyeletben és elismerésben, hogy az ő bámulatos munkája hűségére és fáradhatatlanságára, őszinteségére és nemességére, hatásának nagyságára és jótékonyosságára a legkiválóbbak, legérdemesebbek közé tartozik irodalmunkban. A toll még életében kiesett kezéből s karszékében súlyos éveken át szomorú, néma merengéssel bucsúzott tőle. Hangja is, erős és mégis gyöngéd, éles és mégis meleg hangja, mely e teremben annyi lelkesedést gyűjtött, nagyjainkat oly mély megindulással ünnepelte, eszményeinket oly erős hittel kereste és táplálta, hangja is, ez a lelkeségben áradó hang, elakadt s utolsó érzéseit csak bús dadogással tolmácsolhatta, mígnem elhangzott. Helye, melyre tisztelet és szeretet hítták, üres közöttünk. De a mi kis körünkön túl, nemzetünk szellemi életének nagy területén és hatalmas folyamában betöltött helye, melyre elhivatott s a melyet lelkének erejével maga hódított magának: ez a hely nem üres. A ki a közre való hatással, az emberi vagy nemzeti fejlődésben nyomot hagyva, futja meg pályáját: az csak a mi véges tekintetünk és rövidlátó szólásunk szerint hagyja el helyét: a dolgok fejlődését kísérő történeti pillantás mindig a helyén fogja látni őt. Ott látjuk Szász Károlyt is. Helyét

dicsőségesen tölti be ma is és fogja betölteni mindenkor és mindenki előtt, ki szellemi fejlődésünk tényezőit, irányait, szárait figyeli s az összesség munkájában, ennek értékében az egyéni munka jelentőségét fölismeri és méltatni tudja.

Mi ez a hely irodalmunkban, melynek betöltésére Szász Károly hivatva volt s a melyet hivatásának erkölcsi és szellemi erejével hódított elvitathatlanul és elveszthetetlenül magának? Azt hiszem, hozzá és a Társasághoz nem méltatlanul járok el, ha életének külső adatai helyett inkább erre a kérdésre törekszem megfelelni. Pályájának képét szeretném adni, nem időrendi mozzanataiban, hanem eredményében, nem részleteiben, hanem egészében, nem életiratában, hanem irodalmunk történetében.

Fejlődésének, sőt egész pályájának megértésére talán a legmagyarazóbb mozzanat a szellemi hatásoknak az a sokfélesége, melyekkel az élet és környezet elhalmozta s a melyekre kora ifjúságától élete alkonyáig, mintegy családi örökségül, erős érdeklődéssel és heves fogékonysággal s székel szarmazásának mohó munkakészségével reagált. Mind e hatások a legkiváló szellemektől, úgyszólván legelső forrásokból, az érintkezés közvetetlenségével érik s a személyes csodálat és tisztelet, barátság és szeretet csatornáin lelke mélyébe jutnak. Nagynevű atyja, kinek Kemény Zsigmond oly fényes irodalmi emléket emelt, maga is polyhistor: jogtudós és matematikus, kora legnagyobb tanítóinak, legbefolyásosabb politikusainak és legünnepelettebb szónokainak egyike, «sok volt benne a költőből, sok a bölcselőből is». Fiának emlékkölteményeiből tudjuk, hogy a kis enyedi deák mint csüggött varázsos ajakán, mikor a római költőket, a mennyiségtan tételeit vagy a csillagok járását magyarázta neki. Ő adta kis fia kezébe költőinket, különösen Kölcseyt és Vörösmartyt s a biblia mellé Pázmány Péter Kempisét. Ebből a gyermekből, ki az evangéliumokkal együtt olvasta Krisztus követését, lett a kálvinista püspök, ki élete java erejét és évtizedeit szenteli Dante fordítására. Nemcsak «az önmunkásság ösztönét csepegtette vérébe» atyja, a mint egy kis önéletiratában maga írja, hanem a minden irányú és az emberi szellem tiszteletében elfogulatlan érdeklődést.

A szellem szabadságának, tiszteletének és egyetemességének elemi iskolája volt ez a professzori ház, mely fényét az atya elméjének, melegét az anya szívének köszönte. Sűrűn fordultak meg benne az akkori politika, tudomány és irodalom kiválóságai: a Telekies és Kemények, Zeykek és Bethlenek, a «legmagyarabb magyarral», Wesselényi Miklóssal; bekopogtak az idegen utazók: Paget és Degerando; látogatták az ifjú Erdélyi és Kemény Zsigmond. Az izzó politikai és

irodalmi élet törekvéseit, vitáit, tárgyalásait hallgatja a koránérő fiú s hevületök, a félig értett jelszavakkal, úgyszólván korábban jut lelkébe, mint tiszta képök. Deák tanítója, a jókedvű Mentovics Ferencz, verselni tanítja és a költészetre buzdítja; Gyulai Pál korai barátsága, levelei táplálják, mélyítik, irányítják ébredező költői kedvét; Szentgyörgyi Imre Shakespearere utalja; míg barátja és iskolatársa, Salamon Ferencz tudományos, közelebbről matematikai és philologiai irányú fejlődését támogatja. Ezek a különböző befolyások nemcsak korai, a legkülönfélébb tárgyú irodalmi kísérletein mutatkoznak, hanem egész életének munkásságán. Nemcsak a munkában való szívós kitartás jellemzi, hanem az érzésekben és hajlamokban való is. A mit valaha megszeretett, attól végkép elszakadni sohasem bír; a mit valaha megszerzett, azzal mindvégig használni akar. A miben ki nem emelkedhetik, legalább kedvét tölti benne s egy-egy kisebb kör szellemi fejlődését szerény igénytelenséggel támogatni törekszik. Nagyszámú iskolakönyveinek, tudományterjesztő dolgozatainak, fordításainak jelentékeny része nem írói érdemeket keres s írói és költői pályájának képéhez mivel sem járul; de jellemző marad az emberre, ki minden benyomását híven őrzi, az igazságnak egyetlen megismert körétől sem tud végleg megválni, lelkének egész tartalmával és csodálatos munkabíráásával minden irányban és mindenkor használni törekszik.

A mihez véges-végig, megszakítás nélkül, lelke teljes erejének föltevésével hű marad: az, annyiunknak első szerelme, melytől élet és csalódások elszakítottak, a költészet. A *Szabad hajdu dalától* kezdve, melylyel tizenhét éves korában az *Élethépekben* föllépett, sőt első, homályban maradt próbálkozásaitól kezdve, az angol Lecky hat költeményének műfordításáig, melylyel a megtört költő épen itt, Társaságunk körében, oly megható búcsút vett az élet és költészet napvilágától, — hatvan éven keresztül hű maradt. Az enyedi bölcsélet-tanuló költői pályatörését is itt, a Kisfaludy-Társaságban kísérlette meg azon az örök emlékezetű pályázaton, melyen nemcsak a versenyző művek sorsa dült el, hanem az egész magyar epika jövője, a mely *Toldival* ajándékozta meg költészetünket. Mily megindító, symbolikus világot vet ez a verseny Szász Károlynak egész költői pályájára! Mohón keresve a neki járó koszorút, öntudatlanul foglalja el a helyet, melyet emelkedve, sikerről-sikerre jutva is, mindvégig megtart: a helyet Arany mögött, az ő dicsőségének mindig csodált és sohasem irigyelt fényében, az ő hervadatlan koszorújától vonva és lelkesítve. A forradalmi szellem kavargása, az erdélyi unió törekvései, melyeket a kolozsvári országgyűlésen épen az ő édesatyjának elragadó szónoklata vitt a kíváncsatos, teljes megoldás útjára, lyrai erét

illetik meg s barátaival, Mentovicssal és Gyulaival együtt kiadja első könyvét, a *Nemzeti színek* kis verses füzetét. Fiatal-lelkek kedves lobogása. Legmelegebbek Gyulai versei, legformásabbak s képekkel legkészebbek a Szász Károlyéi. Az *Első hírnök*, egy fecske hozza meg az ujságot a nagy tavaszról; a költő tartóztatja, de a röpke hírmondó tova száll, mert már nyomában a *szabad pacsirta*. Egy másik versében, a *Vagy mit mondok*ban, az édes mámor boldogságában ujjong s szabadító sugarat követel a világ minden rab nemzetének. Ez már nemcsak az ifjúság hangja, nem is csak a negyvennyolczas ifjúságé. Petőfi szellemének első sugarai esnek lelkébe, mely más hangokra termett, de fogékony természeté szerint nem maradhatott zártan egy hódító lángelmének elemi ereje előtt, különösen nem, mikor gyújtó szikrája a forradalmi napoknak izzó légkörében érte. Petőfire utalta csak nemrég az is, a még ismeretlen barát, mester, bálvány, kihez lelkét, tehetsége természetének és jövő életútjának titkos sejtelmével, örökre odafűzte. Arany Jánost, a szalontai jegyzőt, levéllel és ünneplő költeménynyel kereste föl *Toldi* diadala alkalmából. Lelkesen ünnepelte a maga merész pályázó vállalkozásának bukását, mikor ez a bukás a magyar költészet győzedelmét jelentette. Ilyennek ismertük őt mindig, ifjú hevületében és férfi erejében, csalódásai és diadalai között, otthonában és a közéletben: ilyen lelkesen szerénynek és szerényen lelkesnek, mindent készen adónak és mitsem követelőnek. Aranynak az 1847-diki üdvözletre írt válasza megmaradt s ez a válasz egyike legérdekesebb és legfontosabb leveleinek. Benne formulázza legrövidebben s talán leghatározottabban költészetének s általában annak az új magyar költészetnek programját, melynek «útját Petőfi törte meg, kinek nyomán haladni egyikünk sem szégyelhet». Éles és tiszta pillantással mutat rá a közélet és költészet eszményei és törekvései közötti kapcsolatra s nem népi költészetet akar, hanem a néppel megteljesedett nemzet költészetét. Kövessék az ifjak Petőfit s «honosítsák meg elvégre a magyar költészetet az egész Magyarhonban». Ime, az egykori irodalmi erkölcsök: a megbukott ifjú titán, ki nemes elragadtatással rohan vonni a győztes diadalszekerét, azután a hőrosz, ki diadalának első mámorában nagy pályatársának zászlaja alá hívja őt magával.

Az ifjú Szászt sorsa nemsokára elvezette Petőfi személyes körébe. Atyjával, ki az új kultuszminiszteriumban, Eötvös oldalán, államtitkárrá lesz, a fővárosba kerül; az egyetemen matematikát és hadi tudományt tanul; sikertelen drámai kísérleteket tesz s forradalmi cikkeket és verseket ír; végre a *Murány* hölgyével megkapja a Kisfaludy-Társaság első koszorúját. De e, különben sem tépetlenül

nyert koszorúnál buzditóbb és irányzóbb hatások várják: Vörösmarty-nak atyai és Petőfinek baráti tanácsai. Amazt, költészetünk fejedelmétől, szinte parancsnak tekinti; emezt a rajongó csodálat erejével vési szívébe és őrzi ott mindvégiglen. Az ő egyértelmű tanácsuk ajándékozta meg irodalmunkat Szász Károlylyal, a műfordítóval. A ritka műveltségű, könnyen hangolható, a formában szinte kész, munkakedvben áradó és munkabírásban duzzadó ifjú költőt mind a ketten a műfordításra buzdítják, különösen angol költők fordítására. Vörösmarty *Romeót*, Petőfi Mooret adja kezébe. Tudjuk, hogy Vörösmarty maga is dolgozott *Romeo* fordításán s Petőfi is szívesen foglalkozott az ír költővel. Várhatta-e részükről melegebb, biztatóbb és kitüntetőbb fogadtatás, mint mikor a maguk útjára hívják, szinte kedveseiket bízzák kezére s irodalmunk nagy szükségének, fogyatékának érzetében, ennek betöltésére hívják föl, a jövő fátyolán át fölismerve ifjú barátjoknak legigazibb hivatását.

Míg azonban ennek útjára léphetett volna, a szellemi élet legkülönböző köreinek, édesatyja és tanítói, mesterei és barátai által érvényesülő befolyásához a forrongó életnek szinte cikázóan gyors változásai járultak. Egymásután kóstitattak meg vele mindent, a mi az ember és hazafi szívének üdv és kárhozat: diadalmamort és végpusztulást, boldogságot és földönfutást; meghordozták az ország minden vidékén a székelly havasoktól a Kis-Kárpátokig; szédítő gyorsasággal hányták egyik életkörből, egyik társaságból a másikba, egyik életfeladattól a másik elé. Dolgozik a debreczeni kormány hivatal-szobáiban és szerkesztőségeiben; kardot ragad, mikor dicsőség többé alig kecsegteti, de a vonagló hazának hívó jajsza annál parancsolóbb; a nagy csapás után eszi a bujdosók keserű kenyerét, míg egy tiszaparti kúriában menedékre talál; majd nevelősködik Gömörben s itt egész életútja fordulóra jut. A szomszéd keleméri kálvinista pap fogadja barátságába és irányozza. Az új triász harmadik nagyja: Tompa Mihály volt. A költő rég meghódította, most az ember és pap varázsolta el, ki baráti körben vidám és jóízű tréfálkozással takargatta lelkének sebet, a szószékről a hit igéivel gyógyítgatta valamennyiökét. Szívből fakadó és szíveket kereső, egyszerű, természetes szavával papnak is az volt, a ki költőnek, a mint magát Dömötör Jánoshoz intézett levelében jellemzi; az új költészet szelleme: szelleme az ő beszédeinek is. A bejei, olyan ifjan már hajótört nevelőt egészen elragadta; «a betű sohasem elég Tompát méltóan jellemezni», írja felőle Aranynak. Tompa példája, a parochia csábító nyugalma a hányatások után, a költészetet minden időben és mindenütt hívogató vendégszergetete ellenállhatatlanul vonzották; de nem-

csak ezek. Ő lelke szavával keresett mindig mindent s őszintén és mélyen vallásos lélek volt. Papságra szánta magát, nagy energiájával elkészült rá s vizsgálatai után Apostol püspök fel is avatta. De egyelőre nem valami nyugalmas paplak várta, hanem a nagykőrösi gymnasiumnak egy felajánlott tanszéke.

Mindezekben a futólag érintett életfordulatokban s az utánuk következőkben nemcsak az a tanulságos, hogy milyen benyomással voltak reá, hanem az is, s talán még jellemzőbben, hogy miként állotta meg helyét, melyet annyiszor volt kénytelen változtatni. A változások sűrű sorozatában kibontakozik szellemi ereje, melylyel új meg új feladatainak mindig derekasán megfelel, megnyilatkozik kedélyének egyszerű nemessége, keresetlen símulékonytsága és férfias hűsége, melylyel vándorútjain és messze állomásain egész életre hű és ragaszkodó barátokat szerez; de mindezeken túl megható komolysággal fejlik ki erkölcsi valója, a maga tiszta egységében és vonzó egyszerűségében: a spectrumnak sok színéből az az egységes, tiszta, fehér fény, mely egész életútját beragyogta. Teljes erejének kíméletlen megfeszítésével, mindig egész lelkének föltevésével, hittel a becsületes munkának nemcsak hatásában, hanem kötelességében: használni minden körnek, a melybe sorsa hívja, s egyszersmind folytonfolyvást, pihenés nélkül annak a nagy egésznek, nemzetének, melynek sorsa, szellemi és erkölcsi java, haladása legmélyebben fekszik a szíven s legállandóbban lebeg a szeme előtt. Csapások alatt és szenvedések között a munka boldogságát keresi, örömben és sikerek árján a munka kötelességét példázza. A munkának s a munkát ösztönző, erősítő, irányító hitnek, szeretetnek és kötelességérzetnek egységes és folytonos szálára fűződik pályájának minden mozzanata. Az élet sokféle pontján, száz helyzetében, ezer feladatát végezve, magát annyi-felé felosztva: ebben marad egységes, egész, nagy Szász Károly alakja.

Abba az irodalmi életbe és körbe, melyben innen kezdve végig megmarad, Kőrösön lép, hova egy szomorú erdélyi út után érkezik, mely füstben és romban mutatta mindazt, a mi gyermekemlékeinek arany fényében ragyogott. Eredetileg a magyar irodalom tanárává választották; de helyét a szintén bujdosó Aranynek engedi át s a mennyiségtan katedráját foglalja el. Olyan teljes boldogság várta, a milyen csak elképzelhető a közgyásznak ezekben a bús napjaiban, mikor annyi collégiumunk, köztük a kőrösi is, tanáraival és tanítványainak egy részével, voltaképen »hajótöröttek szigete» volt. De Szász Károly ezen a szigeten azzal került össze, ki bálványából és mestereből itt és csakhamar legbensőbb, legmeghittebb barátjává lett. Aztán

családi fészket is ezen a szigeten rakta meg. Itt állott a *Kis lak*, melyet azon a nemesen meleg hangon áld el, mely igazságánál fogva gyöngédebb a lágynál és meghatóbb az olvadónál s a mely lyránkban mintha csak elhangzott volna. Ide vitte feleségül, egy boldog véget ért kis szívregény után, gyermekkori jegyesét, Szász Pólit. E finom, törékeny gyermek kora hervadásra szánt virág volt, mint Kármán Fannyja, kihez Toldy hasonlítja. Költői lelkének bájos képét *Iduna hagyományaiból* ismeri irodalmunk. Alig másfél évi, gyöngéd odaadásban s a közelgő végzet rettegésében töltött együttlét után sírba szállt. Egyik legszebb költeményében azt a sóhajt küldi utána a költő, hogy ne a hír, csak az ő könnye sirassa.

Felejtsetek el emberek!
 Fedezd be árnynyal, zöld berek!
 Adj néki nyugtot, néma sír!
 Ne kapd föl nevét, kósza hír!

A tavaszi álom rövidebb volt, a költő szíve fogékonyabb, vágya a családi boldogságra erősebb és természetében fekvőbb, hogysen újból ne kereste s jó sorsa végzéséből meg ne találta volna. De mégis úgy tetszik nekem, mikor már gyászdalai régesrég elhangzottak is, mintha ez a kedves és szent árnyék végigvonulna vele életének ösvényén. Kisérné lelkével, melynek sugalmait talán férje öntötte versekbe, de a hervadó virág illatát fogta föl bennök, egy lélek költészetét foglalta a szavak költészetébe. És mintha ez a finom lélek kísérné a költőt, bátorítaná és sugallaná hű ragaszkodásaiban, nemes kitartásaiban úgy, mint panasztalan lemondásaiban. Több egy bús emléknél: egy tiszta sugallat, mely sohasem hagyta el, mert sohasem lett méltatlanná hozzá.

Míg e csapás le nem sujtott reá, boldogan élvezte új körének fényét és melegét, ösztöneit és irányzásait, melyeket leggazdagabban Arany szelleme árasztott. E kör a nagykőrösi kollegium akkori tanári kara volt, melyet együtt vert össze Magyarország balszerencséje és jó sorsa. Aranyon kívül Szász Károlynak három erdélyi barátja és tanuló társa került össze: Jánosi Ferencz, Mentovics és később Salamon, majd utánuk Tomori Anasztáz, Szabó Károly, Szilágyi Sándor és Ács Zsigmond. Mindenki ismeri ezt a kőrösi akadémiát, nem egyszer volt megírva története, főképp Aranyval kapcsolatban; de úgy gondolom, hogy van valami mélyebb jelentősége is kiváló férfiagnak egy kis alföldi város szegényes állásaiban ily nagy számmal való véletlen és érdekes találkozásánál. A kör összetételében, sajátos találkozásában, tagjainak együttes hatásában is érdekesebb és tanulságo-

sabb, hogysen keresnünk ne kellene és meg ne találhatnók pontos helyét szellemi életünknek, közelebbről költészetünknek fejlődésében.

Annak az új költészetnek történetében, melyet Petőfi és Arany szelleme vezet s a mely először kíván az egész magyar nemzet lelkéből az egész magyar nemzet lelkéhez szólni, ennek a költészetnek történetében három tanító intézet kér helyet. Három iskola, az ország különböző vidékein, melyeknek kebelében az új költészet első csirái fakadoztak, vagy épen egyes fejlődési fokainak vezető eszméi kialakultak s alapvető munkája folyt. Előkészítői az eperjesi lyceum volt tanulói, Vachott Sándor és Kerényi, Sárosy Gyula és Szemere Miklós s a népdalíró Szakál, kiknek lantján először ébredednek töredékesen, el-el-szigelten az egyes hangok, melyeknek hatalmas együttese Petőfinél harsan föl. Talán szabad a pápai collegiumot is megemlítenem, a hol Petőfi és Jókai szellemében az új költői világ képe derengeni kezd: a magyar szív, a magyar élet, a magyar hagyományok világa az egyszerű, természetes, igaz magyar szó költői formájában. Petőfi lángelméje néhány rövid év alatt diadalra viszi a lyrában, Aranyé az epikában. Győzelmük nemcsak az övék, hanem az egész nemzet költői szellemeé, mely egész teljességében és eredetiségében általok fejezheti ki először magát; ezért olyan tűneményesen gyors és egyetemes. Az ő szellemök, mely minden ízében művész szellem, nem is érezteti a költészetökben egybeolvadó, egymást átható elemeket, nem érezteti külön a gyökeresen magyart, a népit és külön a művészt. E föl sem tűnő s annál erősebb harmónia jellemzi, a két nagy szellem vezető munkássága mellett, ennek az új, nemzeti költészetnek első idejét, mely a villám fényével és gyorsaságával érkezett. De Petőfi eltűnésével épen olyan gyors hanyatlás következik utána, nem visszahatásul, hanem az egyoldalúság túlzásában való elsekélyesedésül. Petőfi nagysága az utánzóknak egész seregét csábítja a köztérre, kiket az ő fénye inkább elvakít, mint megvilágít. A népi és művészi harmóniája megbomlik nálók, a gondolat elszáll, a forma szinte föl-oszlóban; csak a szólam, a cifra, a sallang, az ingredienttiák lesznek fontosakká s ebben a verses parlagi magyarkodásban az irodalomnak mint művészetnek s a közízlésnek egyetemes sülyedése fenyeget. A leigázó hatalom elzár bennünket a világ szellemétől s keserű daczunkban mi magunk is a kezére járunk és a költészetben csak magyarságot keresünk.

Költészetünknek e népszerű sülyedése, mely derekas tehetségeket is ragad magával, a sallangosság, vagy a mint Erdélyi nevezi: a kelmeiség, évekig tart s csak Arany tekintélyétől, tudásától és művészetétől várhatja a segítséget, a fordulatot. Arról van szó, hogy a

költői tartalom értéke s a belső és külső forma művészete újra jogához jusson. Erre sereglők, munkálkodik Arany körül a körösi tanárság, összeköttetésbe lépve mindazokkal, kiket segítő társainak kíván vagy ismer. A mester szellemében dolgozik minden eszközzel, melytől hatást várhat s voltaképp alapvetőjévé lesz a nemzeti költészet egy új fejlődési stadiumának, mely az elsővel szemközt, ifjú tűzben, szenvedélyes elevevességben veszít ugyan, de szelleméhez hűnek maradván, a gondolat gazdagságával, a tanulmány művelő erejével, a forma gondjával és szépségével a művészet jogát visszaszerzi. Arany körében tisztulnak ki s kezdenek érvényesülni a hatás minden eszközei: az eredeti költők példája; a kritika, mely az igazi értékek felől fölvilágosít; a műfordítás, mely a világköltészet remekait törekszik szellemünkbe oltani. Arany «lyrai sóhajai», melyekben «lelkét széttördelte»: termékenyítően hordták szét ezt a lelket. Az ő szelleme hatja át és irányozza, mellette közvetlenül, Mentovicsot és Szász Károlyt s buzdítja példával és levelekkel a távolban Tompát és Lévayt. Gyulai Pál, ki szoros összeköttetést tart a körösiekkel, sűrűn ellátogat hozzájuk s szinte közéjük tartozónak tekint magát, kritikáival tisztítja a levegőt s mély és éles fölfogással először mutat rá a végzetes tévedésre, mely a sallangosok fölfogásában rejlik, Petőfivel való viszonyuk tekintetében. Salamon az igazi Petőfit magyarázza, egyenes ellentétéül annak, a mit benne utánzó látnak. A műfordítás terén is innen, Körösről, indul a nagy mozgalom; az itteni tervezgetésekben, munkában gyökerezik voltaképp a Kisfaludy-Társaság nagy Shakespere-vállalata, melynek mæcenása Tomori Anasztáz, egyik fő dísz Arany, legbuzgóbb részese Szász Károly s egyik szerény munkása Ács Zsigmond. Im ez a nagy emlékű körösi tanári kör helye irodalomtörténetünkben.

Ebben a perspectivában érthetjük csak meg igazán Arany János szavait, melyekkel Szász Károly kisebb költeményei első gyűjteményének bírálatát befejezi: «Költészete úgy tekinthető, mint valódi irodalmi szükségesség». A lyrikus Szász ifjú költőtársai közül leg hamarabb, leghatározottabban, legkészszebben csatlakozik Aranyhoz és a vázoltam ellenhatáshoz s termékenységevel, műveltségével és szeretetreméltóságával a leghathatósabban képviseli. A «virágcsatának» ő a legbuzgóbb és legkedvesebb fiatal lyrikusa. Könnyen és bőven omló költészete, művészi szellemével, erkölcsi értékével, műveltségbeli tartalmával, ritka formai készségével szolgálja Arany költői és Gyulai kritikai irányát. Hogy életének a körösi napokon túl is sok változást mutató mozzanataihoz miként fűződik ez a lyra: részletesen elmondja maga önéletírásában, mely kisebb költői munkái

masodik gyűjteményének megjelenése alkalmától készült. A mint ezekben a költeményekben életének külső és belső mozzanatai szinte szakadatlan sorral tükröződnek: a hangulatoknak gyors költői érésével és a költői kifejezés készségével közelebb látszik állani Petőfihez, mint Aranyhoz, ki, igen sajátos módon, öreg korában sokkal könnyebben és gyorsabban hangolhatóknak mutatkozik megszűkülte életkörülményeinek benyomásaitól, mint ifjú vagy férfiúi éveiben. Szász Károly költői egyéniségének épen ez a röpke fogékonysága, ez a könnyen hangolhatósága egyik legföltünőbb és jellemzőbb vonása. Az *Úti tárcza* kis jeliségében maga is rámutat:

A mit láttam átérezve,
Le is írtam abb' a perczbe —
Hogy az első benyomásban
Azután is mindig lássam.

E sorok nemcsak utazásának képeire, hanem egész életútjának benyomásaira, nemcsak az *Úti tárczára*, hanem egész lyrai költészetére illenek. Lantja zengve kíséri Körösről, honnan összeomlott boldogságának bús emléke úzi tova, Kecskeméten át Kézdivásárhelyt az első szószerkekre, melyről az ígét hirdette. Atyja halála után elárvult családja, özvegy édesanyja és testvérei hitták. A földi érzések legszentebbjai vezették az Úr oltára elé, melynek hívő és méltó szolgálója maradt életével és szavával egyaránt. A költői elme játékait kívül hagyta a templom ajtaján, csak meleg szívét vitte be. Sohasem felejtette el Tompa példáját: az igaz hit beszéde mindenkinek szól és mindig egyszerű. Szentbeszédei és imádságai csak *kerek* formásságukban, a kifejezésnek itt szabatos erejében, amott meleg bensőségében éreztetik a költőt; a képzelet és érzés csapongásának, ékesgetésnek nyoma sincs bennök; hatalmas hangjától támogatott szent komolyságukkal hatnak. Kézdivásárhelyi híveit épen úgy meghódította, mint utóbb a kunszentmiklósiakat és szabadszállásiakat. Szeretett papjukat ezek képviselőjökül küldték az újból megnyílt alkotmányos élet első országgyűlésére, honnan Eötvös József tanácsosul hitta meg miniszteriumába. Már akkor virágjában volt új családja is. Még Kunszentmiklóson kötötte második, boldog frigyét Bibó Antóniával. A ki csak ismerte ezt a gyönyörű asszonyt meleg méltóságával és nyájas tekintélyével, Wordsworth *Asszonya* juthat eszébe, kinek «élet és halál közt biztos minden lépte». Férje is kétségtelenül őt látta maga előtt, mikor az angol versen szeme, vagy inkább szíve megakadt. Nemcsak szerető gondviselőjévé, hanem valósággal múzsájává lett; egybekelésök óta haláláig írt költeményeinek több a felénél hozzá van írva vagy róla szól.

Mindez élményei, benyomásai ott zengenek lyrájában, melynek összegyűjtött termését kétszer adta ki. Az első Arany János bírálta meg, a barátnak inkább köteles őszinteségével, mint elfogultságával; de abból, a mit mondott, a kegyelet is alig vehet el, s a mai, fél-századdal későbbi kritika is alig adhat hozzá valamit, legföljebb határozottabban fejtheti ki a fejlődés távlatában e dús lyrai termés helyét és jelentőségét. Szász Károly első sorban kétségtől nem eredetiségével hatott, nem világának és beszédének külön sajátosságával, inkább friss fogékonyságával, átérző odaadásával úgy mesterei, az idegenek és magyarok, mint benyomásai iránt. Nemcsak az élet, hanem a költészet benyomásai tükröződnek lelkében, de épen nem színtelen hanem kedves, meleg tónusú tükörben. Mindig érezzük tiszta, vonzó nemességét érzésvilágának, melyet a legjobb szívek legtisztább eszményei hullámoztatnak s a hullámok, hanem a legmélyről indulnak is, mindig andalítóan ringók és édes, tarka, sokszor meglepő, szinte varázsos színekben játszó. A kép, melybe gondolat és érzés hol játszi könnyűséggel, hol a phantasia komoly díszével öltözik, talán legjellemzőbb eleme költészetének. Petőfinél cselekvéssé lesz az érzés, nála képpé. Úgy száll dalaiban, elégiáiban, ódáiban képről-képre, mint a hogy' kedves madara, a *fecske* szállong. Körülkerengi a hazának éjben borongó, majd új fényre derülő ormait, a gyermek-émlékek és szerelem virágos kertjét, a meleg házi tűzhelyet, az Isten házának tornyát, vidám barátok asztalát, a temető bús keresztjeit, nagyjaink Pantheonjának kupoláját. A tanulmány, ízlés és igaz sugallat szövetsége sem segíti olykor a befejezetten művésziig, de legalább mindig ennek az irányában ragad bennünket. Szavainak és versének tiszta gyöngyözésében, a formának minden nehézségét leküzdő könnyűségében pedig nemcsak művészetet érzünk, hanem érzéseinek tolulása szinte közvetlenül illet. Ki ne érezné nemcsak költői tudását, hanem költői érzését és képzeletét a *Kis lak*, az *Iduna*, a *Fecskefészek*, a *Keleti álom*, a *Hazámhoz*, a *Fecske*, a *Velenczében*, a *Kis Ilonka emlékezete* és annyi szép költeményének olvasásakor; ki nem a szív reflexióit *A férfin*ban, mely eszményét festi:

Mit rábizának isten, ember,
Mit nő s haza kezébe tőn:
Őrizze ő azt szerelemmel,
És küzdjön érettök dícsőn.
Nagy czél után, min ezrek nyerne,
Vagy egy szív boldog végtelen:
Oh édes vívni az embernek!
Oh felséges a győzelem!

Ki ne érezné szíve melegét gyöngéd dalaiban, melyeknek hangját följebb kívánta emelni a népinél, de az egyszerű közvetlenség megőrzésével; ki ne ünnepi ódáiból, melyeknek hosszú sora a közvirradatkor a Kazinczy- és Széchenyi-ódával indul. Mint a magyar szellem papja áll évtizedekig az oltár előtt s a hit erejével, a szívnek szeretetben remegő alázatosságával és elragadtatott fölemelkedésével hirdet dicsőséget és igazságot. Míg mindebben s egész eredeti költészetében Arany művészi szelleme vezeti és lelkesíti, kinek oldalán és irányában keresi egész irodalmi hatásának értékét: lyrai motívumainak körére, természetére s talán intenzitására nézve is Garayhoz áll legközelebb, kinek emlékét egy szép költeményben dicsőíti is. A formának kétségkívül nagyobb művésze s ha zengő accordjai nem ragadnak is mindig magukkal, hangszerének finomsága érzékenysége sohasem téveszti el a hatását. Nem is gyöngül, inkább erősödik a korral. Művészi biztosság és gazdagság tekintetében egyre halad, épen mint barátai, Tompa és Lévy, s lyrája utolsó verses kötetének néhány darabjában éri el tetőpontját.

A lyra mellett folyton megújuló, a csalódásoktól nem lankasztott kedvvel műveli a drámát, a még Enyeden készült *Zsigmond királytól*, a tragédiáknak, történeti színműveknek és vígjátékoknak egész sorát adva, bibliai színművéig, a *Salamon királyig*. Czakónak egykori buzdítását sohasem feledte el; akadémiai jutalmak és dicséretetek is élesztették kedvét; aztán a dráma szeszélyes műzsájával, mint az övénél nagyobb példa, a Vörösmartyé is mutatja, legnehezebbnek látszik az örök szakítás. Tanulta és bűvárolta törvényeit, olvasta és fordította classikusait, kísérleteibe beleöntötte minden tanulmányát és költői energiáját, jeleneteket írt is szépeket és hatásosokat, mint különösen a *Heródesben*, *Fráter Györgyben*, *Salamonban*, de a színpad közönségét igazán meghódítani nem tudta soha. A képzeletében uralkodó idegen hatások különbözősége, a szerkezet és jellemrajz ingadozásai, epikai és lyrai vénájának el-elhatalmasodása útját állották mélyebb és tartósabb sikereinek. Egyáltalán a nemzeti költészet e nagy iskolájának és körének, lyrájához és epikájához méltó igazi drámaírója nincs. Érdekes, hogy nemzeti és művészi szellemök drámai kifejezőjét, Petőfinék és Aranynak méltó társát a múltban keresik: Arany is, Gyulai is, Szász Károly is külön-külön s mintegy egyszerre fedezik fel, magyarázzák Katonát és igtatják irodalmi dicsőségének jogába; az ő tragédiájok; a *Bánk bán*. Szász nem itt, de nem is a lyrában nyerte legdúsabb, leghervadatlanabb koszorúját, hanem az epikában, még pedig itt is, gazdag és soknemű kísérletezés után, késő férfikorában írt nagy époszával, a *Salamonnal*.

Életútja addig a köztevékenységnek új meg új állomásaira szólította. A cultusministeriumból pestmegyei, majd kiskúnsági tanfelügyelőnek ment, meg újra visszatért a központi kormány hivatal-szobájába. Nagyobb gonddal, szeretettel, több és odaadóbb munkával fejlődő közművelődésünk ügyét nála senki sem szolgálhatta; de nem az irodalmat sem. Ez a, magát száz felé osztó emler, a honnan csak nézzük, mindenünnen egész embernek mutatkozik. A kőrösiek, Arany-nal élőkön és más vidéki barátaik nagy része, fölkerülnek Pestre s az akadémiában és az új életre kelt Kisfaludy-Társaságban, mely intézetek örömmel és tisztességgel sietnek kebelökbe fogadni Szász Károlyt is, nemkülönben a hirlapirodalomban vezető helyet foglalnak. A politikában kivétel nélkül Deákhoz csatlakoznak; irodalmi fejük Arany, baráti társaságuk központja Csengery Antal, legerősebb har-czosuk Gyulai Pál; de legmunkásabb kezök Szász. Arany lapjainak, a *Figyelőnek* és *Koszorúnak*, Csengery, Lónyay, utóbb Gyulai Buda-pesti Szemléjének Pákh, később Nagy Miklós *Vasárnapi Ujságjának* mesés tevékenységű dolgozó társa: a kritika, az irodalomtörténet, az elméleti aesthetika, az életrajz, az eredeti költés és műfordítás terén egyaránt. Dolgozatai a mily készen és bőven szolgálják a nap szük-ségét, ép oly kevéssé tévesztik szem elől a jövő fejlődés szükségait, melyeket tanulmányaiban gazdag irodalmi műveltséggel, elfogulatlan ítélettel és mindig a meggyőződés lelkes erejével szolgál. Csak *A világirodalom époszairól*, az *Ember tragédiájáról*, *Arany és Tompa költeményeiről*, *A műfordítás elveiről*, *A tragikai felfogásról* és *A történelmi hűségről* szóló dolgozatait emelem ki, melyekkel irodalmi és aesthetikai műveltségünkben szellemével és szorgalmával nevének maradandó nyomot vágott.

Minde hivatalos, tudományos és lapirodalmi munkássága mel-lett maradt ideje, hangulata, ereje, drámáin kívül is, nagyobb ere-deti költői alkotásokra. Igen, költői ereje is, mert épen elbeszélő költeményei azok, melyekben emelkedése legegzenletesebb és leg-magasabb, hatása legelevenebb és legmaradandóbb. Hangulatainak könnyen átringó változásai, teljes beolvadó képessége az életnek és képzeletnek egy-egy körébe, a képtermésnek és képszövésnek eleven energiája épen úgy kezére jártak itt, mint beszédének szabad költői áradása és festő színei. Tárgyait ritkábban az élet, sűrűbben a történet körében keresi; ebben erősebb, biztosabb s szinte valószínűbb is. Szerkezetei a kis elbeszéléstől, a pályaképen és történeti kép-sorozaton át a legnagyobb époszi compositióig nyúlnak. Egy, Byron és a byroni *Katalin* hatását mutató szenvedélyes szerelmi drámával, a *Hedviggel* indul. A kisebb jelentőségűeket mellőzve következik

Trencsényi Csák, mely egészében inkább egy országos fölfordulás erkölcsi és érzelmi fürgetegének toluló képeivel, mint hőségnek uralkodó alakjával hat s a melyet már Arany, különben szigorú bírálótában, «irodalmunk nyereségének» mondott. Azután a *Zrínyi a költő*, mely nem a csodás, hanem a csodálat epikuma s fenséges hőségnek ragyogó alakját nem egy zárt cselekvényben, hanem lazábban összefűzött, rész szerint erős hatású történeti képek sorozatában állítja szemünk elé. Majd *Álmos* következik, Tasso nyomán a tündérmese és hősmonda vegyülésével. De már itt a mondák világát járja, melyből utóbb egész époszköltészetünknek egyik legkitünőbb termékét, a *Salamont* alkotta meg, Bármennyi s bármily jogos kifogás hangzott e nagy költemény egyes részletei s a monda-felfogás egyik-másik mozzanata ellen: a költészet igazi ereje és komoly szépségei iránt fogékony lélekre mély és tartós hatás nélkül nem maradhat. Ebben a hatásban, erejében és mélységében, érezzük, világosabban és határozottabban, mint eredeti költészetének bármely más termésénél, hogy ezzel föléje emelkedett az idők árjának. Érezzük conceptiójának lebűvölő hatalmában, mely egy kihívott és kérlelhetetlen, sötét végzet alá foglalja leggazdagabb mondakörünket. Ragyogó színekkel s egyszersmind jellemző erővel mutatja be lovagvilágunk gazdag képét; hőseiben: a szent lovagban, a koronás aszkétában, a hős, királyi kalandorban és kíséretök számtalan jellemző alakjában, föltárja lelkét. Így kezdi: «Mostan emlékezem Salamon királyról...» s végig megilletve tart az elbeszélésnek krónikás, ódon zamatával és naiv bájjával, melyből nem zökkenti ki sem a festések pompája, sem a drámai jelenetek heve. Az a költői ereje is, mely már korábban föltűnik *Csák* Erzsébet-jeleneteiben, *Zrínyi*ben Kis Farkas csatái közt, *Álmos* halálában: itt ragyog leggazdagabban. Salamon zárándoklásában, Géza vezeklésében, Bátor Opos végében, melyek az egész magyar történeti epika legszebb lapjai közé tartoznak, s ezeken kívül sok más helyt, a hősinek és megindítóknak olyan ritka bensőségű egybeolvasztását, a kettőnek olyan egységes accidál megütését érezzük, akár Vörösmarty époszainak feledhetetlen jeleneteiben vagy Arany Gyulafi-párbajában és Mikoltjában. Mintha csak itt, csak most mutatta volna meg igazán: mi lakik benne. Itt, a hol tárgyánál és feladatánál fogva Aranyhoz legközelebb érzi magát, mikor az ő csodálata inspirálja lelkét: emelkedik hozzá legközelebb. A mint a hún mondák költője Arany, a honfoglalás mondáié Vörösmarty, Szent László mondaköréé Szász Károly. Akár fognak még époszokat írni, akár nem; akármilyen álláspontot fog velők szemben elfoglalni az új divat, kritika, elmélet: bizonyos, hogy ez a költészet a ma-

gyar lélek egyik legnevezetesebb fejlődési fokán való megnyilatkozása volt, sőt egyetemes fejlődésének egyik leghatalmasabb tényezője, mely közszellemünket sokkal magasabbra segítette, mint a honnan ma ezt a költészetet lenézni szeretik.

E közszellemnek nemesítésére, fejlesztésére, gazdagítására munkásságának legjelentősebb ága által egy tekintetben, világirodalmi műveltség tekintetében Szász Károlynak nagyobb befolyása volt, mint bárkinek irodalmunkban, előtte vagy utána. Műfordításait értem. Még egyetemi tanuló korában buzdította Petőfi Moorenak, «a hősök néma sírjai dalosának» fordítására. Ezt az édes szavú ír dalost nemzeti rabságunk vergődései közt valaha, egy pillanatra szinte a magunkénak éreztük, különösen egy költeményénél fogva, mely legkiváló költőink lelkét megragadta s tolmácsává tette; ez a *Forget not the field*: egy rab nemzet fiának szenvedélyesen fenséges fölajdulása. Egy másik rab nemzetnek mind a három legnagyobb költője lefordította: Vörösmarty is, Petőfi is, Arany is. Épen Moorenak ír és nemzeti dalaiból egy kis füzetnyi gyűjtemény volt az, melylyel Szász Károly, még Nagykörsről, műfordító irodalmunkban föllépett, még pedig már a legváltozatosabb formáknak és hangoknak szinte kész tolmácsaként. Vörösmarty és Petőfi egykori buzdítását Arany vette át s voltakép megint az ő szelleme az, melyet Szász Károly ezen, a neki legdúsabb babért termett téren is képviselt. Aranynak, irodalmi s ezzel kapcsolatosan közszellemünk fejlődésének általános irányaira, különösen két hatása szembetűnő és jelentékeny. Egyik, hogy a nemzeti hagyományokat, melyekre sem Széchenyinek politikai, sem Petőfinek költői lángelméje nem volt kedvező, visszaoltja költészetünkbe és közszellemünk termő fájába. A másik, hogy a Bessenyei óta mindig munkás idegen iskoláknak és divatos áramlatoknak egyoldalúságai és kizáróságai helyett az egész világköltészet remekíróira és remekműveire utal, mint ízlésbeli, művelődési haladásunk legtisztább és legmélyebb forrásaira. A magyar költészet fája a magyar talaj nedvétől duzzad immár; oltó ágakkal kell nemesítenünk, de a legnemesebbekkel s nem egy fajiával, hogy a kedves fa, melyet annyi szeretettel öntöztünk friss életre és dús virágzásra, természetet mást ne váltson. Ez a törekvés, a világköltészet legnagyobbjainak tanulmányával, átültetésével keresni örömet, példát és okulást: míg a fölburjánzott parlagiságot bizton elnyomja, egyoldalú befolyások veszedelmével sem fenyegeti költészetünk nemzeti szellemét. Arany saját fordításaival, válogatásaival adja a példát. És ebben az igyekezetében is legkitartóbb, leglelkesebb és legérdemesebb munkatársa Szász Károly.

Lelkének legjellemzőbb adományaival és hajlamaival, formai készségével és tanulmányaival egyaránt szinte hivatva van a fogékonyságnak, ízlésnek, szorgalomnak és lelkiismeretnek erre a munkájára, s talentomokat a köz javára nála buzgóbban nem kamatoztatott senki. Egész irodalom az, mely nevéhez van kötve, s a melylyel egymaga, világirodalmi műveltség szempontjából, nagyobb szolgálatot tett nemzetének, mint régi műfordító iskoláink összevéve. Kiterjeszkedik az ó- és újkori, az angol, francia és német költészet legnagyobbjaira és az összes műfajokra. Kisebb műfordításainak három nagy kötetes gyűjteményén kívül Shaksperenek nyolcz darabja. Molièrenek hét vígjátéka, Hugo Victornak két drámája, Goethe és Schiller lyrai költeményei, Tennyson *Királyidilljei*: foglalatainak nevezetesebb tartalma, hogy a legkiválóbbat, a *Nibelungokat* külön említsem meg, melynek ódon színezetében, zordon erejében, komor dallamának méltóságos hullámlásában a fordítás művészetének példaadó remekét adta. A megértésnek mennyi tanulmánya, az átérzésnek mennyi odaadása, a hangoknak mennyi változata ebben a dús irodalomban! Ki vetné szemére, hogy az «ezer hangú» Shaksperet és Molièret, Horatiust és Heinét, Byront és Bérangert, Goethét és Burnst, Schillert és Hugot nem fordította mindig egyenlő szerencsével, mert nincs, a ki el ne ismerné, hogy mindig hű és mindig költői tolmácsuk volt. De még egy feladat várt reá «túl élte delelőjén», a legsúlyosabb, melyet maga elé tűzhetett: Dante. Mikor a középkori catholicismus érzés- és képzelet-világának e leghatalmasabb emléken dolgozik, már püspöke egyházának, melynek ügyeit apostoli buzgósággal intézi. Haja ősz, de szívének ifjúságát eszményei őrzik. A nyolczvanas évek elején kezd a rengeteg munkába s ez időből való többször említettem önéletrajzában aggódva kérde: vajjon befejezheti-e?

Mintegy megigézve áll, általa keresve élete munkájának teljes értékét, a titán előtt, kinek bús lelkében szövődött meg az emberi képzeletnek legtágabb és leggazdagabb világa. Éjet tesz nappá két évtizeden át, keservesen küzködik nyelvvél, történettel, tudományokkal, hogy fenséges rejtelmeit kibetűzhesse és népe szellemét megajándékozhasssa velök. Végre elkészült vele s ha a terzinák rengetegében nem simul is mindig el a nehézségek nyoma: hangjának szárnyaló fenségével, komor páthoszával és meleg fölemelkedésével méltó nevéhez. A *Paradicsom* volt utolsó kiadott verses könyve. Közrebocsátása után elejtette tollát s a nagy szellemek csodavilágából betegesen húzódtott a gyermeki szeretet meleg tűzhelyéhez.

Ott roskadt lassan, földtáthatatlanul, szomorúan össze, koszorúiról mitsem tudva, de a szeretetet érezve maga körül s utolsó, bágyadt

mosolyaival és kézfogásával köszönve meg. Ez a hű szeretet, melyel a szegény megtört, elesett költőt övéi éveken át féltve gondozták, barátai és hívei körülvették s emlékét szívökben őrzik: néma tanúságot tesz az emberről. Pedig a mi értünkre alig volt az irodalom nagyjai közül valaki, kiben az írói élet háborgásai, küzdelmei között a tőle távolabb állók az embert jobban félreismerték volna, mint őt. Az erő külső képe általában kemény szokott lenni s az övé is az volt. Izmos természetével, rendesen kissé hátraszegett nyakával, átható tekintetével első tekintetre szigorúnak és nehezen megközelíthetőnek látszott. Igen kérlelhetetlen volt elveiben, az ethikaiakban úgy, mint az æsthetikaiakban s nehezen tudták elhinni, hogy nyájas és engedelkeny lehet az emberekhez. A kik csak hirtelen föllobbanásait látták, alig képzelhették, hogy még hamarabb megengesztelődik. Mivel kitartó és heves barát volt, kitartó és heves ellenségnek is tartották. Pedig valójában milyen meleg és szives, milyen szerény és áldozatra kész, milyen tárt szívű és könnyen lelkesedő, milyen virágos lélek volt! Hányszor juttatta eszembe azt a hegységet, mely szülőföldjének határán emelkedik, a Királyhágót: távolról sötét és zordon, közel jutva hozzá, útain barangolva, szakadékaiba tekintve csupa, csupa vadrózsa.

Midőn a Kisfaludy-Társaság nem múló szeretetének és hálájának koszorúját tartva kezemben, futó vázlatban mutattam be rengeteg munkásságát s törekedtem kijelölni helyét szellemünk fejlődéstörténetében; midőn szép élete és nemes alakja, nekem is oly drága emlékem, új fényben és melegségben támadnak föl előttem: egy kis keleti történet ötlük emlékezetembe. Az öreg, tudós sejk, ki megtanult mindent, a mire emberi elme képes s a mit a szentkönyv tudni enged, a mint tanítványaitól körülvéve ült a mecset oszlopánál s a tudomány és bölcsesség méze folyt ajkairól: az ifjak álmélkodásukban kitörve azt kérdezték tőle: «Mester, hogyan tanulhattál te meg mindent, hogyan tudhatsz te mindent?» A sejk mosolyogva pillantott rájuk és így felelt: «Mert mindent szerettem.» Ez a titka annak is, a mit Szász Károly lelke erejében és munkája nagyságában szinte alig érthetünk. Ez a sugalló, mindenható szeretet ott van munkájának bámulatos egészében és minden nagy emlékében: Aranyhoz való szeretete, eszményeinek szeretete, a költészet szeretete, a hagyomány szeretete, nemzetének, az embereknek, övéinek szeretete, a munka szeretete. Olyan erős, a milyen ő volt, csak a szeretet lehet.

TERZINÁK

Szász Károly emlékére.

KOZMA ANDOR-tól.

A túlvilágon, hol a szent költészet
Nagy mesterit mind egy babérerdőnek
Árnyába gyűjti, hódolván, a végzet:

Felváltva más-más hangon zeng az ének,
Csodás hatalmú versek muzsikája,
Miket dicsők dicsőn versengve szőnek.

Egy monadja, hallgat mind a többi rája
Irigység nélkül, mennyei gyönyörben,
S a mű fejlődését buzgón lesi, várja.

E boldog legmagasb költői körben,
Hol egymást meglelik a legnagyobbak
S az elsőbségét nincsen senki pörben:

Imé, a nyájas arcok felragyognak,
Szemük sugárzik egy új jövevényre,
Ki jó a karján égi angyaloknak.

Szerényen lép be, kápráztatja fénye
A nagyszerű dalnok-gyülekezetnek,
Melyhöz emelte érdem őt s erénye.

— Isten hozott! — az újonn' érkezett
Szívből köszöntik s kérdezik: — Ki voltál?
És útjaid, míg éltél, hol vezettek?

S az mond: — «Magyar valék, a lant s az oltár
Hű avatottjaként Istent dicsértem». —
S kérdik tovább: — Népednek mit daloltál?

Felel: — «Főérdemül az szóla értem,
Hogy rajtatok rajongva csügge lelkem
S hű követőként nyomotokba értem.

Prometheüszként égi tűzre leltem
A töletek maradt örök művekben,
S én azt magyar betűkben átleheltem.

Nem buzga nálam senki még hivebben,
Hogy annyiféle hangját annytoknak
Visszhangra keltse a magyar szivekben.

A szép, a mely Istent imádni oktat,
Nem értett nyelvnek betűjébe rejtve
Marad a földön holt, hideg titoknak.

Nem úgy miként itt, hol ragyog kifejtve,
Hol mind a hang harmoniába olvad
S úgy zengi e magasztos égi helyt be.

Kik Bábel óta elválasztva voltak,
Itt mind megértik egymás nyelve báját,
S a bármi nyelven ihletből daloltat; —

Hanem, hogy már a földön is csudálják
A népek egymást, s ne csupán lenézzék:
Egymás költőit jó ha megtalálják.

Im én, ki erre ihlett vágyat érzék,
Ezért gyűjtöttem a magyarnak össze
Minden világtáj versvirága mézét.

Igy révemen sok új felséges eszme,
Mély érzelem s szép forma drága kincse
Áradt hazámra, dicsetek növesztve.

S a nagy költőnek szent becsvágya nincs-e:
Hírnévben élni mind több nemzet ajkán,
Hogy lelki fényét mind messzebbre hintse? --

Írántatok én tiszteletre hajtám,
Szívét, képzelmét gazdagítva bőven,
Az én szépséget értő szittya fajtám.»

Igy szólt a lélek, s egyre tündöklőbben
S büszkébben állt, míg kedvesen morajla
Tetszés zaja az égi levegőben.

A nagy dicsők, gyűlvén köréje rajba,
Kezét szorítják, ölelik mosolygva,
S mind méltó társaul fogadja, vallja.

Ő meg, miként ha mind testvére volna,
Kiket viszontlát — az idő letelvén,
A melybe' tőlük messze vitte dolga —

Öröm szemében, sok nagy név a nyelvén:
— «Horatius, Moore, Heine, üdv tinéktek!
Rég ismer és szeret a szívem, elmém.

Üdv Goethe, Schiller, kik eszményi szépet
Daloltatok! S üdv, Byron, Poe, a kikben
Lángész tüzén széppé hevült a vétek!

Titáni Shakespeare, hadd köszöntlek itten!
S Victor Hugo, s ti többi lantosok mind,
Kiknek dalát s hírét honomba vittem!

S te, kinek ajka rejtelmes mosolyt hint,
Te láttad élve már s nagy versbe szótted
Az égi üdvöt, bűnbánást, pokolkint.

A mindenségben hánykodó erőket
Szent borzalommal téled ismerém meg —
Te Dante vagy! s én: hódolok előtted.

Az angyalok, az ördögök, a rémek
Gomolygó légióit fényben, árnyban,
Szemem elé varázslá hármas ének.

A melyben annyi szép s zord látomány van.
Hogy, míg veled csodálatukra törtem,
Reszketve csapkodott költői szárnyam.

Szigoru forma nyűgétől gyötörtén
Követtem mégis elméd repülését,
Keringő sast a túlvilági körben.

Szédültem olykor s elfogott a kétség,
Hogy nem lehet tovább nyomodba érnem —
S eloltám búsan munkám éji mécsét.

De újra száz meg száz magános éjen
Vonzott megint az óriási munka,
S új lángra lobbant becsvágyam s reményem.

S míg a világ szemét álomra hunyta,
Megloptam álmom, s tőled ihletetten
Elmém s szivem a küzködést nem unta.

Igy ment sok év s több évtíz el felettem,
De végre nagy művednek büszke mását
Magyar műveltség oltárára tettem.

Valóra vált a rég buzgó kívánság,
Hogy látományid szentséges csodáit
Magyar szemek magyar versekbe' lássák.

Fáradt öregként értem el odáig,
Hová mint célhoz vágytam ifju hévvel,
De szebb jutalmat lelkem most sem áhít,

Mint a mely annyi évemet vevé el:
Hogy életemnek főmunkája révén,
Hazám dúsabb lett: élted főművével!»

A jövevény, beszéde véget érven,
 Alighieri lábaihoz omla,
 E nagy dicsőnek így hódolva, térdén.

De ez hamar, szelíden lehajolva,
 A hódolót magához fölemelte,
 S szívére vonta, mintha apja volna

S mikor nagy Dante halhatatlan lelke
 Ölelte őt, szemén bár könnyek gyűltek,
 Új üdvössége színig akkor telt be.

Köröttük mind a jó lelkek örültek —
 S két fényalak a fénySORBÓL kiválva,
 Mosolygva kérdé az új üdvözültet:

«Ismersz-e minket is?» — S mint a kít álma
 Egy bűvöletből visz más bűvöletbe,
 Ő édes néma ámulatban áll.

S csak lassan tört ki, sírva és nevetve:
 «Arany! Petőfi! népem büszkeségi!
 Méltóbban senki nem tölt itt helyet be!

De nekem üdvök üdvé így az égi!
 Hisz véletek pokolnak azt se' vélném,
 Ha sorsom lenne mindörökkön égni».

Míg így szól, hálatalve szíve mélyén,
 Elébe gyűl még sok nagy honfitársa,
 Multról, jelenről nyájasan beszélvén.

A földön is volt már találkozása
 Többel közülök, s mikor eltűnének,
 Vágyott, hogy őket egykor újra lássa.

S ím, itt, hol lelkeik örökkön élnek,
 A régi vágnak s hitnek teljesülte
 Kimondhatatlan jól esett szívének.

De sok bizalmas zsonga még körulte,
Kiket honában már csak hirtül esmért,
Mert őket más idő más korba szülte.

S ma látva mind e vérszerinti testvért,
A honfi érzés ős, erős hatalma
Átszellemült szívébe újra megtért.

S honát mikép ha el se' hagyta volna,
Oly otthonos volt már ez égi tájon,
Hol nincs a földi szeretet kihálva.

Mert mind, a mit a por s a sirhomály von,
Csak porbul épült gyarló földi részünk,
A melynek veszte túllontúl ne fájjon!

De, a mi szép, jó: bár a földi lét szűnt,
Az nem vesz el, az szent és halhatatlan,
S lelkünkkel él, míg testileg enyészünk.

Így él a kedves égi fényalakban
Örök szerelme ott is nemzetünknek,
Hol lelke száll, bár teste föld alatt van.

Elhagyva végkép a mi kis körünket,
A legmagasb költői körbe tére,
De onnan is szeretve ránk tekinthet, —

Mikép mi is — hű szívvel őt fölérve,
Ki itt miköztünk koszorúzva jára —
Reá lelünk még fényes szellemére,
Mint égi boltunk egy szép csillagára.

BAJCSÁNYI DE EADEM.

Elbeszélés.

SEBŐK ZSIGMOND-tól.

Nagy esemény volt, mikor a káposztás hajók megérkeztek. A Duna hajlatában, az Istenhegy mögül szakadatlanul előbukkant az érkező káposztás hajó orra, lassan leereszkedett a többi mellé, kikötött s csakhamar végtelen sorban barnállott a sok vízi alkotmány a part mentén. Egy egész új város. Egyetlen rengeteg utcából való és vizen lapuló népes város. Eleven, tarka, mozgalmas és fölötte nyájas.

Ilyenkor már őszre járt az idő. Szeptember vége felé. A nap még meleg fényben fürdette a világot, de az estének már foga volt. A föld is puhább, ragadósabb volt. A eszmát szívesen marasztalta. A sárba sárga levél keveredett s a száradó kórót mintha dér ezüstözné meg. Reggel fehér köd gubbasztott a folyamon és az este korán leszakadt. Nem hosszas átmenettel és álmos pislogással, mint nyáron, hanem szinte egyszerre, mint mikor a gyertyát hirtelen elfújják. Az ősz csöndje és mélasága úszott már a világon, a közelgő nagy nyugalom hirdetője.

Csak a káposztás hajókon volt élet és vidámság. A vizen is, a parton is nyüzsgött az ember. A levegőt friss hangok töltötték meg. Folytonos *hahó*-kiáltás, mikor egy ormótlanabb nagy hajó érkezett, mely esetlenül mozgott és himbálózott a kisebb vízi alkotmány közt. Hol a jobboldali szomszédja köteleit vonszolta magával, hol a bal-felőlínek az oldalához surlódott, megbolygatván és fölkavarván az egész sort, mint afféle nagyhatalom, mely az apróbb népek czirkulusaiba elegyedik. A parton kíváncsiak sokasága állt, mely bámészan nézte a minden esztendőben megújuló képet, azon tűnődván, vajjon elér-e az idén a hajók sora az Istenhegyig. Mert ez volt a próbája annak, hogy a káposztavásár ér-e annyit, mint az elődjei.

Mi, gyerekek, életünk legemlékezetesebb napjai közé soroztuk a káposztavásárt. Egyrészt azért, mert kellő jogcímet adott a minden határt lábbal tapodó csavargásra, másrészt, mert a Dunán ilyenkor szakadatlan hosszú rendben úszott a káposzta torzsája, melyet a hajókból vetettek ki. Ez pedig nagyon kedves csemege volt, legalább az ifjúság szemében. Akadhatnak sokan, a kik a káposztatorzsát nem sorozzák a legínysesebb falatok közé, de csaknem bizonyosra veszem, hogy ezek nem rendelkeznek tíz éves gyomorral és sohasem ihlette meg őket a sárban, vízben gázoló szabadságérzetnek az a mámora, mely bennünket a káposztavásáron elfogott. Öreg barátunk, a Duna pedig, melynek hátán töltöttük nyáron, télen életünk javát, kedves hunyorgással hozta felénk sovány gyümölcsét, akár a nagyapó, a ki unokája zsebet megtömi almával, körtével.

Mikor aztán a torzsahalászat és lakoma véget ért, következett a hajók végig bámulása, a mi nem kis és főleg nem kis időre terjedő élvezet volt, mert a sor néha teljesen beleveszett a távolságba. Órák hosszat, félnap hosszat elnéztük a pallókon való járást-kelest, a kirakodást, a csónakoknak a nagyobb hajók körül való rajzását és hallgattuk az alkudozást, a tereferét, a pörpatvart. Mindez hallatlanul mulatságosnak tetszett nekünk és addig tátottuk a szánkat a Duna partján és éltük át kissé hüvösebb és ősziesebb kiadásban a napolyi dolce far niente varázsát, mignem az est hirtelen reánk borult. És akkor, mintha az ég csillagai lehullottak volna a földre és valaki összelapátolta volna számtalan apró kupaczczá, úgy gyuladt ki a hajóvárosban és a part mentén a tömérdek tűz. A sötétségben, őszi ködben egy hosszan elnyúló, sejtelmes tündérváros lélekzett, mormogott, cziterázott, énekelt és vihogott az esti tüzek körül, míg fölötté könnyű vörös lepelle szövődött a töméntelen láng visszaverődése és füstje. És mellette kíváncsi zúgással ömlött a Duna, csöndesen nyalogatva a hajók bordáját, a fény pedig tömérdek hosszú piros galand gyanánt merült a víz mélyébe.

De ha a káposztavásár tarkasága a múlt emlékeinek könnyű ke-rekein elrobog előttem, nem kerülhetek ki egy embert, a kinek szintén nem kis szórakozást nyújtott a dunaparti látványosság. Rendsen ott állott ő is a hídfőnél és éppen olyan szenvedélylyel űzte a semmittevést, mint mi. Ez volt *Bajcsányi* Menyhért, vagy mint ő nevezte magát: Bajcsányi de eadem, az ősnemes. Voltaképpen afféle úriasabb formájú bocskoros nemes, a kinek a nép, valószínűleg a külsejénél fogva, megadta a tekintetes címet. Ott állott a hídfőnél s mindenkit megállított. Még a hetedik határból valót is.

— Hova, János?

János megállt és nagyon megtiszteltnek látszott, hogy ilyen úr megszólította. (A tekintetes úrnak olyan szép lengő fehér szakálla volt, mint Attilának.)

— Hát ismer engem a tekintetes úr?

— Hogyne ismernélek. Az apádat is ismertem. Ki ne ismerte volna az öreg Istvánt? Hohohó, az öreg István! Az volt csak az ember a talpán!

János föllelkesedik. Nagyon hálálkodik.

— Az Isten áldja meg a tekintetes urat, de jól ismerte az apámat! Csakhogy Mihálynak hívták.

— Mihálynak? Igazán?

— Úgy azt. Engem meg Péternek hívnak.

— No, derék, hogy látlak, Péter. Hát hogy vannak az otthonvalók?

Az ember megnyugtató hangon felel:

— Hála Istennek, mindnyájan egészségesek vagyunk, csak az asszony heptikás egy kicsit.

— Ej, ej, még hogy az asszony! Hát a gyerekek?

— Azok is megvannak, hanem a Pista fiam kitörte a lábát, a Rozi lányom pedig leesett a létráról és az ágyat fekszi.

— Hát most hová mégy, Péter?

— Mondok, megnézem a káposztavásárt.

Ezzel János, azaz Péter, a kinél otthon, hála Istennek, mindenki egészséges, elköszön és tovább koczog, a tekintetes úr pedig más Jánost, illetőleg Pétert fog el, hogy kikérdezze alaposan az állapotáról.

Hogy miből élt a tekintetes úr? Az némileg fogas kérdés. Egy bizonyos: hogy nem a dominiumaiból. Sok mindenféle ok közt azért is, mert nem voltak dominiumai. Sőt egyetlen talpalatnyi földet sem vallott a magáénak. Egy özvegy asszony kis vityilójában zsellérkedett az ősnemes, egyetlen szobában, mely olyan kicsi volt, hogy ha a predikátumával együtt akart volna benyitni, nem fért volna el. De hogy miből élt? Mondhatom, többféle foglalkozása volt, noha csak úri munkára vállalkozott. De hogy ő mit tartott úri munkának, az némileg önkényes valami volt. Egyáltalában megvetett minden durva és rabszolgai munkát s csak az olyant tartotta magához méltónak, melyben lelemény, szabad akarat és művészi részletmunka az uralgó elem. Ilyen munka volt az ő szemében a zugiráskodás, a tilosban való vadászat és halászat, a szűz dohánynyal kéz alatt való manipuláció, a borkezelés mindenféle formájában és — a miről azonban igazán nem tudom, mi módon került az úri foglalkozások

koszorújába: a káposztataposás. Nevezetesen az a babona volt elterjedve a helyi vagyonos osztályban, hogy nem ér semmit a savanyított káposzta, ha nem Bajcsányi rakta hordóba és taposta meg. Igaz, hogy csak válogatva, jóformán szívességből és barátságból cselekedte ezt. Látni kellett volna azonban, hogy milyen dőlyfösen járta a tánczot a hordóban, hogy kellő fogalmunk legyen arról, mit jelent az, mikor egy Bajcsányi de eadem a vagyonban nálánál kövérebb, de származásban ösztövérebb elemhez leszáll.

Hát, mint mondom, Bajcsányi a Duna partját róttá s csöndes merengéssel nézte a hajóvárost. E napokban szünetelt minden foglalkozása, mert a szőlő még a tőkén piroslott, a káposzta a hajókon dombosodott, a vadászat meg a tilosban való halászat veszedelmes volt ilyen szárazon és vizen való sokadalomban. A mintjé így órákon át elmerengett a hajókon, tekintete rászállt a Duna fényes vizére s ott keringett egy csapat vadkacsa körül, mely kecsesen lubiczolt és hintázott a hideg hullámon. Aztán a vadkacsák csöndes szállással fölemelkedtek és átváltak könnyű szárnyú emlékekké, melyek körülötte rajoztak. Mert volt az öregnek is története. Valamikor volt neki is háza, kertje, földescskéje, házában tele kancsó, csengő pohár, kertjében virág, földjén kalász. És, a mi fő, annyi birtokháborítási, könnyű és súlyos testi sértési, hatóság ellen való erőszakossági, becsületsértési, atyafisági és szomszédi pöre, hogy valamennyi Bajcsányi büszkén nézhetett alá a mennyből a kései utódra. De hát minden úgy elűszott és elmerült, mint a hogy a hullám fut át a belemártott tenyéren, megfoghatatlanul és szinte észrevétlenül. Nevezetesen leginkább Bajcsányi torkán és kártyát szorongató kezén úszott el az említett vagyon. Volt felesége. Tekintetes asszonynak szólította mindenki a csöndes, alázatos, félig parasztasszonykát, de inkább cselédje vagy rabszolgája volt az urának, mint hites társa. Alig észrevehetően lappangott a házban, mint a déli árnyék a fal tövében s úgy látszott, mintha csak egyetlen vágy éltetné: hogy a korhely és könnyelmű ura semminek fogyatékat, kényelmetlenségét, gondját, baját ne érezze. Rogyásig dolgozott, mert már akkor közéjük telepedett a gond és az inség. Ámde Bajcsányi nem igen látta sem az egyiket, sem a másikat, mert az asszony valami praktikával mindig levette a válláról a gond zsákját és a magáéra tette s az inség síró kölykét elbújtatta valami láthatatlan zúgba.

Egyetlen egyszer volt csak engedetlen a szegény tekintetes asszony: mikor meghalt. Az szomorú napja volt Bajcsányinak. Nem azért, mintha szerette volna az asszonyt, hanem mert egyszerre olyan bizonytalanul érezte magát, mint a ki mellett a mélységbe zu-

han egy oszlop, melyre eddig támaszkodott. Mert úgy érezte, hogy neki nem is 48-ban törülték el a jobbágyságot, hanem azon a napon, melyen a felesége meghalt. Az ő urasága, a dézsma-joga, a robot, az úri hatalma, sőt kissé a szabadsága is azon a napon csúszott ki kezéből, mikor az asszonyt a halál, ez a nagy szabadító, fölemelte az abszolút egyenlőség alkotmányának sánczai közé.

Most már nem volt senki, a ki dolgozzék neki, a kin uralkodjék s a ki körülvegye hódolatával. Azaz, volt még valaki. A leánya. «A kisasszony», a hogy a nép hívta. Még ezen zsarnokoskodhatott egy ideig, mígnem a kisasszony egyszer megsokalta a nyomort, a szolgaságot és a szenvedést s világgá ment, egy közönséges muzsikusz cigánynyal. Úgy hallotta, hogy azóta meg is esküdtek, a mi azt jelenti, hogy Bajcsányi de eadem leánya cigányasszony lett. Ez még jobban megrendítette Bajcsányit, mint a felesége halála, mert most a gőgje roppant meg, a gőgje, mely egyedül maradt meg számára a múltból . . . Ezek az emlékek ránehezedtek lelkére, homlokát verdesték, szívét vagdalták, mígnem aztán ismét leereszkedtek a fénylő vízre, melyből kiszálltak. A Dunán megint csak egy csapat vadkacsa foltja lubiczolt ide-oda, kedvesen sötétlő szigetekre gyanánt.

E szomorú merengés folytán a tekintetes úr szükségét érezte annak, hogy kissé megvigasztaltassa magát. Vigaszért pedig nem kellett a szomszédba menni a káposztavásáron. Nem messze egy nagy sátor terpeszkedett, melyből nótázás és hegedű-czinczogás hallatszott. Nem afféle közönséges laczikonyha volt az, hanem valóságos ponyvaház. Hát odafordította Bajcsányi a lépéseit. A nagy X lábú asztal mellett ült és egy malaczbanda mellékletében szórakozott Jancsics Gida, régi nemes barátja, a ki arról volt nevezetes, hogy mint fiatal dali legény, ő vitte a zászlót a híres Borbolya-féle restauráción, tudniillik azon a restauráción, melyen a tekintetes Karok és Rendek a nagy Borbolya Ádámot alispánná választották és azt a zászlót, melyet maga a főispánné ökegyelmessége varrt és himzett a nagy alkalomra. Azóta Gida, valahányszor fölemelte a telt poharat, mindig így kiáltott föl: *«Lengjen hát a zászló magasan!»*

— Nini, Menyus! — kiáltotta. — Isten hozott, Menyus! . . . Acsi! — bömbölt a négytagú cigánybandára, mely kellő távolságban, a duttyán egyik sarkába lapulva hegedült. — Hát téged mi szél hozott erre?

— Káposztát néztem, — felelt Bajcsányi olyan gőgösen, mintha öt percz előtt egy egész hajórakománynyal fuvaroztatott volna haza a rég elúszott nemesi kuriájára.

— Csakhogy látlak, Menyuskám! — hálálkodott Gida, mikor a

tekintetes úr leült vele szemben. — Már egészen elfacsarodott a lelkem, hogy ilyen ágról szakadtan egyedül ültem itt. Hanem — kiáltott föl ijedten, mintha valami nagy kötelességet mulasztott volna el s tele öntve egy poharat, Bajcsányi elé tolta, — *lengjen hát a zászló magasan!*

Összekoczcztották a poharat s aztán elkezdték oldozni a múlt szálait, melyeket az évek összegubanczoltak. Először csak a közeli éveket bontogatták. De ezek szürkék és vigasztalanok voltak, mint minden esztendő közelről. Mert az esztendőknek éppen ellenkező a természetük, mint az embernek: mentül vénebbek, annál vonzóbbak és kíváncsiabbak. Hát nem csoda, ha a két czimbora hamarosan átevezett a jelen idők nyomoruságán: a pénztelenségen, a végrehajtón, a régi urak pusztulásán, a testi és lelki nyavalyákon, az öreg ember száz baján, hogy minél előbb eljusson az elillant tündérországba: fiatal korába. Az eltemetett világrendbe. A Borbolya alispán korába. Mikor a fű zöldebb, a só sósabb volt.

— Mennyivel jobban szerettük akkor egymást, Menyus! — sóhajtott föl Gida.

— Mert még élt a régi virtus! — bólogatott Bajcsányi.

— Minden nemes ember édes testvérünk volt. Apánk, bátyánk, öcsénk, gyerekünk. Emlékszel-e Menyus arra a híres gyermősi dali-dóra? Az volt csak a mulatság. Soha olyat nem lát többé a világ. Hogy szerettük mi ott egymást! Emlékszel-e?

— Hogyne emlékezném! — kiáltott föl vigan Bajcsányi. — Hiszen rá van írva az emléke a koponyámra, még pedig fokossal.

— Nekem is akkor ütötték ki két fogamat — mondotta Gida, csintalanul elmosolyodva a nemesi szeretet e bizonyítékain. — De eb, a ki sajnálja! Fogat tétethetek újat az állkapsomba, de ki teszi vissza helyére a régi kedvet, a régi virtust?

— A régi magyart. Mert óriás volt akkor a magyar, most pedig alacsony, törpe.

— Alacsony? — kapott a szón Gida. — Lengjen hát legalább a zászló magasan!

Nem konstatalhatom, hányszor lengett már a zászló, mikor Gida nagyot csapott az asztalra s ezt kiáltotta:

— More, a viczispán nótáját!

Ebben a perczben mintha megtévelyledt volna a cigánybanda, olyan eszeveszett himnusba kapott. De mi minden is volt ebben a hangzavarban? Benne volt Gida a zászlójával meg a hóka paripájával, a főispánné az arany hajával és napfényes mosolyával, a viczispán nyársformájú hegyes bajuszával és csörömpölő fringijával, benne

volt a nemesség kurjogatása, a sarkantyuk pengése, a knlacsok kotyogása, benne az úri szabadság, a robotoló paraszt, a régi nap, a régi ég, a régi föld . . . És benne volt maga Bajcsányi de eadem is a nemesi kuriájával, az ambitusával és a terített asztalával . . .

Aztán egyszerre, mint mikor a fenyő derékban ketté roppan, megszakadt a zene. Mély csönd támadt. De a Bajcsányi lelkében tovább zengett a hangoknak ez a vihara. Mintha ez a zene letisztogatta volna róla a rozsdát, elsimította volna arcza barázdáit és fiataltságot öntött volna fénytelen szemébe. A szomorúság és levertség lassan leoldódott lelkéről és könnyűnek, szinte legényesen vidámnak érezte magát. Mert melyik Bajcsányi ül most annál az asztalnál? Talán az a magános vén gólya, a ki az imént a Duna partján gubbasztott? Nem bizony. A régi sas ő már megint, mely büszkén szeli a levegőt. Vagy talán az élet kicsinyességeivel küzködő öreg ember? Ohó, ez a Bajcsányi nincs itt. Az csak egy rossz álom volt. A ki most itt koczczintgat kedves komájával, Jancsics Gidával, az a régi Bajcsányi, aki annó valamikor a főispán asztalánál ült. Igaz, hogy csak a legvégén és választáskor, de ott ült, sőt pohárköszöntőt is mondott, melyről az volt az általános vélemény, hogy gyönyörű volt, de azt is föl kell akasztani, a ki egy szót értett belőle.

Hát most is úgy érezte, hogy nem szabad elereszteni ezt a napot a nélkül, hogy föl ne köszöntsön valakit. Kezébe vette a poharat és rezgő hangon szólt:

— Uram, uram, Jancsics Gedeon uram, régi jó barátom és nemes bajtársam, szállok az úrhoz!

— Állok elébe! — felelt Gida és egy szemhunyorítással az öreg mellé intette a cigányt, hogy kellő időben lengjen a zászló, illetőleg zengjen a tus.

— A Bajcsányi had — kezdette az öreg — sok számos ízben ontotta véré a hazáért. Hogy többet ne említsek, ott van Bajcsányi Tamás, a kit Mezed bég, a füleki török vezér a híres hatvani portyázás alkalmával karóba húzatott és ott van Bajcsányi György, a kit a labancz Pálffy a nevezetes tatai sarczolás után kerékbe töretett. Mert mi, barátom, kardforgató familia voltunk; s illett a kezünkbe a buzogány, meg a csákány is . . .

Ebben a perczben kiesett a pohár az öreg kezéből. Nagyon elsapadt s mereven bámult egy pontra. S ott, a hova a szeme szegeződött, állt szerényen a Bajcsányi-familia egy tagja, noha csak betolakodott tagja, a kinek a kezében nem volt sem kard, sem buzogány, hanem hegedű és vonó. Ott állott az öreg úr füle mellett, alázatosan hajlongva, a leányának a hites ura, a Ferke czi-

gány. Ott állott, még csak nem is a banda élén, hanem a második helyen.

Bajcsányit úgy meglepte a cigány megjelenése, hogy szinte nem is ért rá dühbe jönni. Csak úgy érezte, hogy ebben a perczben ennek a füstös ábrázatnak a feltünése szörnyű módon meggyalázta őt. Úgy tetszett neki, hogy az ős Bajcsányiak, a kiket az imént földidézt, gyorsan a hónuk alá dugják a buzogányt meg a csákányt és szégyenkezve sompolyognak vissza a sírjukba.

— Mi bajod, Menyus? — kérdezte Gida.

— Semmi, — felelt keserűen emez — csak az öröm elvette a szavamat. Mert hogy végre is szemtől-szembe láthatom a vóm uramat.

Gida csak most vette észre, hogy a sors milyen orvul vágta el czimborája kedvének a szárnyát. Az ördög hozta ide ezt a cigányt éppen most! Hogy más útra zökkentse a dolgot, gyorsan teleöntötte a poharakat.

— Lengjen hát . . .

Bajcsányi azonban eltolta a poharat. Egyre a vejét nézte s egy bonyolult problémán tündődött. Azon, hogy kit öljön meg hirtelen? Ezt a cigányt-e, vagy saját magát, vagy az egész világot? Aztán rekedt hangon megszólalt:

— Hát visszagyüttetek?

— Igenis, instállom, — felelt Ferke készségesen, nagyon örvendezve, hogy a tekintetes úr szóba áll vele. Mert megszeppent ugyan, mikor Bajcsányit meglátta, de, gondolta, ha már úgy is találkozniok kell, legtanácsosabb hegedű-szónál.

— Hogy mertetek visszagyünni?

Ferke meglapult. Egy kicsit a kijárat felé sandított, de látván, hogy az ipa nem nyúl tettelegességhez, nekibátorodott:

— Hát, könyörgöm, az árva madárka is visszasír a fészkére. — Aztán vigyorogva tette hozzá: — Parancsolja a tekintetes úr a nótáját? Nem felejtettem ám még el!

Bajcsányi elálmélkodott ezen a szemtelenségen. Hogy neki húzza ez a ficzkó, neki, a kinek a lelkét is jussa volna szétgázolni? De aztán elmosolyodott. Keserűen, de elmosolyodott. Eszébe jutott, hogy az ő egész züllése ezzel a barna ábrázattal tetéződött be s valami kegyetlen gyönyört érzett abban a gondolatban, hogy ő most szemébe nevéssen nyomorult sorsának. Mert vad és kétségbeesett tréfának tetszett a szemében, hogy ő most a Ferke hegedűje mellett mulasson és szétrugja azt az utolsó kis halom büszkeséget is, mely a múltból megmaradt.

Fölállott, rácsapott a Ferke vállára és ezt kiáltotta:

— Húzd hát! Hadd lám, mit tudsz?! De úgy húzd, a hogy semmiféle öregapád nem húzta semmiféle öregapámnak! Ma még egyszer, utoljára kimulatom magamat!

Ferke átvette a primás helyét és a banda belekapott egy andalgóba. Az öreg lassan ingatta a dal ritmusára a fejét.

— Úgy, úgy, csak húzd! — morogta. — Hadd mulasson a szegény Bajcsányi Menyus, a Bajcsányi Tamás unokája és valami cigánypurdé nagyapja!

Hetyke, rangos lépéssel, öreges, régi tánczot kezdett lejteni. Olykor eltánczolt a sátor szélébe, aztán ismét visszatért és járta a cigány előtt valami különös szertartásos arczczal.

Gida szótlannul nézte ezt a sajátságos tánczot. Fejét rázta és hallgatott. Még a jeligéjét sem hangoztatta. Mert érezte, hogy czimboráját nem a jókedv pajkos hulláma, hanem a keserűség szilaj lova viszi a hátán.

— Jó kedvem van, Gida! — kiáltotta a tekintetes úr. — Mődomban van. Melyik Bajcsányi mondhatta el valaha magáról, hogy a saját füstös veje húzta a talpa alá?

Nagyot hahotázott a tréfáján s fölkapott egy tele poharat. Odaadta Ferkének:

— Igyál! De valami vígabbat húzz! Ne sajnáld a vonót a feleséged apjától! Ne sajnáld te ördög fia, a ki elloptad tőlem az egyetlen leányomat. Az én aranyvirágomat, a ki kiszította a szívem véré, a ki eltörte a kezemet, lábamat, a ki három szöget már belevert a koporsómba. Most vered te a negyediket, az utolsót. Verd, verd, te füstös angyal, hiszen jobban kerékbe törtetek, karóba húztatok ti engem, mint a török meg német azokat a régi bolond Bajcsányiakat, a kik ezért a földért etették testükkal a hollót, kányát! De vígabbat húzz szentem, te az én kisasszonylányomnak a kedves violája! Nem volt nekem soha ilyen jó kedvem, mert, hejh, sohasem voltam ilyen boldog, mint most!

A hegedű vígabban rivallt föl. Az öreg szinte magafeledten hajladozott, forgott helyében, miközben szilaján verte tenyereivel a csizmája szarát.

Aztán hirtelen megállapodott és mint az álomból ébredő nézett maga körül. Hol van ő? Ki ez itt? Miért járja ő itt a bolondját? Aha, ez itt Jancsics Gida, a ki bizonyosan mulat az ő meggyaláztatásán! No, hát ne mulasson rajta senki fia! Ez meg a Ferke cigány, a ki azt állítja magáról, hogy az ő veje. Az ám, az ördögök veje, de nem az övé! Mi köze neki hozzá? Főlr-e a Bajcsányiakhoz ez a rongyos cigány, a kihez Bajcsányi de eademnek, az ősne-

mesnek méltóztatott leszállni, hogy egy negyedórát muzsikáltasson vele magának, úri kedve szerint.

Ezzel régi gőgjének teljes birtokában odajárult a cigányok asztalához és a bugyellárisa egész tartalmát belefordította a tányérjukba. Nem sok volt benne, néhány ezüst forintos meg hatos, de ez volt minden vagyona. Azután szó nélkül kifordult a sátorból.

Sebes lépéssel haladt hazafelé, hogy a kis szobájába rejtőzzék, de aztán mást gondolt és leballagott a Dunához. Egy darabig czéltalanul bolygott az agyagos parton, melybe mély nyomot vágott minden lépése s talpára nehéz súly gyanánt tapadt a sárga habarcs. Aztán leült a part egy meredek részén a fűre. Mámorát, keservét, haragját és bánatát szép lassacskán kifújta fejéből a szél, mely föl-bodrozta alatta a hullámokat. Mely megrezgette mellette egy vén fűz ezüstöllő leveleit. Mely halkan zizegett körülötte, mint a napfényben hintázó szúnyograj, vagy mint az égő rőzsén duruzsoló lángocska.

A Duna szélén egy rongyos cigánygyerek gázolta a vizet. Azon mesterkedett, hogy faág segítségével kihalásszon néhány káposztatorzsát, mely egy kis homokzátonyon megakadt, de rövid volt hozzá az ág, a kar és a legényke. Föltűrt nadrágja a vízben ázott, a mint nagy igyekezetében mélyebbre gázolt. A hogy gömbölyű, olajbarna arcát Bajcsányi felé fordította, úgy tetszett ennek, mintha már látta volna valahol. Mintha egy régesrégii kép került volna elébe, megfeketedve és megbarnulva.

Rászólt a gyerekekre:

— Gyere ide, hé!

A ficzkó kilubiczolt a vízből. Kissé sunyítva, de egyékbént bátran állt az öreg elé.

— Hogy hívnak?

— Paczalkának, — felelt a fiúcska.

— Minek, te?

— Nem hallja? Paczalkának. Az az én nevem.

— Hát az apádnak?

— Annak meg Ferke.

Bajcsányi a gyerek szemébe nézett. Némi szomorú idegenkedéssel, de nem haragosan. Egy kicsit el is érzékenyedett.

— Hát az anyád hol van? — kérdezte kis vártatva.

— A Polka mányinál, a cigánysoron.

— Nem sir néha az anyád?

— Nem a'. Még akkor se, ha a Polka mányi nagyon megszidja.

— Miért szidja?

— Mert hogy mindig mosakodik. Mert ám az még hétköznapi is mosakodik, — tette hozzá bámulattal vegyes borzadással.

A gyerek most váratlanul kinyújtotta a tenyerét és a legtökéletesebb cigány vigyorgással szólt:

— Nagyságos úr, adjon egy krajcárt!

Az öreg dühbe jött. Bajcsányi de eadem unokája koldul! Szerette volna ezért pofonütni a lurkót, de azután eszébe jutott, hogy úgy sem adhatna egyebet neki alamizsnánál. Belenyúlt hát a zsebébe, hogy kihalásson onnan néhány piczulát, de nem talált benne semmit, mert hiszen minden pénzét a cigány tányérjába vetette. Egy kicsit röstelkedett. Mert hiszen szégyen az, hogy Bajcsányi de eadem unokája az útszélen koldul, de az sem éppen dicsőség, hogy Bajcsányi de eadem, a nagyapa, arra járván, egy rézgarast sem tud a kalapjába vetni. Úgy érezte, hogy mégis tartozik valamivel a nemes fa e kis vadhajtságának, hát [megenyhült és kissé szégyenkező hangon szólt:

— Paczalka, várj egy kicsit! Hozok neked torzsát.

Belement a vízbe és kihozta a szigeten rekedt káposztatorzsát.

— Nesze, Paczalka!

A gyerek eliramlott a zsákmánynyal. Bajcsányi utána nézett. Bántotta, hogy ilyen sovány nagyapai ajándékkal bocsátotta el a fizkót. De aztán vállat vont. Egyszerre fölülkerekedett megint a régi könnyelmű és gondtalan természete. Hiszen nem történt semmi különös azzal a rusnya cigánypurdéval. Világéletében mindig úgy volt, hogy az úri passzióknak föláldozta az utolsó garasát, a családjának pedig sohasem jutott egyéb — káposztatorzsánál.

... A káposztavásár sokadalma néhány nap múlva véget ért. Egyik hajó a másik után fölszedte a vasmacsát és útnak eredt. A hajók utcája mindjobban szétszakadozott, mint a hogy a ködváros szétoszlik egy szélrohamra. A Duna vizének a csillogó fogai mind sűrűbben és szélesebben nyomultak a hajók közé, míg nem egy reggelen üres volt a part. A hullámok álmélkodó zúgással siettek a part felé, azon tűnődve, hova lett a tarkaság, a zibongás onnan? A hajók, emberek, sátrak eltűntek s a tájékat teljesen birtokába vette az ősz merengő hallgatagsága. De az is lehet, hogy mostanában már végleg eltűnt a káposztavásár, mint afféle divatját múlt, elvénuult dolog, mint a hogy eltűntek közülünk a Bajcsányi de eademek is.

KÖLTEMÉNYEK.

SZABOLCSKA MIHÁLY-tól.

ÜNNEPLÉS KÖZT.

A régi falumban virággal fogadnak,
Mosolygó lányfejjel tele minden ablak.

Én meg szívemmel a mult időket járom . . .
Hej, szebb volt itt hajdan a fogadtatásom.

Mikor csak egy lány várt, piruló orczával,
Alig egy-két csókkal, egy-két szál virággal,

De attól a csóktól, attól a virágtól:
Nagy virágos kert lett az egész határból,

S páros vadgalambok kaczagtak széltében:
A falunk alatti füzes erdőségben! . . .

. . . Én Uram teremtőm, mit nem adnék érte,
Minden dicsőséget de odaadnék érte,

Ha vissza jöhetne az akkori álmom,
Az akkori szívem, akkori világom!

HITETLENEK.

Az Istenháza mindig állni fog:
Mig lesz az ember előtt egy titok,
A melynek egyéb megfejtése nincsen
Csak Ő, az Isten!

A költészet, a dal örökre él,
 Mig az ember hisz, szeret és remél.
 Mig lesz a szívben bánat, mely megenyhül,
 Ha dallá csendül!

— Hitünk, dalunk, eszményünk csillaga:
 Világítónk sok sivár éjszaka.
 Bolond mind, a ki ezek ellen fordul,
 E földi sorbúl.

A MAGYAR ASSZONYOKHOZ.

— Hír a falunkból. —

Sok a falunkban a lakodalom,
 És a keresztelő kevés.
 Évek óta a hogy számlálgatom:
 Elönt miattad én édes fajom,
 A fájdalom, és a szégyenkezés.

Szomorú föld az, a hol nincs gyerek,
 — Mint a virágtalan határ.
 A kert kizöldül, de ránk nem nevet,
 Mert lombja közt virág nem integet,
 S az is szomorú, a ki arra jár!

Gyermektelen házak, utcák, faluk,
 Ti megátkozott fügefák,
 Holott a rügy virágba sohse fut:
 Ha Magyarország kárhozatra jut,
 Ti hoztok szégyent, pusztulást reánk!

... Óh töltse be, mint szebb jövőnk dala,
 A gyermek zsvaj e hazát!
 Ne legyen itt falu, se egy tanya,
 Hol a ti lelketek ne rajzana:
 Szép magyar asszonyok, magyar anyák!

JÓTÉKONYSÁG.

Mulat a város. Sok a nyomorúság,
Amin enyhíteni kell.
Ma álarczos bál az árvák javára,
Holnap a szegényeknek tűzifára, —
Sok szép asszony, lány vidám tánczra kel.

Mulat a város. Testvérszeretetben
Usznak a paloták
S dül egyre e jótékonyági járvány . . .
— Csak az árvák sírnak tovább is árván,
S a szegények dideregnek tovább!

EGRESSY GÁBOR EMLÉKEZETE.

Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán.

VÁRADI ANTAL-tól.

Mélyen Tisztelt Társaság! Az imént elhangzott megragadó szavak után, melyek a kötelességteljesítés apoteozisát hangoztatták,* felbuzdulva, magam is a kötelességteljesítés nevében jövök ide, egyéb jogczímem nincs annak emlékéért ünnepelni, a ki a fejlődő magyar színművészet első és örökkön álló oszlopa, mint az a megtisztelő megbízás, melyet a Társaság adott, s melynek értelmében Egressy emlékezetét megújítom.

Ha régi múzeumok s poros fegyvertárak termein áthaladva sokszor bámulattal állunk meg a rengeteg vasvérték előtt, melyek üresen merednek reánk, s melyek hatalmas súlya daczára valamikor harczbíró hősök csatákat nyertek bennük, eszünkbe jutnak a művészet nagy föladatai, melyek hatalmas vasvértként állanak az irodalom és művészet kincses házaiban s nincs a ki felöltse azokat, nincs a ki diadalmas csatákba vigye az üresen maradt ősi örökséget.

Ilyenek a Shakespeare, a Molière, Calderon, Moreto, Goethe, Schiller, Lessing, Katona s az irodalom annyi más nagyjának művei, melyek színpadi megelevenítőre várnak és sokszor hiába várnak. A rengeteg vasvért itt áll, nincs a ki fölbírja, nincs a ki diadalmas művészeti ütközetbe induljon vele. Sokszor és méltán kérjük a nagyok kidőlésekor: Ki lép ürrült nyomodba?

És a be nem töltött ür látása egyik örök emlékeztető a nagyokra. Emlékezünk rájuk, diadalmas megindulással, a mikor örökükbe méltó utód lép s felragadja és győzelmesen forgatja az ősök fegyverét, ellenben

* Vonatkozás az előző felkösöntőre, melyet a Társaság elnöke mondott a királyra.

szomorú megindulás vesz erőt rajtunk, ha nem találunk pótlására művészt, mert a nagy alakok, mint a Goethe szellemei, pihennek, fölidézetlenül s ha egyszer-egyszer hivatatlan és avatatlan kéz fölbolygatja őket ünnepélyes nyugalmukból gyakorta vágyva várjuk, s óhajtva óhajtjuk a mestert, a ki a fölidézett, de az oktan idézőnek fejére nőtt szellemek között rendet csináljon.

A nagy szellemidéző emlékezetére kell ma a Társaság Gyulai Pál emlékszerlegét emelnem, s ez is olyan vértzet, a mely erősebb lelkekre van szabva. Félve szólamllok meg, hiszen ezzel a színarany szerleggel annyi szépet, nagyot, emlékezeteset mondtak már. És most én lépjek nyomukba?

De vígasztal és erőt ad az, hogy ha elmondom a pusztá tényeket, a való igazságot Egressyről, akkor szépet mondtam és nagyot. Legyen tehát ez a néhány percz, melyben Egressyről emlékezem, az igazság egyszerű elmondása, olyan egyszerűen, olyan igazán, a mint ő érezett, alkotott, játszott és győzött. Vajha a formában követhetném azt, a kiről emlékezem.

Mikor Egressy a magyar színész lelket-törő és háládatlan pályájára lépett, apai tilalom daczára, szembeszállva éhséggel és nyomorúsággal, elmondhatom, hogy a színészet Magyarországon nem volt művészet, hanem félkészülőben levő talentumok próbálgatódzása. Tapogatódzás a sötétben, mintaképek, oktatók támasz nélkül. Mindenkinek magának kellett megsejteni és megtalálni a Parnassusra vivő utat, a mely akkor is nehéz, ha avatott vezető nyomában történik.

Harminczkét esztendeig foglalkoztam színészek tanításával s e hosszú idő alatt egy nagy és súlyos igazság szűrődött le bennem: hogy a színészetet a maga tulajdonképeni értelmében, mint művészetet tanítani nem lehet. Van minden művészetnek mesterségi része, van az anyaggal bánás technikája, a melyet minden művészet embere a lehető tökéletességre visz, ez a szobrásznál az agyaggal, a márvánnyal, a festőnél az ecsettel és színnel, a zenésznél a hangszerrel való bánás mestersége, az úgynevezett «Fingerfertigkeiten», a melyet lehet és kell tanulni. Ez a színésznél a maga testével és lelkével való bánás mestersége, a melyet idomítania kell a feladatra s ha annak technikai részét teljesen elsajátította, akkor indulhat a művészi feladatok meredekjének. És sokan ez úgynevezett kézi ügyesség tartományába sorolják az utánczást. Nem oda való.

Egressy sohasem utánozott senkit. Kit is utánozott volna? Közepes német színészeket, a kiket néha napján látnia adatott? Hiszen azoknál ő már kezdetben is nagyobb volt? Magánál rosszabbakat pedig csak nem tart méltónak utánczásra? Nem. Egressy az igazságot

kereste s azt az utánzás utain még el nem érte senki. Egressy tanult. Tanult otthon, a maga lelke mélyébe gyűjtve az elméleti tudás kincseit. Tanult nyelveket, művészettörténetet, históriát æstetikát, tanult logikát és lélektudományt. Ezek a színművész kézi ügyességéhez tartoznak. A mit a színész elolvas: azt meg kell értenie. A megértésnél kezdődik az alak alkotása s az alkotás záloga a tudással párosult igazság.

De hol az igazság? Kérdi Pilátus. Az első és legkeservesebb igazság a színész pályáján az, hogy művészi alkotása nyomtalanul elvész. Petőfi összehasonlítja a színész művészetét a többiekével:

— Egészen más a színész végzete.
Lekötve csügg ő egy rövid bilincsen
Ez a *jelen*. Csak erre számolhat,
Mert a jövőhöz semmi köze sincsen.
Ha a jelennek biztos fővényébe
Le nem bocsátá hire horgonyát:
Elmegy nevével az idő hajója,
És menni fog egy örökléten át!...

És ezt a költeményt épen Egressy Gáborhoz írta Petőfi. Pedig, ha volt művészeink között, a ki maradandót alkotott, — már a menyire a színpadon maradandót alkothat a színész — ő volt az. És ha meggondoljuk, hogy a szíve vérével, a lelke ihletettségével teremtett figurák, azok a nagy történelmi alakok, a shakespearei hősök, a kiket estenden készen állított elé, mint zeuszi fejből kiugró Pallasokat a színpadon, az utolsó függönylegördüléssel sírba szálltak, a melyből csak az támaszthatta új életre, a ki előző napon alkotta őket. És úgy támasztotta-e? Vajjon fölér-e az a gyönyörűség, melylyel a színművész naponta újra meg újra teremthet, azzal a fájdalommal, a melylyel naponta elenyészni látja lelkének legkedvesebb alkotásait?

A színészt azzal verte meg a művészetek Istene, hogy bár naponta teremthessen, mint maga az Isten, de naponta lássa is meghalni alkotásait. És nincs, a mi életben tartsa ezeket az alkotásokat, hacsak a gyöngye emberi emlékezet, a melyre építeni annyi, mint várat emelni a tenger fövenypartjára, melyről századok, de nem: egy-két év dagálya és apálya nyomtalanul lemoshatják a mulandó nyomokat. A ki az emberek emlékezetére épít, az magvat hint a szélbe, s betűket ír a hullámra. Hová írja tehát a színművész a maga alkotásait? Kire, mire bízza megszerzett kincseit, a melyek maradandó becsűek s melyeknek elenyészni, elveszni: örök kár? Talán tanítványaira? Jó. El-

osztja lelke tudását ezek között, a kik, mint hajdan a Messiás egyszerű tanítványai, elmennek világgá és tanítanak minden népeket. De ezek csak töredékeit viszik széjjel magukban a nagy kincsnek. Egyik egy, másik más sugarat, melyek összességét csak a nagy mester alkotó lelkének gyújtó lencséje tudta szívekbe égető erejűvé gyűjteni. Megmarad mindegyikben egy-egy vonás, a szerint, a mint a tanítvány egyénisége azt felfogni és megtartani képes volt. De ez nem az egész.

A mester tehát könyvbe tette le a maga tudását, megírván és kiadván 1866-ban a «Színészet Könyvét». Ez a könyv annak tudásnak letétje, a melyet Egressy a színész pályára való induláshoz elkerülhetetlenül szükségesnek tart. Ne gondolja senki, hogy ez a könyv «Szezam nyilj meg»-féle varázsigéje a színészetnek. Az az elfalazott tündérország csak az igazi talentumok varázsvesszejének érintésére nyílik meg. Azt *eltanult* jeligékkel megcsalni és meglopni nem lehet. A saját egyéniség ereje vezet föl kapujához és a maga alkotta érdem szavára nyílik meg egyszer-egyszer. Nem örökre, mert a színésznek minden nap újra meg újra ki kell vívni, ki kell érdemelni a halhatatlanságot.

«A költő ír, de csak ha kedve tartja.

A festő, hogy ha kedve tartja — fest,

És a színészt befogják az igába

Habár halállal sujtsa őt az est!»

A mint halállal sújtotta őt, a nagyok között a legnagyobbat.

Ifjú korának harczeit, nélkülözéseit miért beszéljem? Hogy a kassai társaság költségkímélésből el akarta bocsátani egynehány ifjú tagját s ezek között az ifjú Galambos Gábort — ez Egressy családi neve — s csak Szilágyi Pál erélyes felszólalása mentette meg az elbocsátástól, mert, úgymond, tehetséget látott benne, nemcsak a színészetre, de a rajzolásra is, «mert számos karakter fejet rajzolt vala, melyekben a tehetségnek félre nem ismerhető nyomai nyilatkoznak». Azután a vándorlás! Toldy Ferencz mondja, hogy Nagyváradon éjente a Körös vizében mosta ki pár darab fehérneműjét, hogy másnap tisztán és rendesen állhasson a maga közönsége elé. Ti dúsan javadalmazott színészei koromnak, vessetek egy pillantást a büszke Coriolánra, a hatalmas Learre, s tanuljatok szerénységet, egyszerűséget! Avagy ma talán Egressy nem volna az, a kinek kora tisztelte? Legyetek nyugodtak, Egressy modern volt a szó legszentebb értelmében. Ha modern az, a mi jó, akkor Egressy az volt. S megtartotta lelke haladó és alkalmazkodó erejét, úgy hogy ha egy évszázadot adatott volna a színpadon töltenie, mindig haladjon korával és ki-

válaszsa a legjobbat, a mit közönségének nyújtson. Mert a színész suverén ura mégis csak a közönség. Igaz, volt egy ma már maradinak bélyegzett tulajdonsága a nagy színésznek, az, hogy — engedelmet kérek arra, hogy eredetiben idézhessem a mondást: Schiller lelkével a színházat *szentnek* tartotta «Das Theater eine moralische Anstalt.» Ez ma már túlhaladott álláspont némelyeknél, de ha él Egressy lelke, és őrizzen meg a Magyarok Istene, hogy valaha ne éljen a magyar színpadon, — akkor a magyar színpadnak a magyarsággal született ősi erkölcs értelmében mindig tiszta és erkölcsileg tisztán tartott intézményül kell megmaradnia.

Mintaképpül állíthatom oda Egressyt a maga egész mivoltában, mint színészt, mint családapát, mint hazafit, mint író, mint katonát. Mikor elhagyja az országot, hogy *gyalog* menjen Bécsbe, tanulmányútjára, melyen magába szívta a külső ország tudását és művészi eredményeit, de a maga magyar lelkének áthasonító erején át, nem vallva kárát nemzeti lelkének s meg tudott maradni minden külső példa figyelembe vétele mellett az igazi magyarság megtestesülésének a színpadon, midőn, mondom, megindult e súlyos vándorútra, megosztotta pár forintját otthon maradt családjával. Forrón, nemesen szerette nőjét, gyermekeit, nevelte őket a maga képére és hasonlatosságára, megvont magától mindent, hogy övéi ne nélkülözzenek. És mikor lankadva, holtra fáradtan látta a hajó füstjét föl-tűnni a távolban, mikor már-már elhanyagló ereje majdnem megtagadta a szolgálatot, egy nyomorult szekérre kéredzkedett föl, melylyel még elérhette a hajót s mehetett vágyai Mekkája, a Burg művészei felé . . . Vajjon dús stipendiumokkal ellátott gyorsvonaton utazó tanulmányutas színészeink hozták-e csak megközelítőleg annyit a külföldről, mint ő, a ki utolsó filléreit áldozta a maga művészetének tökéletesebbé tételéért? Hiszen ha csak az, csak annyi maradt volna, a mennyi már ekkor volt, még mindig a legnagyobb leendett közöttük? De benne lélek élt és buzgóság, a mely a nagyot nem hagyja nyugodni, bár élete árán, csak megközelíthesse azt az ideált, a melyet felsőbb hatalmak tűztek nyugtalan lelke elé. És mikor megzendült a harcok trombitája: nem volt-e ott is az első? Nem nyert-e serege élén csatákat? Nem vérzett-e? Nem vonult-e be sebesülten a győző sereg élén Kassára, a mikor lelkesült magyar nők nemzeti szalagokkal és koszorúkkal halmozták el őt és fiát, a két honvédet, a kik nemcsak a világot jelentő deszkákon forgatták a kardot, hanem az élet véres harcmezején is? Avagy micsoda isteneknek való kép lehetett az, mikor 1849 május 21-ikén Buda várának bevételekor Egressy a láncz-híd felőli oldalon törtetett föl-felé, fia, Ákos pedig a Vérmező felől s

a füstölgő romok között, holtak és sebesültek közepette, lőporfüstől barna arcczal, találkoznak Buda főterén apa és fiú, s átölelik egymást a szabadság istenének szent nevében? Micsoda jelenet volt az!... Tapsolj hazám!...

És ki tűrte a nyomorúság veszszejét nagyobb lelki erővel, ha nem ő? Számúzve, majd hazabujdosva, halálra ítelve, aztán napszámos munkára kárhóztatva, mint operai ügyelő, a színpalak között végzi pár fillérért kötelességét. De egy este a tömeg nem riadván kötelessége szerint zajra, ő stentori hangján elkiáltja magát s a földszinten ülő besúgók egyike fölismeri ezt a ritka, ezt az egyetlen hangon s beárulja. Másnap már megfosztják ettől a pár fillérnyi jövedelmétől is. És akkor jön egy másik idő, mikor a kollégák készek lemondani keresményük egy részéről s a közönség adakozás útján teremti elő azt a néhány forintot, a mely Egressy szerződtéséhez szükséges, mert a nemzeti színháznak *nincs* annyija, hogy azt szerződtesse, a ki a nemzeti színházat nemzetivé és színházzá tette!... És még sem csüggedett! Fáty András fáradozásai s több pártfogó lélekteljes munkája megszerezték neki a kegyelmet. Mert hogy Egressy Gábornak az életét kellett megszerezni!... S akkor ott, abban a házban, a melynek homlokát az ő képe díszíti a legszebben, rosszul bántak vele s el kellett hagynia a szent hajlékot, hogy vidéken kóboroljon csaknem egy esztendeig, sőt arról is álmodozik, hogy elhagyja babértermő pályáját s az Istennek szentelje ékesen szóló ajka tehetségét s pappá legyen. Mindezek futó fellegek az ő lelkének napja előtt. Visszatért ismét s elfoglalta a maga fejedelmi helyét a magyar színészet első nagyjai között. Ő róla elmondhatom, hogy soha méltatlan nem lett művészetéhez, ő valóban megszentelte Kelemen László örökét!

Hazafi, katona, tudós, író s mint ilyen érdemeket szerez reá, hogy Társaságunk tagjai sorába iktassa! És ez a név örök tanubizonyossága marad annak, hogy Kisfaludy-Társasága a nagy névhez méltóan, a melyet visel, s a mely a magyar színpad magyar alakjainak apjáié, magához ölelte azt a művészetet, a melyet Kisfaludy Károly lelkével és tollával istápol, melyre nemzeti alakjainak kincsesházát bízta: a színészetet, ha ez méltónak mutatá magát reá s óhajtom és remélem, hogy mindenkor méltónak is fogja mutatni magát!

Ez legyen Egressy Gábor legszebb, legszentebb öröksége! Ezt hagyja színészeinkre, színházainkra. És a midőn megindult lélekkel emelem a Gyulai-serleget Egressy Gábor emlékezetére, a kiről már Vörösmarty atyánk megírta 1839 november 15-ikéről szóló athenæumi bírálatában, hogy mint szerződött tag lépven föl Schiller Haramiái-

ban s Moór Ferencz szerepében, minden szerep élvezhetetlen volt a rossz fordítás miatt, csak az ő szerepe volt a helyes magyarság törvényei szerint átdolgozva ő általa, a ki annyi kezdő író-t buzdított, támogatott, a ki nélkül Hugo Károly soha színpadra nem kerül, a ki kutató lélekkel a kolozsvári nemzeti színház padlásán megtalált poros kéziratból életre keltette Katona óriás alkotását, a ki által látta a magyar közönség először Bánk Bánt s a ki 1848 márczius tizenötödik napján, ama szent idusán márcziusnak, lelkes hévvel szavalta el a «Talpra magyart», ő, a ki ifjú íróinkat úgyszólván karonfogva vezette a siker útjára, ő lebegjen mindig és mindenkor a magyar színész lelki szemei előtt! Ez legyen az áldás, ez legyen az örökség, a melyet Egressy Gábor szelleme a magyar színpadra áraszt. Egressy Gábor a művész, a hazafi, az apa, az író, a törekvő, tudás-szomjas férfiú, a hazájáért lelket, életet áldozó jellem lebegjen mindig előttetek, anyagi kornak fásult gyermekei, különösen akkor, midőn a színészetről, mint mesterségről, le akarják törölni az igazi hivatás himporát és csodatevő erejét!

Nagy lelki rokonával és barátjával, Petőfivel együtt egy szent és nagy cél felé törekedett. Élni és meghalhatni hazájáért, hivatásáért, eszméiért. És megadatott mind a kettőnek, hogy ott essenek el a harc mezején... Az egyik elvérzett a fehéregyházi mezőn, fújó paripák vágató patkói alatt, s felmagasztosult a nemzet szemében mint látnok és költő, a másik is ott esett el, a maga harcmezején, a világot jelentő deszkákon... 1866 július 30-dikán, Brankovits György előadása alatt történt... Már előzőleg, egy évvel előbb, szélütés érte s kénytelen volt hosszan szünetelni. De nemsokára ereje visszatért s 1865 tavaszán fellépett a «Felolvasónőben» s nemsokára a «Lear»-ban, s e föllépést Szász Károly örömteljes himnusza üdvözli, mintha a túlvilágról visszatérő nagy szellemet köszöntene!... De csak rövid ideig adatott neki a túlvilágról visszatérve imádott színpadán játszania. Abban a jelenetben, mikor megvakított fiait hozták elébe, s egyik fia, a kit Lendvayné Fáncsy Ilka személyesített, e szavakkal fordul hozzá:

«Atyám! nem látom többé fejedelmi arczodat!...

megingott s összeroskadott... «Gyermekeim... rosszul vagyok...» súgta oda Lendvaynének, a ki sokaig hordozta lelkében e lélekrázó percz borzalmait... s a fejedelmi arcz elborult, a függöny legördült, a fejedelem haldoklott... a másnapi lapok rosszullétről beszéltek, mikor nagy lelke már elhagyta e föld szféráját, hogy ideáljai hónapban nyerjen örök hajlékot...

«Mert a színészt befogják az igába,
Habár halállal sujtsa őt az est...

írja, ő hozzá intézett költeményében lelke barátja, Petőfi...

A pálya mártirja, a kötelesség halottja, ott lelte csatateri halálát, az ő csatamezején, a világot, életet és halált jelentő deszkákon. Lebegjen azok fölött mindig az ő fényes, ragyogó emlékezete! Szentelje meg a magyar színészpályát Egressy ideális öröksége: a nemes buzgóság, az igazság szomjúsága, a tökéletességre való törekvés a tanulmány és a semmitől vissza nem riadó áldozatkészség. Ez legyen Egressy öröksége s megindult lélekkel köszöntvén emlékezetére Gyulai színarany serlegét, színarany lelkének diadalára, a magyar színészet örök nemes feladataira, s az ő emlékezetére emelem ma a Gyulai-serleget!...

II.

A HAVI ÜLÉSEK FELOLVASÁSAIBÓL.

GOETHE:
TORQUATO TASSO.

SZÍN MŰ ÖT FELVONÁSBAN.

FORDÍTOTTA

CSENGERI JÁNOS.

BEVEZETÉS.

Ha valamely költőnél, Goethénél bizonyára elmulaszthatatlan, hogy minden művét, mint az ő életének, jobban mondva: lelkének egy darabját vizsgáljuk. S Goethe objektív költészetének nincs olyan darabja, mely annyi subjektív elemet foglalna magában, mint *Tasso*. Italia, Róma iránt való rajongó szeretetének sincs prægiansabb kifejezése költői művei közt. Méltán elmondhatta róla: *«Sie ist Bein von meinem Bein und Fleisch von meinem Fleisch.»*

Goethe már kora ifjúságában érdeklődött Tasso alakja iránt. Apja könyvtárában, melynek könyveit olyan buzgón olvasta és részben könyv nélkül megtanulta, ott volt Tasso megszabadított Jeruzsáleme *Kopp*-nak 1744-iki fordításában, s Goethe maga vallomást tesz róla *«Dichtung und Wahrheit»*-jában és *«Wilhelm Meisters Lehrjahre»*-jában, milyen hatást tett reá Tasso műve. *Kopp* fordítása bevezetéseül közölte annak a Tasso-életrajznak a fordítását, melyet 1619-ben Giovanni Battista *Manso* írt felszínes, kritikátlan dilettantismussal, tele tévedésekkel és ferdtésekkel. Az az érdeme azonban megvan, hogy Goethe figyelmét és érdeklődését Tasso iránt fokozta, a dráma fő motívumára, Tassónak a hercegnő iránt való ábrándos szerelmére nézve érdekes adatokat szolgáltatott s rámutatott Tasso azon verseire, melyekben az — bár leplezetten — a hercegnő iránt való hódolatát kifejezte. Mansót mintegy kiegészítette Goethe számára Lodovico Antonio *Muratori*, a modenai herceg híres könyvtárnoka, ki Tasso veneziai kiadásának * tizedik kötetében megmagyarázza Tasso fogságát s okául Tassónak azt az önmagáról való megfélekedezését mondja, hogy Leonora hercegnőnek egyszer az udvar szeme láttára a nyakába borult és megcsókolta. Ezért záratta őt Alfonso, mint örültet, a Szent Anna kórházba. *Muratori* kételkedett e mende-monda igazságában, de azért fölemlíti s meg van róla győződve, hogy Tasso egész

* Opere di Torquato Tasso. Venezia, 1739.

szerencsétlenségének a hercegnő iránti szerelme volt az okozója. Platói szerelem volt köztük, mely azonban Tassónál erős szenvedélylyé fajult s romlását okozta.

Goethe maga is csakhamar olyan körülmények, olyan életviszonyok közé jutott, melyek meglepő hasonlóságot tüntettek fel a Tassóéival. Tassóban, a kit apja jogra küld, de a ki a jog tanulmányozása helyett költői pályáját készíti elő, mintegy magát látta Goethe. Tasso már első művével (*Rinaldo*) hírnévre tesz szert, mint a költészetpártoló ferrarai udvar kényeztetett kegyeltje; egy világra szóló nagy művön dolgozik; ihletője ebben a nála idősebb, általa elérhetetlen hercegnő, kit imád. Boldogságát csak irigyei keserítik. Majd megúnya a tétlen jóllétet, Rómába vágyik, hogy ott tegye teljessé, tökéletessé nagy művét stb. Mint Tasso a ferrarai, úgy Goethe a weimari udvar körülrajongott kedveltje; az udvar körében élő, magasrangú, nagy szellemű s nála idősebb Stein báróné iránt szenvedélyes, czéltalan szerelem tölti el, s neki is irigyekkel, udvari ármánynyal kell küzdenie. Folytonosan érzi, a mit Tassóban is megtestesülve látott, az ellentétet a génie költői álmai, korlátlanságra törekvő vágyai és a rideg valóság józan követelményei közt. Jól mondta már *Herder*, ki eleinte az irigyek táborában volt, mikor Tasso első jelenetét olvasta, hogy Goethe nem tud másként eljárni, mint magát idealizálni s mindig magából meríteni. Még jobban érezte és tudta ezt Stein Charlotte. Iphigenia nyugodt fenségében, erkölcsi erejében már az ő lelke tükröződik. Goethében, mint a világtól megsiratott Wertherben, tombolva dült a szenvedély, hogy aztán Tasso példáján meghiggadva a legtisztább, legbensőbb barátsággá nemesedjék. Jean Jacques *Ampère* Goethe Tassóját *«hatványozott Werther»*-nek mondotta, és Goethe igazat adott neki. Mind a kettejükben van egy beteges vonás, Tassóban a képzeleti, Wertherben a kedélyi élet túltengése, melynek az élet prózájával össze kell ütköznie. A különbség az, hogy Werther magára hagyva megtörik s a küzdelem elől meghátrálva a halálban keres nyugalmat, Tassót a baráti kéz visszarántja attól, hogy «saját szívének örvényébe» ugorjék.

Goethe naplójában 1780 márczius 30-ikán említi először Tassót, mint költői tárgyat: «Gute Erfindung. Tasso.» *Bielschowsky* * azt hiszi, hogy ez a megjegyzés nem a tárgy első felvillanását, hanem már első kialakulását jelzi. Én az előbbit tartom valószínűnek. «Gute Erfindung», mint Archimedes εὕρημα-ja, a feltalálás örömét jelzi.

* *A. Bielschowsky*: Goethe. Sein Leben und seine Werke. München, I. köt. 1896. II. k. 1904. I., 449.

A költő még egy ideig fejében hordja találmányát, írni csak ősszel kezdi s november 5-ikén, szűk baráti körben, felolvassa az első jelenetet. Nov. 12-ikén készen volt az első felvonás. Steinné, mint buzdító génusz, élénk részvétellel kíséri a munkát s mindinkább megnyilatkozó szerelmével mindig tökéletesebb modellt szolgáltat a költőnek a hercegnő rajzához. «Nem veszi észre — írja Goethe az imádottnak 1781 márcz. 25-ikén — mikép gondoskodik költőjéről a szerelem? Hónapokkal ezelőtt a legközelebbi jelenet lehetetlen volt számomra; milyen könnyen fog most folyni szivemből!» S április 19-ikén: «Mivel Ön mindent magára akar vonatkoztatni, a mit Tasso mond, ma már annyit írtam Önhöz, hogy azon túl és azon felül többet nem tudok.» Másnap: «Tassót tovább írva csak Téged imádtalak» stb.

1781 őszén befejezi a második felvonást, prózában, mint az elsőt. Itt megakadt a munka. A folytatáshoz hiányzott a megfelelő élmény. «Az én termelésem mindig együtt haladt életem folyásával.» Míg szerelme napja teljes fényében ragyogott, hol vegye a színeket és a hangulatot Tasso szerelme napjának bús leáldozásához?

Goethét, a költőt, Itália adta vissza magának és a költészetnek.¹ Az államférfi Weimarban maradt, hogy az itáliai utazás után harmonikus frigyre lépjen a hazatért költővel, mint Antonio Tassóval. A prózában írt két felvonást magával viszi Italiába a prózában írt Iphigeniával együtt, de míg ennek versekbe öntését 1787-ben bevégezi, Tassóval nincs szerencséje. S ennek már nemcsak a megfelelő élmények hiánya volt az oka. Kevéssel Rómába érkezése előtt jelent meg az első pragmatikus Tasso-életrajz Pierantonio Serassi apáttól.² Képzeltető, mily hévvel és várakozással nyúlt Goethe e könyv után, mily buzgalommal tanulmányozta és mennyit tanult belőle! Belátta, hogy a megírt két felvonást és a darab egész tervét át kell alakítania. Siciliába csakis a Tasso-torsót vitte magával. A tengeri út alatt az egésznek a tervét átgondolta, de csak a következő évben fogott komolyabban a dologhoz. «Tassót át kell dolgozni — írja 1788 febr. 1-én — a mi megvan, hasznavehetetlen; így sem be nem fejezhetem, sem mindent el nem dobhatok. Ilyen inséget adott Isten az embereknek!»

Márcezius elsején rendben volt az átdolgozás terve. De csak hat héttel később, két nappal az előtt, hogy Rómától mindörökre megvált,

¹ Itáliai utazása 1786 szept. 3-ikától 1788 június 18-ikáig tartott.

² *La vita di Torquato Tasso*, scritta dall' Abate Pierantonio Serassi. Roma 1785. 614 lap.

vette kezébe a munkát. Az imádott Rómától való megválás keservére volt szüksége, hogy rajzolja Tasso tragikus megválását attól a körtől, mely minden boldogságát magába zárta. S itt ismét idéznem kell; az *Italiai Utazás* végén írja: «Rómától megválva sajátságos fájdalomat éreztem. A világ e fővárosát, melynek egyideig polgárai voltunk, a visszatérés reménye nélkül elhagyva olyasmit érzünk, a mi szóval ki nem fejezhető. Senki sem értheti meg, csak a ki átérezte. Ebben a pillanatban újra meg újra Ovidius elégiáját ismételtem magamban, a melyet akkor költött, mikor a hasonló sorsra emlékezés az emberlakta világ végéig üldözte... Az ő szenvedéseit az enyéimmal szőttem egybe s utazásom alatt napokon és éjjeleken át foglalkoztatott ez a belső művelet... Szabadabb költői munkásságra embereltem magamat; a Tassóra gondolás újra föléledt és kiváló kedvvel dolgoztam ki azokat a helyeket, melyek e pillanatban hozzám közel állottak. Firenzei tartózkodásom nagyobb részét az ottani pompás díszkertekben töltöttem. Ott írtam azokat a helyeket, melyek azt az időt, azokat az érzelmeket még most is felidéznek lelkemben... Valamint Ovidiusszal a hely, úgy Tassóval a sors szempontjából hasonlíthattam össze magamat. A megmászhatatlan számkivetéstől ellenállhatatlanul megragadott szenvedélyes léleknek fájdalmas vonása vonúl az egész darabon végig.»

Kitűnik ebből, hogy az ötödik felvonás végét, Tasso megválását Ferrarától, a Rómában tartózkodás utolsó napjaiban s útközben, Firenzében írta s így az átdolgozást a darab végén kezdte. Hogy Rómából jövet foglalkozott az ötödik felvonással, azt egy a Goethe-archivumban őrzött, czeruzával írt jegyzet is bizonyítja, mely az ötödik felvonás hat első versét foglalja magában.* Weimarban írta meg a negyedik felvonás három első jelenetét 1788 novemberéig. Ebben az időben határozta el, hogy Tasso ellenfelét, Battista Pignát, kinek személyét a Manso-féle életrajzból vette át, Antonio Montecatini-val helyettesíti, kit a Serassi-féle életrajz ismertetett meg vele. Deczemberben és az 1789-ik év januáriusában dolgozta át és öntötte versbe a második felvonás nagyobb részét és írta jórészt a harmadik felvonást. Márcziusban elkészült az első és a harmadik felvonás. Július végén készen volt Tasso, s ugyanebben az időben már véget ért a szerelmi frigy Goethe és Stein báróné között.

A prózában írt két felvonást megsemmisítette Goethe s így nem

* *Goethes Werke*: Herausgegeben von Prof. Dr. Karl Heinemann. 6. köt. 104. lap. Heinemann itt különösen azokat az új eredményeket értékeli, melyeket Eduard Scheidemann kutatásainak köszönünk.

vagyunk abban a szerencsés helyzetben, mint Iphigeniánál, hol a verses alakot mindvégig egybevethetjük az eredeti prózaival.

Említettük, hogy Antonio alakját Serassiból vette Goethe, s ez a mű tervében nagy változtatásokat idézett elő. De azért Goethe régibb forrásaihoz sem lett egészen hűtelen. Mansóból megmaradt Tassónak a hercegnő iránt való szerelme s Muratoriból Tassónak követelő szerelmesként való föllépése, természetesen nagyon módosított alakban. Goethe általában apróra tanulmányozta forrásait, kivált Serassit s majdnem mindent felhasznált, a mit Tasso egész lényének megismertetésére nézve fontosnak talált; a lelki tartalom azonban egészen Goethe sajátja, az ő élményeinek, érzelmeinek, lelki harcainak leszűrődése.

Mint Werther a költő ifjúkorának, a Wahlverwandschaften öregségének, úgy Tasso férfikorának nagy elégiája. Mindegyikben a lemondás, az önuralom, a sors csapásai alatt sem csüggedő lelki nagyság fennkölt tanítását hirdeti. A történeti Tassóban, sajnos, nem volt meg az ellenálló képesség; Goethében megvolt, s ő nagylelkűen átruházza Tassóra, hogy aztán tőle, második *én-jétől*, kamatostul kapja vissza. Újra építeni a romok fölött, új élet alapjait rakni le, ha a régítől meg kell válnunk, követni Werther szellemének intését: «*Sei ein Mann und folge mir nicht nach!*» — ez a szenvedések tisztító lángjában megedzett férfiúi szív hitvallása, melyet Goethe több költeménye hirdet, de egyik sem olyan elragadó erővel, megkapó bájjal, megindító bensőséggel, mint Tasso. Erkölsi tisztulás folyamata van előttünk ép úgy, mint «Iphigenia» Orestesében. Orestest, ki áldatkon próbálja az istent és saját lelki nyugalmit megnyerni, a tiszta testvérnek szenvedélytől ment lelke menti meg keble fűriáitól: Tassót, a rajongó képzelődés betegét már-már a téboly küszöbén a higgadt barát erős keze adja vissza önmagának és a világnak.

Nem akarjuk ezzel a darab tartalmát egy általános eszmében leszűrni. A költő nem eszméhez keresett embert, hanem az emberből és *saját lelkéből* indult ki; valóságos lelki életet, benső tragédiát állított elénk, melyben nem abstractiók, hanem élő alakok, nem «képelet-koholta puszta árnyak», hanem gondosan kidolgozott jelleme mozognak előttünk, s bár mindenütt érezzük a magasabb eszmei légkört, ez nem szünteti meg az egésznek realitását, csak általános érvényűvé teszi azt, a mi egyszer megtörténhetett. Épen ezzel teljesíti a költészet legnagyobb feladatát. «*Eszme*»? — válaszolta Goethe 1827-ben Eckermannnak, ki Tasso alapeszméjének kérdését vetette föl — «mit tudom én? Ott volt Tasso élete, ott volt saját életem, s a mint két ilyen különös alakot sajátságaikkal együtt egybefoglaltam,

feltűnt előttem Tassónak a képe, kivel prózai ellentétül Antoniót állítottam szembe, a kihez szintén nem hiányzottak a minták. A további udvari, élet és szerelmi viszonyok különben Weimarban ép úgy megvoltak, mint Ferrarában, és jogosan elmondhatom alkotásomról, hogy az csont az én csontomból és hús az én húsból».

Ha maga Goethe így megtagadta az egyenes feleletet az *alapeszmére* nézve, a kritikusok — mit tegyenek egyebet? — magától a darabtól tudakolják. S ez nem is jogosulatlan. A költői alkotás maga beszél legjobban magáért és nem ritkán többet tud mondani, mint a költő maga. A baj csak az, hogy a költői alkotás sokféle feleletet ad a szerint, hogy ki kérdezi meg és hogyan. Gyakran emlegetett és ismételt magyarázat a *Rosenkranz*é, ki az *idealismus* és *realismus* harcát látja Tasso és Antonio összeütközésében s így a darab cselekvényében. Nem lehet tagadni, hogy Tassóban a költői idealismus, Antonióban a józan realismus testesül meg; az is szembezőkö, hogy Tasso a hercegnővel a dráma ideális, Antonio Leonora grófnéval reális csoportja, míg Alfonso a legtisztább harmoniában egyesíti a kétféle világnézetet. De mégsem ismerhetjük el, hogy a költő e két világnézet harcát akarta volna rajzolni; hiszen akkor Iphigeniáról is ezt kellene hinnünk. Nemcsak a személyek számában, hanem jellemükben és csoportosításukban is feltűnő a megegyezés. Az idealismusnak ott is, mint itt, két képviselője van: ott a testvérek, itt a szerelmesek; a realismusnak is kettő: ott Arkas és Pylades, itt Antonio és Leonora. Sőt a cselekvényben is megvan a rokonság. Már rámutattunk, hogy Orestes is lelki tisztuláson megy keresztül. Thoas, a barbar skytha fejedelem, messze van ugyan Alfonsótól, a humanismus prototypusától, de azon az úton van, hogy a maga körében, a maga módja szerint oda emelkedjék, hiszen mind a két darabban a magasabb kultúra finomabb erkölcsi felfogása győz a természethez közelebb álló lélek ösztönszerű, korlátlan vágyain, mind a kettő a társas élet alapját, az erkölcsöt és törvényt kívánja érvényre juttatni s a *«Szabad a mi tetszik»* ellenében ezt állítja fel a műveltség követelményeül: *«Szabad, a mi illik»*. Így, míg Götzben, Egmontban, Wertherben a természet joga győz, Iphigeniában és Tassóban az erkölcs, mint a kultúra talpköve.

Goethe nem akarhatta Tassóban az idealismus és realismus harcát rajzolni; hiszen Tassónak nem hibája az idealismus, és Goethe, kit a *«kétségbeesés kergetett Itáliába»*, hogy az államférfit Weimarban hagyva a költőt magában ismét feltalálja, nem akarhatta Tassóban az idealistát, a költőt a realista világfi által legyőztetni. Antonio maga sem épen száraz realista, van benne fogékonyság a költészet

szépségei iránt; van önismerete, melylyel hibáját bevallja s van szíve, mely Tasso balsorsán megesis. Tassóban nem a költő szenved kudarczot, hiszen épen a költészet égi adománya emeli föl a lesujtottat, hanem az ember a maga gyöngeségeivel, azokkal, melyeket az idealismus — sajnos — előidézhet, de a melyek mégsem elmaradhatatlan kísérői az idealismusnak.

Különös intentiót tulajdonít Goethének *Vilmar* is, ki különben szépen és lelkesen fejtegeti Tasso szépségeit.* A tragédia alapja t. i. szerinte az, hogy Tasso, a költő, elhagyja saját talaját és ki akar lépni a való világba, a tettek mezejére. De hiszen a darab minden józanul gondolkodó személyétől azt halljuk s a hercegnő is belátja, hogy Tassónak nem volna szabad az embereket kerülni, hanem a szűkkörű, elzárkózott, tétlenül szemlélődő magányból a világ nyílt színére kellene lépnie. Az a baj, hogy ezt a lépést mindeddig elmulasztotta megtenni. Az imádott hercegnő kívánságára épen most, előttünk akarja megtenni, de nem önként, saját jobb belátásából, hanem a hercegnő tetszésének teljesebb kivívása végett. Ezért Antonio iránt való ellenszenvét leküzdvé, saját becsének túlságos érzetében ifjúi hevességgel és tapintatlansággal ajtóstul rohan Antoniónak, hogy barátságát ráerőltesse. Nem a cél helytelen, csak a mód, melylyel a czélt el akarja érni. Egyoldalú, félszeg idealismusában, ifjúi hevességében és túlságos becsérzetében a kötelező illem megsértőjévé válik, hogy nemsokára — önérzetében vérig sértve — a várbéke törvényét lábbal tiporva súlyos vétséget kövessen el, annál súlyosabbat, mivel sem előbbi hibáját, sem utóbbi vétségét nem látja be, ellenkezőleg, ifjúi, fennhéjázásában mindkettőt erénynek hiszi. Ezután egyik vétség szüli a másikat egészen odáig, mikor egy erős kéz segítsége nélkül hajója roncsaival együtt ő is elpusztulna.

Helyesebb tehát azoknak a felfogása, kik Tassóban az összeütközés forrásának azt a veszedelmet tekintik, melybe a költői génie juthat a való élet józan követelményeivel szemben. A géniuszt a képzelet könnyen kiragadhatja a való világból, elfeledteti vele, hogy őt is csak úgy kötelezik a társadalmi szabályok és törvények, mint másokat, kifejlesztik benne a korlátatlanságra törekvést és önbecsülést, a való világ jelenségeivel szemben a túlságos érzékenységet, izgékony-ságot annyira, hogy kis összeütközések, ellentétek is nagy veszedelmekbe sodorják, melyekben vagy elpusztul vagy csak nagy áldozatok árán menekülhet. Mennyire érezte Goethe a csak önmagával elfoglalt, képzelt világban élő költőnek ezt a veszedelmét, mutatja 1781-ben

* Ueber Goethes Tasso. Frankfurt a/M. 1869.

anyjához írt levelének következő helye: «Az emberi dolgok élénk elképzelése és sejtése mellett mindig ismeretlen lettem volna a világgal és örökös gyermekségben maradtam volna, mely szeszélyeivel és minden más rokon hibájával magának és másoknak többnyire elviselhetetlenné válik.» Ő maga könnyebben menekedett e válságos veszedelemtől, Tassója nehezebben, csak saját *énje* egy részének és boldogságának feláldozásával; az igazi Tasso e válságnak áldozata lett.

«Csöndes magányban fejlík a *tehetség*,
Jellem csupán az élet árjain.»

Ez a két sor kezünkbe adja a darab megértésének a kulcsát. Tassóban, a hogy előttünk megjelenik, a jellem kiforratlan, nincs arányban rendkívüli tehetségével, s ha a helyzet nem változik, nincs is kilátás a jellem teljes kialakulására, a tehetséggel egyensúlyba jutására. «Disproportion des Talentes mit dem Leben» mondotta Goethe Herder feleségének. Helyzete eltávolítja a világtól, tehetsége egyoldalú fejlesztése rajongóvá és képzelődővé teszi, szerencsétlen szerelme állandóan nem boldogíthatja. Magától nem volna ereje széttörni e helyzet korlátait. Csak a szerencsétlenség segíthet rajta.

Az élet árjain meg nem edzett tehetségnek, a még ki nem forrott, vérmes ifjú jellemnek végzetessé válható veszedelmét mondhatjuk tehát darabunk fő tárgyának A megalázás, mely a herczeg enyhe, de rá nézve végtelenül kegyetlen büntetésével éri, nem téríti Tassót magába, ellenkezőleg, csak fokozza önbecsérzetét és a világgal való meghasonlását egészen a nagyzás hóbotjáig és az üldözés mániájáig, szenvedélyének tüze pedig oly helyrehozhatatlan lépésre ragadja, melylyel örökre eljátszsa eddigi boldogságát. Kétségbeesésében végkép elveszti az erkölcsi fonalat s még az ellen is káromlásokra vete-medik, kit eddig istenként imádott Már csak egy lépés az örületig vagy a pusztulásig. De valamint Euripides Heraklesét, ki kedveseit dühöngésében elpusztítván, öntudata visszatértekor a halált hiszi egyedüli menedéknek, a jó barát, Theseus bátorító szava visszaadja önmagának: úgy Tassót, mikor azt hiszi, hogy minden elveszett, a nagy szenvedésen megilletődött, életismerő férfiú részvevő baráti szava figyelmezteti saját becsére, költői tehetségére, mely megmaradt, hogy vele saját keservén könnyítsen, másokat elbájoljon s hivatását betöltve a halhatatlanságot kiérdemelje.

«És míg mást elnémít a szenvedés,
Megadta isten bűmát elzokogni.»

A hybris meg van alázva, az ember — boldogsága árán — megtisztult gyarláságától; ez az, a mit Goethe, mint Tasso «*Verklärung*»-ját említ saját Verklärungjával kapcsolatban. Az ember, kinek lelkében ez a tragikus folyamat végbe ment, teljes rokonszenvünkre érdemes, még gyöngeségeiben is szeretetreméltó, minden nemes iránt fogékony költő, ki most már azzá lesz, a minek a költőnek lennie kell: «*Lehrer, Wahrsager, Freund der Götter und Menschen*».*

Goethe maga nem azonos teljesen Tassóval, de Antonióval sem: ő már mind a kettő, épen úgy, mint Alfonso, sőt nagyobb mértékben. Szíve Tassóé, de esze Antoniónak ad igazat. A két ellenfélre legtalálóbbs Leonora grófné jellemzése:

«Két férfi áll itt, jól éreztem én,
A kik ellenfelek, mert kettejükből
A természet nem egyet alkotott».

Ezt a helyet nem szabad elfelejtenünk, ha *Bielschowskynak* különben igen tanulságos fejtegetését olvassuk, mert ez a hely nem fogja engedni, hogy osztozzunk abban a felfogásban, mely szerint Antonio rosszlelkű, eszes, de érdekeső, képmutató udvaronc, kinek az a fő célja, hogy ellenfelét minden úton-módon kitúrja a herczeg kegyéből, eltávolítsa az udvarból. Bielschowsky nem ismeri el Antoniónak azt az érdemét, hogy Tassót a végveszélytől megmenti; szerinte Tasso költői tehetségéé, az isteni erőé az érdem, s helytelen azt hinni, hogy Tasso ezután Antonióval egyesülve fog haladni az élet útjain, ők jó barátok nem lehetnek soha. Ez utóbbi föltevésre csakugyan nincs ok és nincs szükség: a két embert a darab végén is nagy úr választja el egymástól; de elég, ha mint ellenfelek emberileg kibékülnek, ha az embergyűlölet helyét az emberszeretet és részvétel foglalja el. Antonio nélkül Tasso veszne volna. Antonio sem ment emberi gyarláságoktól: irigyli Tassótól a babérkoszorút és a nők kegyét; józan esze hideggé teszi ott, a hol más lelkesül; más érdemének elismerésében késedelmező, megtorlásra gyors és heves; de belátja hibáját, jóvá iparkodik tenni, s ellenfele iránt a szerencsétlenségben igaz részvétet, tehetsége iránt igaz elismerést tanúsít.

Tasso megható sorsában van valami megnyugtató is, épen úgy, mint a Goethében volt: megszabadul az udvartól, mely akaratlanul

* Wilhelm Meisters Lehrjahre.

is elvonta a világtól s megszabadúl céltalan szerelmétől, mely kedélye beteges elfajulásának fő tápláléka volt. «Az ember nem lehet boldog mindaddig — olvassuk Wilhelm Meisterben — míg korlátlan törekvésének saját maga nem szab határt.»

Nagy érdeme Goethének a jellemek gondos kidolgozása, nemes, ideális alapon való realis rajza s a cselekmény minden mozzanatának a jellemekkel szerves kapcsolatba hozása. Nem foglalkozunk részletesen a többi jellemmel; azok kevesebb problémát is nyújtanak s megítélésükben alig van eltérés. Legfőlebb Leonora grófné jelleme részesül többféle megítélésben. Hiúságból és önzésből származó fondorkodását némelyek nagyon is enyhén, mások nagyon is szigorúan ítélik meg. Nemtelennek őt sem sem kívánta rajzolni a költő, hiszen akkor nem tehette volna a hercegnőnek barátnéjává. Éva anyáknak nem méltatlan leányát tünteti fel benne. Hibájáért megbűnhődik, cselfogásainak maga adja meg legjobban az árát, mert örökre elveszti Tassót, kit magának akart megnyerni; de jó tulajdonságai is vannak, melyek hibáit ellensúlyozzák, s ezek ép úgy kiegészítik a hercegnő jellemét, mint Antonióé a Tassóét. A hercegnő ugyanis, bármily magasztos ideál, szintén nem ment bizonyos hibáktól vagy inkább hiányoktól: Tassóval rokon hibája, hogy nem ismeri az embereket, olyanokban bízik, kiktől tartózkodnia kellene s hiánya, hogy nincs tettereje sem célja elérésére, sem a baj elsímítására. De mindenkinek föléje emeli érzelmeinek mélysége és tisztasága s a lelkierő, melylyel szívének parancsolni tud s a szenvedésre kész. A hercegnőben, mint középpontban, összefutnak a szálak: ő a maga nemében és mivoltában a legtokéletesebb, de nem annyira egyéni, mint a többiek, inkább tipikus. Egy igazi renaissance-kori fejedelem, a milyennek kellett volna lennie, nem is az olasz II. Alfonso, a kegyetlen tyrannus, hanem a weimári Károly Ágost mássa. Nevezhetnők földi gondviselésnek, ellentéteket kiegyeztető görög tragikus karnak. S még ő sem érheti el a célját, ő is téved az eszközökben s Tassót el kell vesztítenie. Antonio által kelleténél jobban befolyásoltatja magát s bünteti Tassót szűkkeblű jósággal, noha a bocsánatra is megvolna a hatalma s látnia kellene, de látja is, hogy Antonio is hibázott. Épen azzal is enyhíti Goethe Tasso szomorú sorsán érzett részvétünket, hogy mintegy mindenkit felelőssé tesz érte és mindenkit büntet. Rendkívüli művészettel úgy építette fel darabja cselekvényét, hogy az az öt különböző jellemnek egy néhány órára terjedő találkozásából és összejátszásából a legtermészetesebben fakad. A basis Tasso beteges érzékenysége s féktelen szenvedélyig fokozódó szerelme. Fő indítékok: Antonio kicsinylő irigysége és Leonora számító önzése.

A hercegnő tetterő-hiánya és az Antonio befolyása alatt álló herceg tétovázása, mint passiv elemek lehetővé teszik amazok érvényesülését. Így történik, hogy Tasso egy nap alatt a boldogság egéből mély pokolba szédül, ha az utolsó perczben a megtért ellenség részvevő jobbjá meg nem ragadja.

Goethéről e műve alapján is el lehet mondani azt, a mit Leonora Tassóról mond:

«Mit a történet nyújt s az élet ad,
Buzgón fogadja lelke egyaránt;
A szétszórtat kedélye összegyűjti,
S érzése éltet önt élettelenbe.»

Valóban Goethe csodálatos teljességgel felhasználta, a mit a történet nyújtott s a néhány órára terjedő cselekvénybe be tudta vonni Tassónak úgyszólván egész életét, ifjúsága legfontosabb momentumait, sőt jövőjébe is bepillantást enged. A színeket, a fényt, az árnyat, a jelemek valóságát a maga világából, az életből vette, de «megnemesítve a mindennapit».

A darab szerkezetét, menetét, a cselekvény architektonikáját nem fejtegetjük. Kifogásokat lehet tenni, hibákat lehet találni, találnak is. Igaz, hogy a cselekvény, kivált kezdetben, vontatott, külső cselekvény meg éppen alig van. De hol van bájosabb idyll az első felvonásnál, Tasso megkoszorúzásánál, mely szintén cselekvény!?

Sokat vitatott kérdés, alkalmas-e Tasso a színpad számára vagy nem. Első és második előadásának (1807 febr. 16., márcz. 21.) Weimarban rendkívül nagy sikere volt. Akkor az emberek még magasabb műélvezet végett jártak színházba, akkor a fennszárnyaló költői dictio követésére még be voltak rendezkedve. Még később is nagy sikerrel játszották Lipcsében, Berlinben és Bécsben, a hol a répertoire állandó darabja.

Ma rendszeren könyvdrámának tekintik. Ma mentül több külső cselekvényt, mentül kevesebb lelki élményt s mentül kevesebb beszédet kívánnak a színpadtól. Igaz, hogy Tasso nem nyújt mozgalmas cselekvényt, igazi fabula stataria, melyet *Bielschowsky* a sakkjáték szellemes játékával hasonlít össze, melyet csak szakértő élvezhet, de ugyan ő, mikor a darab lassú menetét és színpadra alkalmatlan voltát elismeri, azt is kijelenti, hogy specifikus költői tartalom dolgában a világirodalom összes drámái közül egy sem éri utól Tassót. Nem adhatunk tehát igazat az angol *Lewes*nek, hogy Tasso kifogástalan versek sora, de nem dráma, bár német kritikusok is akadtak (Kurz,

Kreyszig stb.), kik e véleményben osztoztak. *Scherer* méltán lát benne «megrendítő tragédiát», mely a csekély külső cselekvény mellett is a legerősebb drámai hatást tehetné, ha volnának színészek, kik a szelíd fájdalom egész hatalmát ki tudnák fejezni, a mely e dráma nemes szavaiban rejlik s ha volna közönség, melynek szívében mindazok az olvadékony hangok teljes visszhangra találának, melyeket itt Goethe lantjából kicsalt.

TORQUATO TASSO.

SZEMÉLYEK:

II. ALFONSO, Ferrara hercege.

LEONORA D'ESTE, a herceg húga.

LEONORA SANVITALE, scandianói grófné.

TORQUATO TASSO.

ANTONIO MONTECATINO, államtitkár.

Történik Belriguardóban, a herceg nyári kastélyában, 1575-ben.

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Epikus költők mellszobraival díszített *kerti tér*. Elöl a színen jobbra Vergilius, balra Ariosto.

Herczegnő. Leonora.

HERCZEGNŐ.

Mosolygva nézel rám, Eleonóra,
Aztán magadra — s újra mosolyogsz.
Mi lelt? Ne titkold barátnőd előtt!
Öröm s gond tükröződik arczodon.

LEONORA.

Igen, herczegnőm, e falusi díszben
Látnom kettőnket oly öröm nekem.
Boldog pásztornőknek hihet, ki lát,¹
Boldoghoz illik ez a munka is.
Koszorút kötünk. Virágtól tarka már
S kezem között mind' jobban duzzad ez;
Fennkölt szived magasbra tört s a gyöngéd,
Karcú babért választatá veled.

HERCZEGNŐ.

És a merengés közben font galyak
Meg is találták már az érdemes főt:
Virgil² fejére tűzöm hál'adólag.

(Megkoszorúzza Vergilius mellszobrát.)

¹ Ez mintegy hódolat Tassónak, az *Aminta* cz. pásztori játék szerzőjének (1573).

² Vergilius Tasso mintaképe volt.

LEONORA.

Úgy én e dús, e vidám koszorút
Lajos mester nagy homlokára tűzöm —

(Megkoszorúzza Ariosto mellszobrát.)

Kinek tréfái hervadatlanok,
Nyíló tavaszból kapja meg a részét.

HERCZEGNŐ.

Bátyám oly kedves, hogy már ily korán
Ide hozott bennünket falura;
Magunknak élünk, órákig a költők
Arany korába álmodjuk magunkat.
Szeretem Belriguardót: ifjuságom
Nem egy szép napja telt itt vígan el,
S ez üde zöld, e napsugár velem
A multat újra átéreztetni.

LEONORA.

Ah, új világ vesz bennünket körül.
Ez örök-zöld fák árnya maga is
Örökre hangol; már megint üdít
E kútak csobogása; ringatóznak
A zsenge lombok a reggeli szellőn;
Ágyok öléből kedvesen tekintnek
Ránk a virágok gyermekded szemükkel.
A kertész immár bizvást fölfedi
Czitrom- s narancsfák téli hajlokát;
Nyugszik fölöttünk a mennybolt azúrja,
S a szemhatáron, messze bérceken
A hó könnyű párává oszladoz.

HERCZEGNŐ.

Oh én is üdvözölném a tavaszt,
Ha nem szakítná tőlem el barátnóm'.

LEONORA.

E szép órákban, hercegnőm, ne juttasd
Eszembe, mily közel van már a válás.

HERCZEGNŐ.

A mit itt hagysz, azt feltalálod ott,
A nagy városban,¹ kétszeresen is.

LEONORA.

Hív kötelesség, hív a szeretet
Férjemhez,² a ki oly rég' nélkülöz.
Viszem hozzá fiát, ki az idén
Olyan nagyot nőtt, oly hamar kifejlett,
S apai örömében osztozom.
Firenze nagy, dicső, de kincsei
Egész nagy garmadának a becse
Nem fogható Ferrára drágakőéhez.³
Ama várost várossá *népe* tette,
Ferrárát nagygyá dicső fejedelmi.

HERCZEGNŐ.

Inkább jó emberek, kiket a sors itt
Szerencsés frigyre szövetkeztetett.

LEONORA.

A véletlen, a mit gyűjt, elfecsérli.
Nemes magához vonja a nemest,
S miként ti, meg is tudja tartani.
Bátyád körül s körülötted nemes,
Hozzátok méltó lelkek frigyesülnek,

¹ Firenzében.

² Leonora férje: Giulio Tiene, scandianói gróf. Leonora mint fiatal asszony ment Ferrarába s ott szülte leánygyermekét, kinek születését Tasso egy sonettóval ünnepelte.

³ Főleg szellemi kincsekre értendő, kiváló emberekre.

S ti a nagy ősök méltó sarja vagytok.
 A tudomány s szabad gondolkodás
 Fáklyája itt már akkoron kigyúlt,
 Midőn a barbárság bús szürkületje
 Últ a világon.¹ Hisz már gyermekül
 Fülembé csengett Este Herkules²
 És Este Hippolytus nagy neve.
 Ferrárárt ép úgy, mint Rómát s Firenzét
 Atyám sokat magasztalá. Gyakorta
 Vágytam utána; és most itt vagyok.
 Petrarcát ez vendéglé, ápolá,³
 Mintáit Ariosto itt lelé.⁴
 Itália nem ismer nagy nevet,
 Kit vendégül nem látott ez a ház.
 S valóban, hasznos is a Géniuszt
 Megvendégetni: adományodért
 Szébbel, dicsőbbel fizet ő neked.
 A hely, mely érzé a derék nyomát,
 Szent lón, és szava, tette századok
 Multával is fülébe cseng az unokának.

HERCZEGNŐ.

Olyannak, a ki mélyérzésű, mint te vagy.
 Sokszor irígylem tőled ezt az üdvöt.

LEONORA.

Melyet te tisztán s némán élvezel,
 Mint kevesen. Az én szívem, ha telt,
 Ajkamra tolja nyomban, a mit érzek;
 Te jobban érzed, mélyen, szótlanul.
 El nem vakít a pillanatnyi fény,

¹ Költött túlzás.

² II. Ercole (1508—59), ferrarai herceg, II. Alfonso atyja.

³ Petrarca 1370-ben Rómába utaztában, Ferrarában megbetegedett s egy ideig ott maradt.

⁴ Ariosto 1518 óta I. Alfonso szolgálatában állott s többnyire Ferrarában élt. Mintája főleg Bojardo (1434—94) volt, kinek szerelmes Rolandját (Orlando innamorato) folytatta.

Élcz meg nem veszteget; hízeltetés
 Hiába símul finoman füledhez;
 Elméd határozott, izlésed helyes,
 Bizton ítélsz s nagy részt veszel a nagyban,
 Melyet fölismersz, mint tennen-magad'.

HERCZEGNŐ.

E túlzó hízelgést nem kellene
 Meghitt barátság leplével takarnod.

LEONORA.

De igazságos a baráti szív:
 Ez fogja föl értéked teljesen.
 S habár műveltségednek érdeméből
 A jó szerencse némi részt kíván,
 De az mégis csak a te birtokod,
 S téged hugoddal¹ többre tartanak
 Korunknak összes fennkölt nőinél.

HERCZEGNŐ.

Ez, Leonora, nem hat rám nagyon,
 Mikor tudom, hogy mily csekély az ember.
 És a mivé lett, másnak köszöni.
 Hogy ismerem a régi nyelveket
 S az ó-világnak legszebb örökét,
 Hálával jó anyámnak tartozom;²
 De tudományban, mélyebb felfogásban
 Nem lép nyomába egyik lánya sem;
 Ha valamelyik hozzá mérhető,
 Lucretiának van rá több joga.
 Nem is tekintém, biztosítalak,
 Érdempoleznak, sajátomnak soha,
 Mit a természet, mit szerencse nyujtott.
 Örvendek, hogyha okos férfiak

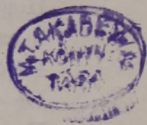
¹ Lucretiával, ki 1570-ben Francesco Maria di Urbinohoz ment nőül.

² A hercegnő anyja: Renata (Renée), XII. Lajos francia király leánya, II. Ercole neje. Az ó-világ legszebb öröke: a klasszikus művészet.

Beszédit helyesen megérthetem.
 Ha mult koroknak egy-egy emberét
 Birálgatják vagy tettei becsét,
 Ha tudományról folyik a beszéd,
 Mely a tapasztalás útján tovább hat
 S használ az embernek, mert emeli ¹:
 Bármerre tér a nagy lelkek beszéde,
 Követem őket, mert könnyű követnem.
 Örömmel hallom bölcs elmék vitáját,
 Ha az erők körül, mik kedvesen,
 Majd rémítón felindítják szívünket,
 Bájjal enyelg az ékes szónok-ajk;
 Ha a dicsőség, tágas uralom
 Fejdelmi vágya a gondolkodónak
 Ad anyagot, ² s ha a finom okosság,
 Mit okos ember gyöngéden kifejt,
 Nemhogy rászedne minket, még tanít.

LEONORA.

S ha e komoly multság véget ért,
 Oly kedvesen pihenhet meg fülünk
 S szívünk a költő bájos rímein,
 Ki a legédesebb érzelmeket
 Lágy hangokon lelkünkbe önti át.
 Te nagy lelkeddel egy országot átfogsz,
 Én a költészet szigetén időzöm
 Legörömebb, hús babérberekben.



HERCZEGNŐ.

S e szép országban, úgy mondák nekem,
 Minden fa közt legszívesben tenyész
 A myrtus ³ És habár ott nem csekély
 A múzsák száma, ritkábban szokás
 Társat s barátnőt *ő köztük* keresni;
 Inkább a *költőt* vágyunk föltalálni,

¹ A természettudományokra czéloz.

² Czéltás Macchiavelli «Principe» cz. művére.

³ Vénus kedves növénye.

Holott kerül bennünket, szinte fut;
Keresni látszik, mit mi nem tudunk
S végül talán még jó-maga se tud.
Szép volna hát, ha ép alkalmasan
Reánk bukkanna, s lobbanó heve
A kincsnek nézne, mit a nagy világban
Régóta már oly hasztalan keres.

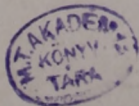
LEONORA.

Én ezt a tréfát nem veszem zokon;
Talál ugyan, de mélyen nem talál.
Mindenkit, minden érdemet becsülök,
S Tasso iránt csak méltányos vagyok.
Szeme alig időz itt lenn a földön,
Szférák összhangját fogja fel füle;
Mit a történet nyujt s az élet ad,
Buzgón fogadja lelke egyaránt;
A szétszórtat kedélye összegyűjti,
S érzése éltet önt élettelenbe.
Megnemesíti, a mi köznapi,
S a nagyratartott eltörpül előtte.
Igy jár saját varázskörében ő,
Ez a csodás lény, és vonz minket is,
Hogy véle járjunk, benne részt vegyünk;
Közelgni látszik és távol marad;
Úgy látszik, ránk néz, s helyettünk, ki tudja,
Mily ritka szellemekkel társalog.

HERCZEGNŐ.

Finom-gyöngéden rajzolád a költőt,
Ki édes álom-országban lebeg.
De úgy tetszik nekem, hogy a való is
Erősen vonzza s lebilincseli.
A sok szép dalt, melyeket olykor-olykor
Feltűzve látunk fáink törzsökén,
S arany almákként új Hesperia-t*

* Hesperia az a kert, melyben a Hesperisek azokat az arany almát termő fákat őrizték, melyeket Hera Gaiától kapott nászajándécul.



Teremtenek nekünk, nem gondolod
Való szerelem szép gyümölcsinek?

LEONORA.

E szép lapoknak én is örülök.
Sok változatban mindenik sora
Csak egy képet magasztal szüntelen'.
Majd fényes glóriában emeli
Égig, s miként felhőn az angyalok,
A kép előtt hódolva térdre hull;
Majd halk mezőkön utána oson
S minden virágot koszorúba köt.
Az imádott ha távozik, az ösvényt,
Melyen szép lába járt, megszenteli.
Bokorba búva, mint a csalogány,
Szerelemsebzett szíve hangzatos
Panaszival tölt berket, levegőt;
Bájos keserve, édes búja minden
Fület vonz s minden szív utána megy.

HERCZEGNŐ.

És hogyha tárgyának nevet is ad,
Azt Leonora néven nevezi.

LEONORA.

A te neved az, ép úgy, mint enyém.
Zokon venném, ha más néven nevezné.
Örvendek, hogy a mit irántad érez,
E kétértelmű névbe rejtheti.
E névnek kedves csendülésinél
Ha rám is gondol, az nekem elég.
Oly szerelemről szó itt nem lehet,
A mely tárgyának birtokát kívánja,
S féltékenyen megóva más szemektől
Kizárólag ohajtja bírni őt.
Lényed becsén míg boldogan mereng,
Hadd nyújtson egy kis örömet neki
Az én könnyebb értékű lényem is.

S nem is minket szeret, — bocsásd meg e szót!
 Minden szférából azt, a mit szeret,
 Egy névre, a mienkre hozza le,
 Mi nekünk tárja fel szivét; mi őt
 Véljük szeretni, s csak a legdicsőbbet
 Szeretjük véle, mit szerethetünk.¹

HERCZEGNŐ.

E tudományban nagyon elmerültél,
 Leonora, s oly dolgokat beszélsz,
 A melyek inkább csak fülembé hatnak
 S lelkembe még alig jutottak el.

LEONORA.

Te? Plato tanítványa! föl ne fognád,
 Mit egy újoncz füledbe mer csacsogni?
 Bár úgy lehet, nagyon tévedheték;
 Tudom, egészen mégse tévedek.
 A szerelem e kedves iskolában²
 Nem az a máskor elkapott gyermek,
 Nem, az az ifju, kinek hitvese
 Psyché, s az istenekkel ül tanácsot,
 Velük szavaz. Azért nem is csapong
 Egyik kebelről másra bűnösen;
 Édes hibával rögtön nem tapad
 Egy szép alakhoz, s a percz mámoráért
 Undorral és bánattal nem fizet.

HERCZEGNŐ.

Im' itt jó bátyám. Ne áruljuk el,
 Mily útra tért már ismét a beszéd!
 Tréfáit érte túrnunk kellene,
 Miként ruhánk is gúnyban részesült.

¹ Platon megkülömböztet egy alsóbbrendű, érzéki szerelmet, s egy magasabbrendű, tiszta szerelmet, Erost, mely az örök istenihez, az eszméhez való közös fölemelkedésben áll.

² Plato tanításában. Plato philosophiáját nagy buzgalommal tanulmányozták abban az időben Ferrarában.

MÁSODIK JELENET.

Előbbiek. Alfonso.

ALFONSO.

Keresem Tassót, s nem lelem sehol,
Sőt még lám — nálatok se látható.
Nem adhattok felőle némi hírt?

HERCZEGNŐ.

Tegnap futólag láttam, még ma nem.

ALFONSO.

Régi hibája az, hogy a magányt
Keresi inkább, mint a társaságot.
S bár megbocsátom, ha az emberek
Tarka raját kerüli s szabadon
Ön-szellemével múltat csendesen,
Mégsem dicsérhetem, hogy jó baráti
Meghitt körét is mindig kerüli.

LEONORA.

Ha nem csalódom, fejdelem, legott
Vidám dicséret kél e vád nyomán.
Láttam ma messziről: kezébe' könyv
S egy tábla, írt és ment és újra írt.
Egy röpke szó, mit tegnap ejte ki,
Úgy látszik, azt jelenti: műve kész.
Javítani kíván pár apró vonást,
Hogy, melynek ő annyit köszön, kegyednek
Elhozza végre méltó áldozatját.

ALFONSO.

Üdvöz legyen, ha hozza, s kapja meg
Hosszú időre fölmentő szavam.
Munkája bármiképen érdekel,
Bármint örülök és kell is bizonynyal

Örülöm nagy művének, nem kevésbé
 Nő végre türelmetlenségem is.
 Nem végzi be, nem készül el vele,
 Polyvást töröl, csak nagy-lassan halad,
 Megint megáll, megcsalja a reményt;
 Kelletlen' látjuk még messzebb jövőre
 Halasztva a közel hitt édelést.¹

HERCZEGNŐ.

Én dícsérem szerénységét s a gondot,
 Mely nyomról-nyomra tart a czél felé.
 Hiszen csupán a Múzsáknak kegye
 Olvaszthat egybe annyi szép rimet;
 S az ő lelkét csak egy vágó hatja át:
 Kerek egészszé váljon költeménye.
 Ezért mesére nem halmoz mesét,²
 Mely bájol, mulattat, de végre is
 Üres szavakként elhangozva megcsal.
 Hagyd őt, bátyám! Jó műnek nem lehet
 Mértéke a rá fordított idő;
 Hogy élvezhessen az utókor is,
 Legyen önzetlen a művész kora.

ALFONSO.

Működünk hát együtt, kedves hugom,
 Mint gyakran tettük, mindkettő javára!
 Ha én heveskedem, te csillapíts!
 S ha te vagy lanyha, majd én ösztönözlek.
 Tán akkor egyszer majd ott látjuk őt
 A czélnál, a hol látni rég ohajtók.
 És akkor a hon, akkor a világ
 Bámulja, mily mű az, mely készen áll.
 Dicsőségéből részem kiveszem
 És ő az élet nyílt színére lép.

¹ Tasso a Gerusalemme Liberatá-t 1565-ben kezdte írni s 10 év alatt fejezte be (31 éves korában), mint Vergilius az Aeneist. A herczeg szolgálatában 1572 óta állott.

² Mint Ariosto.

Műveltségét sohsem köszönheti
Szűk körnek a derék. Hon és világ
Hasson reá. Gáncsot, dicséretet
Tanuljon elviselni. Kényszerüljön
Jól ismerni magát és másokat.
Ne is ringassa hízelgő magány.
Az ellenfél kimélni nem *akarja*.
A jó barátnak meg nem is *szabad* ;
Erejét az ifju harcokban edzi így,
Érzi mi-voltát s majdan férfi-voltát.

LEONORA.

Igy mindent megtérszsz érte, jó uram,
Miként már eddig is sokat tevé.
Csöndes magányban fejlőd a tehetség,
Jellem csupán az élet árjain.
Bárcsak kedélyét, mint művészetét
Te formálhatnád ! Vajha ne kerülne
Tovább is a világot és gyanúja
Ne válna félelemmé, gyűlöletté !

ALFONSO.

Embertől az fél, embert ki nem ismer,
S a ki kerüli, félreismeri.
Ő nála így van, s lassanként e baj
Nyílt lelket is lenyűgöz, megzavar.
Igy gyakran aggódik kegyem miatt,
Jobban, mint hozzá illenék ; sokak
Iránt gyanakvó, a kik, jól tudom,
Nem ellenségi. Hogyha egy levél
Véletlen' elkallódik, egy inas
Elhagyja és más szolgálatba áll,
Keze közül ha egy papírlap elvész :
Legott szándékot, álnok cselszövényt
Lát benne, mely éltét megmérgezi.

HERCZEGNŐ.

Oh drága bátyám, ne feledjük el,
Ember magát nem tagadhatja meg.
S ha jó barát, útunk osztályosa,
Lábát megsértené, mi, nemde, inkább
Lassan haladnánk s oda nyujtanók
Jó szívvel a kezünket?

ALFONSO.

Helyesebb

Gyógyítanunk s az orvos jó tanácsát
Követve megkísértenünk a kúrát,
Aztán haladnunk a gyógyulttal együtt
Az üde élet újabb ösvényén.
De a nyers orvos vádját, kedvesim,
Remélem azt, sohsem vonom magamra.
Megteszek mindent, hogy keblébe oltsam
A bizalom s biztonlét érzetét.
Sokak előtt, gyakran kitüntetem
Kegyem biztos jeleivel. Ha nálam
Panaszkodik, tartok vizsgálatot,
Miként a multkor, a mikor szobáját
Feltörve hitte. Ha nem derül ki semmi,
Nyugodtan közlöm nézetem vele ;
S mert mindent gyakorolni kell, türelmem
Tassón gyakorlom, ő méltó reá ;
S ti, jól tudom, készséggel támogattok.
Titeket most falúra hoztalak,
S ma este a városba visszatérek.
Egy perezre látjátok Antoniót,
Rómából jó, s értem beszél. Sokat kell
Végezni, megvitatni. Sok dolog
Vár eldöntést, megírást sok levél.
Mind ez most a városba hív megint.

HERCZEGNŐ.

Megengeded, hogy mi is elkísérjünk ?

ALFONSO.

Maradjatok csak itt s ránduljatok
Együtt Consandoliba! * Kedvetekre
Élvezzétek ki e szép napokat!

HERCZEGNŐ.

S te nem maradhatsz velünk, dolgaid
Nem ép oly jól elvégezheted itt?

LEONORA.

S Antoniót is mindjárt elviszed,
Ki annyit tudna Rómáról beszélni?

ALFONSO.

Nem lehet, édes gyermekim; de majd,
Mihelyt lehet, megtérek ő vele:
Akkor meséljen nektek, s ti segíttek
Őt megjutalmaznom, ki most megint
Szolgálatomban annyit fáradott.
S ha majd ismét kibeszéltük magunk',
Jöhet a víg csapat, hogy kedv s öröm
Lakozzék kerteinkben s hús ölén
Velem is, mint méltányos, szívesen
Találkozzék egy hón várt szép alak.

LEONORA.

Mi majd barátilag szemet hunyunk.

ALFONSO.

Tudjátok, én is elnéző vagyok.

* Alfonsónak egy másik kastélya a Ravenna felé vezető úton.

HERCZEGNŐ (*a szin felé fordulva*).

Rég' látom jönni Tassót. Lassudan
Lépdél felénk, majd ismét hirtelen
Határozatlanul megáll, megint
Gyorsabban erre indul, s már megint
Ott tétováz.

ALFONSO.

Ne háborítsuk őt
Költői álmiban, csak hadd bolyongjon!

LEONORA.

Nem, megpillantott, most már erre tart.

HARMADIK JELENET.

Előbbie. Tasso.

TASSO (*pergamentbe foglalt könyvvel*).

Lassan jövök, egy művet hozva néked,
S habozva késem még átnyujtani.
Nagyon tudom, hogy befejezve nincs,
Habár bevégezettnek látszhatik.
De bár átalltam nem tökéletest
Te néked adni, im' rá kényszerít
Az új gond: nem szeretnék szerfölni
Aggságosnak, se hálátlannak látszani.*
S mint a ki annyit szól csak: Itt vagyok!
Hogy így kiméljék örvendő baráti,
Én is csak annyit mondok: Im, fogadd! (*Átadja a kötetet.*)

ALFONSO.

Adományoddal meglepsz engemet
S e szép napot ünneppé avatod.
Itt tartom végre a kezembe' hát,

* Az eredetiben is nem kevesebb, mint 14 trimetert találunk ötös (hatodfeles) jambus helyett.

És némileg enyémnek mondhatom!
 Már rég' ohajtám, hogy szánd el magad
 S végtére mondd: Im itt van! Már elég.

TASSO.

Ha nektek tetszik, úgy tökéletes;
 Hisz' mindenképen a tiétek az.
 A rá fordított szorgalmat ha néztem,
 Ha láttam tollamnak vonásait,
 Elmondhatám: E mű az én művem.
 De közelebbről nézve, hogy mi ád
 E költeménynek dísz s belső becsét,
 Belátom, hogy csak töletek nyerém.
 Ha a pazar természet kénye nékem
 Megadta a költészet drága kincsét,
 De a makacs szerencse másfelől
 Ádáz erővel mindig eltaszított;
 S a szép világ dicső pompája míg
 Magára vonta a gyermek szemét,
 Az ifju lelkét csakhamar leverte
 A jó szülők méltatlan nyomora.*
 Ha éneklésre nyíltak ajkai,
 Szomoru dal folyt róluk szüntelen,
 És halk hangokkal kísérem atyám
 Fájdalmait, anyámnak kínjait.
 Te voltál az, ki éltem szűk köréből
 A szép szabadság ormira emelt,
 Minden gond terhét levevé fejemről,
 S szabaddá tett, hogy lelkesült dalára
 Lelkem kibontsa bátor szárnyait;
 Bármily jutalmat nyer tehát művem,
 Nektek köszönöm, mert hisz' a tiétek.

* Atyját, Bernardo Tassót, ki szintén költő volt s a salernói fejedelem titkára, 1550-ben számkivetették Nápoly királyságából, mivel urával együtt a francziákhoz szíttott. Anyja, Porcia, leányával Corneliával férjétől elszakítva élt Nápolyban s nemsokára meghalt.

ALFONSO.

Másodszor is tied minden dicséret,
Téged s minket megtisztel e szerénység.

TASSO.

Bár elmondhatnám, a hogy érzem,
Hogy, a mit hoztam, töletek nyerém!
Ki mitse tett, az ifju — önmagából
Meríté művét? Ő eszelte ki
A gyors hadjárat böles vezérletét?
A harcz művészetét, melyet, ha jó
A néki szánt nap, minden hős kifejt,
Vezér eszélyét, hős lovag-erényt,
Csel és éberség folytonos tusáját,
Mind ezt, oh böles, vitéz fejedelem,
Nem *te* sugalltad, mint Géníuszom,
A ki kedvét találja benne, ha
Magasztos lénye, mely elérhetetlen,
Halandó által megnyilatkozik? *

HERCZEGNŐ.

Élvezd a művet, mely nekünk öröm!

ALFONSO.

Örülj minden derék tetszésinek!

LEONORA.

Örülj világra szóló hírnevednek!

TASSO.

Elég jutalmam ez a pillanat.
Hogy írtam, csak reátok gondolék,

* Serassi is említi, hogy Alfonso hadi dolgokban utasításokat adott Tassónak.

Fő vágyam volt ti nektek tetszeni,
 Végezelom nektek szerezni gyönyört.
 Ki nem barátiban leli világát,
 Arról miért is tudjon a világ?
 Itt van az én hazám és itt a kör,
 A melyben lelkem szívesen mulat.
 Itt figyelek, becsülök minden intést,
 Itt szól tudás, izlés, tapasztalás;
 Kor és utókor áll előttem itt.
 A művészt megtéveszti a tömeg;
 Ki, mint ti, olyan, ki ért s érez is,
 Csak az ítéljen, az adjon jutalmat!

ALFONSO.

S habár kor és utókor mi vagyunk,
 Tétlen' csak elfogadni mégse járja.
 A szép jelt, mely a költőt tiszteli
 S melyet a hős sem irigyel soha,
 Ki a költőre mindig rászorúl,
 Itt látom im' ösödnék homlokán.

(Vergilius mellszobrát mutatva)

A véletlen vagy tán egy géniusz
 Kötötte, hozta? Itt nem ok nekül
 Tűnik szemünkbe. Virgil szól nekünk:
 Mért tiszteltek ti holtakat? Nekik,
 Míg éltek, megvolt örömük, jutalmuk.
 És hogyha minket tiszteltek, csodáltok,
 Az élőktől se vonjátok meg azt!
 Elég babér övezte szobromat;
 A zöld falomb az élet illeti.

*(Alfonso int hugának; az leveszi a koszorút Vergilius szobrától és Tassóhoz
 közeledik. Tasso hátrál.)*

LEONORA.

Vonakodol? Nézd, mely kéz nyújtja néked
 A szép, hervadhatatlan koszorút!

TASSO.

Oh hadd habozzak! Hisz' azt sem tudom,
Hogy ezt az órát túl hogy élhetem?

ALFONSO.

Elvezve azt a dicső adományt,
A mely az első perczben megijeszt.

HERCZEGNŐ *(feltartva a koszorút).*

Add meg, Tasso, a ritka örömet:
Hogy szótlán' mondjam, a mit gondolok.

TASSO.

E büszke terhet drága szép kezedből
E gyöngé före térden fogadom.
(Letérdel, a herczegnő a koszorút fejére teszi.)

LEONORA *(tapsolva).*

Éljen az első koszorú nyerője!
Hogy' illik a szerénynek ez a disz! *(Tasso feláll).*

ALFONSO.

Ez még csak jelzi azt a koronát,
Mely majd a Capitoliumon diszít.*

HERCZEGNŐ.

Ott hangosabb szavakkal üdvözölnek;
Itt halk szóval jutalmaz a barátság.

* Ez 1595-ben meg is történt volna, de a költő nem érte meg a kitűzött ünnepet.

TASSO.

Vegyétek oh fejemről újra le,
 Vegyétek el! Perzseli fürtimet,
 S fejembe mintha izzó napsugár
 Hatolna, a gondolkodó erőt
 Kiégeti agyamból. Lázban ég
 Vérem. Bocsássatok meg! Ez nagyon sok!

LEONORA.

Ez ág még inkább védi azt a főt,
 Mely forró régióiban halad
 A hírnévnek, s enyhíti homlokát.

TASSO.

Oly enyhületre méltó nem vagyok,
 Melyet csak hősi homlok érdemel.
 Vegyétek, istenek, s felhőitek közt
 Dicsőítsétek meg, hogy ott lebegjen
 Fent-fent elérhetetlen', s életem
 Örök törekvés lesz e cél után.

ALFONSO.

A ki az élet legszebb kincseit
 Jókor megszerzi, jókor megbecsüli;
 Ki jókor élvez, életében az
 Önként le nem mond éldelt birtokáról;
 S ki kincset bír, az vétezett legyen.

TASSO.

S hogy az lehessen, lakjék olly erő
 Keblében, a mely sohse hagyja cserben.
 Oh engem épen most hagy el! Az üdv
 Perczében hagy magamra ős erőm,
 Mely megtanított rendületlenül
 Szemébe nézni a balsorsnak és
 Büszkén a jogtalanságnak. Talán

E pillanatnak üdve, gyönyöre
 Velőmet oszlatá fel tagjaimban?
 Térdem leroskad! Ime, fejdelemnő,
 Itt látsz előtted újra meghajolva:
 Oh vedd le, hallgasd meg kérésemet,
 Hogy, mint egy szép álomból ébredő,
 Üdülve kezdjek egy új életet!

HERCZEGNŐ.

Ha tehetséged', ég ajándokát,
 Nyugodt-szerényen el tudod viselni,
 Ez ágat is tanuld meg hordani,
 A legszebbet, mit néked adhatunk.
 Kinek fejét méltán illette egyszer,
 Ott leng örökké annak homlokán.

TASSO.

Így szégyenülten hadd távozzam el!
 Hadd rejtsem el a mély berekben üdvöm,
 Hol szenvedésim rejtém máskor el.
 Magamban járok ott, s nem érdemelt
 Üdvöm szememre senki sem veti.
 S egy tiszta kútfő kristály tüköre
 Ha majd talán ott egy férfit mutat,
 Ki égi fényben, csodás koszorúval
 Tünődve nyugszik fák, sziklák között:
 Úgy tetszik akkor, az Elysium
 Tárul elém e bűvös, síma tükrön.
 S én csöndesen merengve kérdezem:
 Ugyan ki az az elhunyt ifju ott
 Letűnt időkből, szép koszorúval?
 Ki mondja meg nevét? ki érdemét?
 Sokáig várok s gondolom: oh vajha
 Hozzá szegődnék még egy s mások is
 Vele barátságos szót váltani!
 Bár egybegyülve e forrás körül
 Látnám az ókor költőit, herószit,
 S miként a földön szoros frigyben éltek,
 Elválhatatlanok lennének itt is!

Igy köti össze mágnesi erő,
 Vasat a vassal, valamint közös
 Törekvés költőt és hőst egybeköt.
 Homeros elfeledte önmagát,
 Éltét két férfiúnak szentelé *
 S az Elysiumban Nagy Sándor siet
 Achillest és Homerost üdvözölni.
 Bár ott lehetnék s egyesülve látnám
 Őket, a szellem fölcent bajnokit!

LEONORA.

Ébredj, ébredj! Ne kelljen hinni azt,
 Hogy a valót elvesztéd szem elől.

TASSO.

Ép a valóság az, mely felmagasztal!
 Nem látomás ez: elragadtatás!

HERCZEGNŐ.

Örvendve hallom, hogy bár szellemekkel
 Társalkodol, szavad oly emberi.
(Egy apród lép a fejedelemhez és halkán jelent valamit.)

ALFONSO.

Megjött! — És ép a legjobb pillanatban!
 Antonio! — Hozd elénk! — Már itt van ő!

NEGYEDIK JELENET.

Előbbiek. Antonio.

ALFONSO.

Légy üdvöz, a ki jó-magaddal együtt
 Nekünk jó hírt hozol!

* Achillesnek és Odysseusnak.

HERCZEGNŐ.

Isten hozott!

ANTONIO.

Alig merem kimondani, minő
 Öröm dagasztja látástokra keblem.
 Itt föltalálom mindazt újra, mit
 Oly rég' nélkülözék. Úgy látszik, az,
 Mit végezék, tetszésteket kivívta ;
 Így bő jutalmat nyertek gondjaim
 S nehány, majd nyugtalanságban kivárt,
 Majd kész-akarva elvesztett napom.
 Célunk elértük, s nincsen több vizsály.

LEONORA.

Nos én is üdvözöllek, bár haragszom.
 Most jössz, midőn én útra készülök.

ANTONIO.

Hogy boldogságom teljes ne legyen,
 Egy kedves részét mindjárt elveszed.

TASSO.

Én is köszöntlek! Öröm lesz nekem
 A világlátott férfi társasága.

ANTONIO.

Világodból ha olykor az enyémbe
 Tekinthetsz, engem igaznak találsz.

ALFONSO.

Habár levélben mindjárt tudtul adtad,
 Mit végezel s mint folytak dolgaid,
 Mégis van egy pár kérdeni valóm,

Mily eszközökkel sikerült az üzlet.
 Csodás talaj az, jól kimért legyen
 Rajt' minden lépés, ha azt akarod,
 Hogy eljuttasson végre is a célhoz.
 Ki csak urának érdekét tekinti,
 Rómában súlyos annak helyzete:
 Mert Róma mindent vesz, de mit sem ad;
 Ha elmegyünk, hogy kapjunk valamit,
 Semmit sem adnak, bár magunk viszünk;
 És boldog az, ki ott még kapni tud.

ANTONIO.

Uram, nem ügyességemé az érdem,
 Hogy akaratom teljesíthetém.
 Mely bölcs ne lelne mesterére ott,
 A Vatikánban? Sok olyan dolog
 Jött össze, mit javunkra válthaték.
 Köszöntet és áldását küldi Gergely.*
 Az agg, a legméltóbb, kinek fejét
 Korona nyomja, szíves-örömet
 Gondol a szép időre, a mikor
 Téged karjába zárt. E férfiú,
 Ki emberét megválogatja, ismer
 S magasztal. Éretted nagyon sokat tett.

ALFONSO.

Jó véleménye rám öröndetes,
 A mennyiben őszinte. Jól tudod,
 A Vatikánból országokat is
 Elég kis pontnak látnak lábaiknál,
 Hát még fejdelmeket vagy egyes embert!
 Csak valld be, legfőbb támaszod mi volt?

* XIII. Gergely (1572—85.) 70 éves korában lett pápa. Ferrara pápai feudum volt.

ANTONIO.

Legyen! maga a fennkölt lelkű pápa.
 Kicsinyt kicsinynek, nagynak lát nagyot.
 Hogy egy világot kormányozzon, enged
 Szíves örömmel szomszédainak.
 Ama határt, mit átenged neked,
 Barátságodnál nem becsüli többre.
 Itália legyen nyugodt; közelben
 Barátokat kíván s határain
 Békét, hogy a kereszténység hatalma
 Erős kezében itt a törököt
 Irthassa, ott az eretnekeket.

HERCZEGNŐ.

És kik azok, kiket mások felett
 Kegyel, bizalma birtokosai?

ANTONIO.

Csak a tapasztalt férfiú füle,
 Tevékeny bizalma és kegye.
 Az államot szolgálván ifionta,
 Most kormányozza, s hat az udvarokra,
 A melyeket rég' látott, mint követ,
 Megismert s annyiszor irányozott.
 Szeme oly tisztán látja a világot,
 Mint önnön-államának érdekét.
 Ki tenni látja, dicséri s örül,
 Ha napvilágra hozza az idő,
 Mit csendben ő rég' tervelt s végrehajtott.
 Nincs is szebb látvány széles e világon,
 Mint egy bölcsen kormányzó fejedelem,
 S oly ország, hol büszkén hódol kiki,
 És azt hiszi, magát szolgálja csak,
 Mert a parancs csak jogosat kíván.

LEONORA.

Beh vágyom azt a szép világot egyszer
Közelről látni!

ALFONSO.

S benne közre hatni?
Mert tétlen néző Leonora nem lesz.
Hisz szép is volna, nemde, szép barátnóm,
A nagy játékba gyöngéd kis kacsonkkal
Belényulhatni néha-néha — Nem?

LEONORA (*Alfonsóhoz*).

Te ingerelni vágysz; de czélt nem érsz.

ALFONSO.

Sokkal vagyok adósod más napokról.

LEONORA.

Nem baj, de még ma csak maradj adós.
Bocsáss meg s ne zavarj kérdésimet!

(*Antonióhoz.*)

Sokat tett-é a rokonságaért?

ANTONIO.

Nem többet kelleténél s nem kevesebet.
A hatalmast, ki nem gondoskodik
Övéiről, megszólja népe is.
Gergely csendes mérséklettel segít
Övéin, kik mint derék férfiak
Hűségesen szolgálják államát,
S egy gonddal így két tisztet teljesít.

TASSO.

A tudomány s művészet pártfogót
Talál-e benne? S így nyomába lép
A régi kor nagy fejedelmének?

ANTONIO.

Ő tiszteli a tudományt, ha használ,
 Népismeretre, kormányzásra oktat;
 Becsüli a művészetet, ha pompás,
 Rómáját dicsőíti, templomot
 S palotát a föld csodáivá avat.¹
 Közelében tétlen semmi sem lehet.
 Mi hatni tud és szolgálatra kész,
 Érvényt előtte az nyerhet csupán.

ALFONSO.

És azt hiszed, ügyünket csakhamar
 Megoldjuk, és végtére itt vagy ott
 Nem gördül még útunkba akadály?

ANTONIO.

Nagyon csalódnám, hogyha ezt a pört
 Neved vonása és egy pár levél
 Meg nem szüntetné mindörökre már.

ALFONSO.

Igy mint szerenese és haszon korát
 Dicsérem életem e napjait.
 Határimat tágítva láthatom
 S jövőre biztosítva. Kardcsapás
 Nélkül vívtad ki ezt, kiérdemelted
 A polgárkoszorút.² Majd hölgyeink
 Fonják meg azt az első cserfalombból
 A legszebb reggelen s tegyék fejedre.
 De Tasso is meggazdagíta ám:
 Bevette nekünk Jeruzsálemet
 — Az új kereszténység³ szégyelheti, —

¹ XIII. Gergely építtette a Quirinalt, a Gergely-kápolnát a Szent Péter templomában s a vatikáni galeriát a térképekkel.

² Rómában az kapta meg a *corona civicát*, ki egy polgárnak az életét a háborúban megmentette.

³ Mely nem lelkesül a keresztes hadjáratok eszméjéért.

És egy magasra tűzött, messze czélt
Elért kitartó lelkes buzgalommal.
E nagy műért látsz koszorút fején.

ANTONIO.

Rejtélyt oldtal meg. Álmélkodva láttam,
Hogy megjövék, két koszorús fejet.

TASSO.

Szemed előtt ha látod üdvömet,
Bár megláthatná épen e tekintet
Azt is, hogy lelkem mint szégyenkezik.

ANTONIO.

Jutalmazásban Alfons, rég' tudom,
Határt nem ismer; azt tapasztalod,
Mit már tapasztalt mindenik hive.

HERCZEGNŐ.

Ha meglátod, mit alkotott, bevallod:
Méltányosak s mérsékeltek valánk.
Mi itt csak első, néma tanui
Vagyunk a tetszésnek, mit a világ
Meg nem von s a jövő megtízszerez.

ANTONIO.

Általatok már biztos hírneve.
Lehet-e kétség, hol ti csak dicsértek?
De mondd, ki tűzte ezt a koszorút
Ariosto homlokára?

LEONORA.

Im', e kéz.

ANTONIO.

És jól tevé! Hisz úgy illik neki,
 Hogy jobban a babér sem illenék.
 Mint a természet a föld dús ölet
 Szép tarka-barka, zöld mezzel födi,
 Úgy ő is mind azt, a mi tiszteletre
 S szeretetre embert méltóvá tehet,
 A mese hímes leplével takarja.
 Elégedettség, ész, tapasztalás,
 Lelkierő és ízlés, tiszta érzék
 Igazi jó iránt — az ő dalában
 Szellem-alakban s mégis láthatólag
 Pihennek mint virágzó fák alatt,
 Könnyű virág hópelyhivel borítva,
 Rózsával hintve, pajkos Ámorok
 Bűvös játékitól körülenyelgve.
 Bőség forrása zúg mellettük el,
 Melyben csodás aranyhalak szökellnek.
 Tele van a lég ritka szárnyasokkal,
 Különös nyájjal a rét és berek;
 A pajzánság kikandikál a zöldből,
 Aranyos felhőről a bölcsesség
 Fennkölt mondásokat zeng olykor-olykor;
 Ekközben a jól hangolt húrokon
 Vad örület dúl, tombol tétova,*
 S mégis kimérten, a legszebb ütemben.
 E férfi mellé ki oda mer állni,
 Merészségéért már koszorút várhat.
 Bocsássatok meg, hogyha magam is
 Neki hevülök és mint egy rajongó,
 Időt, helyet s szót meg nem fontolok;
 Mert mind e költők, mind e koszorúk,
 S a szépek ritka, ünnepi meze
 Egy más világba helyez át magamból.

* Orlando furioso.

HERCZEGNŐ.

Egy érdemet ki így meg tud becsülni,
A másikat is elismeri majd.
S te mutasd majd meg Tassónak dalában,
Mit mi csak érzénk s te értesz csupán.

ALFONSO.

Antonio, jöjj! Még nagyon kíváncsi
Vagyok egy pár dolgot meghallani.
Aztán a hölgyeké lehetsz egész
Nap nyugtaig. Jöjj! Isten véletek!
(Antonio a fejedelmet követi, Tasso a hölgyeket.)

MÁSODIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Terem.

Herczegnő. Tasso.

TASSO.

Bizonytalan követnek lépteim,
Oh fejdelemnő, és sok gondolat
Támad lelkemben mérték s rend nekül.
Úgy tetszik, a magány int s kedvesen
Susog fülembe: Jöjj, megoldom én
Keblednek új, gyötrő kétségeit.
De hogyha rád tekintek s figyelő
Fülemmel hallok ajkadnak szavát,
Akkor körültem új nap hint sugárt
És lelkemről minden bilincs lehull.
Neked bevallom: az a férfiú,
Ki váratlan' jött hozzánk, nem szelíden
Költött fel szép álmomból engemet.
Beszéde, lénye oly csodás hatást
Tett rám, hogy most inkább, mint bármikor,
Magam két lénynek érzem s már megint
Harczban, viszályban állok en-magammal.

HERCZEGNŐ.

Az nem lehet, hogy régi, jó barát,
Ki messze tőlünk, más világban él,
Abban a perczben, melyben újra lát,
Az legyen ismét, a ki volt előbb.
Ő belsejében meg nem változott;
Töltsünk csak együtt pár rövid napot,

A húrok ismét összehangolódnak,
 Míg újra boldog, szép harmóniában
 Olvadnak egybe. És ha közelebbről
 Megismeri, mit ez idő alatt
 Megalkotál, bizonynyal oda helyez
 A költő mellé, a kit most veled
 Úgy állít szembe, mint egy óriást.

TASSO.

Herczegnőm, Ariosto himnuszát
 Nagyobb öröm volt tőle hallanom,
 Hogysem megsérthetett voln' engemet.
 Vigasz reánk, ha azt dicsőítik,
 A ki előttünk mint nagy példa áll.
 Elmondhatjuk magunkban csendesen:
 Ha értékének egy részét kivívod,
 Egy rész dicsőségéből is tied.
 Nem, a mi szívem mélyét fölveré,
 S most is betölti lelkem teljesen,
 Alakok amaz óriás világból,
 Mely elevenen és szünetlenül
 Egy ritka-bölc, nagy férfiú körül
 Forog kimérten s futja azt a pályát,
 Melyet eléje félistene szab.*
 Mohón lesém, gyönyörrel hallgatám
 A bölc világfi biztos szavait;
 De hajh! minél inkább figyeltem, annál
 Inkább sülyedtem enmagam előtt
 És féltem, hogy miként Echo a szirten,
 Egy visszhanggá, egy semmivé enyészem.

HERCZEGNŐ.

Imént oly tisztán látszál érzeni,
 Költő és hős egymásért éljenek,
 Költőnek, hősnek egymást kell keresni,
 S irigykedésre nincsen köztük ok.
 Dicső a tett, a mely dalt érdemel,

* XIII. Gergely.

De szép az is: a tettek gazdag árját
 Méltó dalban megörökíteni.
 Elégedj meg, ha, mint egy part oléből,
 Egy ily kis állam védő karja közzül
 Nyugodtan nézed a világi hajszát.

TASSO.

S nem épen itt bámulhatám először,
 A dalia mily dicső bért arat?
 Tapasztalatlan ifjuként jövék *
 E helyre; fényes ünnepek sora
 Akkor tévé a hírnév székhelyévé
 Ferrarát épen. Mily látvány vala!
 A tág tért, melyen teljes fényiben
 Kellett vitéz-erénynek tündökölni,
 Oly kör vevé körül, minőt a nap
 Nem egyhamar hint újra fénysugárral.
 A legszebb hölgyek ültek sorban ott,
 Sorban korunk legelső emberi.
 Dicső csoportjuk' bámulá a szem;
 S így szóltanak: Mindnyáját a haza,
 E tenger-ár övezte földszalag
 Küldé ide. Együtt a legdicsőbb
 Itélőszék, mely érdem és erény
 S becsület dolgában valaha döntött.
 Vedd sorra őket, egyet sem találsz,
 Ki szomszédjáért szégyelné magát! —
 Azután feltárultak a sorompók;
 Lovak dobogtak, fénylett pajzs, sisak,
 Apródok népe sürgött; harsogott
 A trombita, lándzsák recsege törtek,
 Csörrent az eltalált pajzs és sisak;
 A porfelhő egy perczre elfödé
 Győztes babérját, győzött szégyenét.

* Tasso 1565-ben, 21 éves korában ment Ferrarába, először Luigi da Este bíboroshoz; 1572-ben ment át Alfonso udvarába. 1565-ben tartotta Alfonso (második) egybekelését az osztrák Barbara hercegnővel. Ez alkalommal voltak azok a fényes ünnepek, lovagi játékok, melyekről Tasso beszél.

Oh hadd bocsássak függőnyt e szemet
 Kápráztató szép színjáték elé,
 Ne éreztesse e szép pillanatban
 Méltatlan voltom' oly nagyon velem!

HERCZEGNŐ.

Ha e nemes kör, hősi tettek akkor
 A küzdés lángját szíták fel te benned,
 Én épen akkor, fiatal barátom,
 Példát adék a csendes türelemre.
 Az említett szép ünnepségeket,
 Melyeket akkor s évek mulva is
 Száz ajk magasztalt, én nem láthatám.
 Csendes helyen, hová a víg öröm
 Véghangja is megtörve tévedett,
 Ott kelle kínos gondok közt nekem
 Végig szenvednem sok-sok szenvedést.
 Szárnyát kibontva lebegett szemem
 Előtt a vég s egészen elfödé
 A kilátást a mindig új világba.
 Csak lassan távozott és engedé
 Mint fátylon át, de mégis kedvesen
 Látnom az élet tarka színeit...
 Élő alakokat láték mozdulni újra.*
 Először léptem ép ki — hölgyeim
 Még támogattak — a betegszobából;
 Ekkor jött vídoran Lucretia
 És kézen fogva tégedett hozott.
 Új életemben te valál az első,
 Ki ismeretlen' szembe jött velem.
 Rád nézve s rám sokat reméltem akkor;
 S nem csalt meg eddig minket a remény.

TASSO.

És én, ki elkábulva a tolongó,
 Nyüzsgő csoporttól, elvakítva annyi
 Fénytől, s izgatva némely szenvedélytől,

* Az eredetiben is 6¹/₂-es jambus.

A palotának csendes folyosóin
 Testvéred mellett mentem hallgatag',
 Majd a szobába léptem, hol te is
 — Vezetve hölgyeidtől — megjelentél —
 Mily pillanat volt ez reám! ¹ Bocsáss meg!
 Mint megigézett, mámortól büvölt
 Meggyógyul isten közellétitől,
 Úgy én szemednek egy tekintetére
 Minden rajongás és minden fonák
 Törekvés kórjából kigyógyulék.
 Míg azelőtt tapasztalatlanúl
 Csaponga vágyam ezer tárgy után,
 Pirulva tértem először magamba,
 Megismerém a vágyra érdemest.
 Ekkép kutatjuk tenger fővenyén
 Hiába azt a gyöngyöt, mely bezárva
 A kagyló csendes rejtekén pihen.

HERCZEGNŐ.

Oh szép idők kezdődtek akkoron,
 S ha testvérünket nőül nem veszi
 Urbino hercege, ² nagyon sok év
 Telt volna boldogan, zavartalan'.
 Sajnos, nagyon hiányzik most nekünk
 A szeretetre méltó, kedves asszony
 Víg életkedvtől pezsgő szelleme,
 Derült kedélye, gazdag hümora.

TASSO.

Nagyon tudom, hajh, az nap óta, hogy
 Eltávozott, nem tudta senki sem
 Pótolni tiszta öröme hiányát.
 Hányszor fájt ez nekem! Hányszor panaszlám
 Csendes bereknek miattad a búm!
 Ah, így kiálték, csak testvér joga

¹ Tasso meg is énekelte e pillanatot egy canzonében.

² Voltakép Lucretia már 1574-ben elvált férjétől s ez időben ismét Ferrarában volt. Goethe szándékosan kihagyta őt a játékból.

És üdve, hogy a drága lénynek ily
 Kedves legyen? Több szív nincs érdemes,
 Hogy benne bízzék, nincsen több kedély,
 Mely az övével egybehangozó?
 Végkép elhamvadtt szellem s elmeél?
 És ez az egy nő, bármilyen derék,
 Lehetett minden? Herczegnő, bocsáss meg,
 Olykor magamra gondolék s ohajték
 Neked valami lenni. Csak kevés,
 De valami, nem szóval, ámde tettel
 Az lenni s életemben megmutatni,
 Hogy szívem néked szentelé magát.
 Nem sikerült s gyakran követtem el
 Olyan hibát, mely fájhatott neked,
 Megsértém azt a férfit, kit te védtél,
 Balgán kuszáltam, mit te épen oldál,
 S abban a perczen, mikor közeledtem,
 Mindig csak távolabb érzém magam.

HERCZEGNŐ.

Sohsem ismertem félre szándokod,
 Tasso, s tudom, magadnak ártani
 Miként törekszel. Nézd testvéremet,
 Megfér mindenkivel, bármilyen is,
 S te annyi év alatt alig találsz
 Méltó baráti szívre.

TASSO.

Sziddj, de mondd,
 Hogy hol találom azt a férfiút,
 Vagy azt a nőt, kivel, miként veled,
 Kitárt kebellet merjek szólani?

HERCZEGNŐ.

Bátyámban megbizhatnál teljesen.

TASSO.

Ő fejedelmem! — Oh nem a szabadság
 Vad vágya az, mitől keblem dagad!
 Nem is szabadnak született az ember
 S szebb sors nincs a nemesre, mint ha oly
 Fejdelmet szolgál, a kit tisztel is.
 Így ő uram, és én átérezem,
 Mi mindent foglal e nagy szó magában.
 Hallgatni kell tudnom, ha ő beszél,
 Parancsát teljesíteni, bárha tán
 Az ész s a szív ugyancsak tiltakoznak.

HERCZEGNŐ.

Bátyámmal szemben nincsen erre ok;
 És most, hogy újra itt Antonio,
 Már biztos még egy új, okos barát.

TASSO.

Nem rég' reméltem, most kétség ijeszt.
 Mily üdvös lenne társasága, hasznos
 Tanácsa száz esetben! A mi bennem
 Hiányzik, benne megvan szinte mind az.
 De bárha minden isten elhozá
 A bölcséjéhez adományait,
 A Gráczia, sajnos, távolmaradtak,
 S kinél hiányzik szép ajándokuk,
 Birhat sokat és adhat is sokat,
 De megpihenni keblén nem lehet.

HERCZEGNŐ.

De bízni meg lehet, s ez sokat ér.
 Egytől mindent kívánnod nem szabad,
 És ez megadja, a mit megígér.
 Mihelyt barátodnak vallá magát,
 Gondot visel rád, ha te nem viselsz.
 Frigyet kell kötnötök! Remélem azt,
 E szép művet hamar bevégezem.

Csak, — mint szokásod, — ellen ne szegülj!
 Im' rég' köztünk van Leonora is,
 Oly művelt és kecses, könnyű vele
 Megférni; és, bármint szerette volna,
 Hozzá se közeledtél sohasem.

TASSO.

Rád hallgaték, máskép közeledés
 Helyett inkább még eltávolodom.
 Bármily kedvesnek tud is látszani,
 — Mért, nem tudom, — ritkán tudtam vele
 Egész' nyilt lenni, s bár barátival
 Jót tenni megvan a jó szándoka,
 Kiri a szándék, s ez lehangoló.

HERCZEGNŐ.

Ily úton, Tasso, soha sem fogunk
 Találni társaságot! Ez az ösvény
 Csábítgat elhagyott csalitokon
 Bolyonganunk és néma völgyeken.
 Mind' kényesebb lesz szívünk és a künn
 Hiányzó szép aranykort önmagában
 Szeretné újra megteremteni,
 Bármily kevésbé sikerül is ez.

TASSO.

Herczegnóm ajka mily szót ejte ki!
 Az aranykor, ah, hova tűnt az el,*
 Melyért minden szív hasztalan' sovárg!
 Midőn az ember szabad föld ölen
 Élvezve járt-kelt vidám nyáj gyanánt;
 A tarka réten egy-egy vén fa árnyat
 Hintett a pásztor s pásztorlány fölé;
 Ifjú bokor meghitten fonta zsenge
 Ágát sovárgó szerelem köré,

* Az aranykornak itt következő rajzát Tasso pásztori drámájából
 Amintából vette Goethe.

Kristály habok a tiszta fövényen
 A nymphát lágyan ölelék körül;
 Az úzótt kígyó ártalmatlanúl
 Eltűnt a fűben, s futott a merész Faun
 A bátor ifju büntető kezétől.
 És a szabad lég minden szárnyasa
 És minden állat völgyön és hegyen
 Emberhez így szólt: Szabad, a mi *tetszik*! *

HERCZEGNŐ.

Bizony, barátom, az aranykor elmúlt,
 De visszahozzák a jó emberek.
 És hogy bevalljam, a mit gondolok:
 Az az aranykor, a melylyel nekünk
 A költő hízolg, az a szép idő,
 Miként ma nincs, úgy nem volt meg soha;
 S ha volt, bizonynyal az volt, a minék
 Számunkra mindig újra megteremhet.
 Találkozhatnak még rokon szivek,
 A szép világot együtt élvezők;
 Csupán a jeligében változik
 Egy szó, barátom: Szabad, a mi *illik*.

TASSO.

Oh hogyha csak a jók és nemesek
 Itélőszéke döntené el azt,
 Mi *illik*! Így mindenki azt hiszi,
 Mi néki hasznos, illendő is az.
 Lám, a hatalmas és okos magának
 Mindent megenged, s nekik minden *illik*.

HERCZEGNŐ.

Hogy azt, mi *illik*, biztosan megértsd,
 Nemes hölgyektől kell megkérdened!
 Mert ő nekik leginkább érdekük,
 Hogy az történjék, mi valóban *illő*.

* Tasso Amintájában: *S'ei piace, ei lice*.

Az illendőség fallal vértetzi
 A könnyen sérthető, gyöngéd nemet.
 A hol erkölcs uralg, ott ők uralgnak,
 Hol vakmerőség, pusztá semmik ők.
 S a két nemet ha kérded: férfinál
 Cél a szabadság, a nőnél az erkölcs.

TASSO.

S nemünk nyers, érzéketlen, féktelen?

HERCZEGNŐ.

Az nem! Csakhogy távol javakra törtök,
 S az ily törekvés mind erőszakos.
 A mit ti tesztek, öröklétre számít,
 A míg mi egyetlen, korlátozott
 Kincset szeretnénk bírni itt a földön.
 S ohajtanók, hogy maradjon mienk.
 Nem bízhatunk egy férfiszívbe' sem,
 Bármily lángolva hódolt egykoron.
 Múló a szépség, s úgy látszik, ti ép
 Csak ezt becsülitek. Mi megmarad,
 Többé nem izgat s így többé nem él.
 Ha volna férfi, ki a női szívet
 Becsülni tudná s átlátná, hogy egy
 Nő keble a hűségnek, szerelemnek
 Mily drága kincsét őrizheti meg;
 Ha bájos órák szép emléke mindig
 Élénken élne a ti lelketekben;
 Ha szemetek, mely másként átható,
 Azon a fátyolon is áthatolna,
 Melyet kor vagy betegség ránk borít;
 S a bírás, melynek társa nyúgalom,
 Nem szítna vágyat idegen javakra:
 Akkor bizony szép nap virradna ránk,
 Akkor aranykorunkat ünnepelnők.

TASSO.

Oly szók ezek, a melyek kebelem
Már-már elszunnyadt gondját fölverik.

HERCZEGNŐ.

Hogy érted ezt, Tasso, nyíltan beszélj!

TASSO.

Gyakorta hallám, a napokban is
Mondták, s ha nem hallottam volna is,
Gondolhatám azt: nemes fejedelmek
Kérik kezed! Igy, a mit várhatunk,
Az megijeszt, csaknem kétségbe ejt.
Te elhagysz minket, az természetes;
De hogy viseljük el majd, nem tudom.

HERCZEGNŐ.

E pillanat felől nyugodt lehetsz!
Azt is mondhatnám: örökre nyugodt! *
Öröm itt lennem s öröm itt maradnom;
Frigyet még nem tudok, mely vonzana;
S hogy meg akartok tartani, mutassa
Az egyetértés, boldog életet
Az ad ti nektek, és ti én nekem!

TASSO.

Oh csak taníts, hogy mindent megtegyek!
Minden napom te néked szentelem.
Ha hálát adni, tégedet dicsérni
Nyílik szivem, csak akkor érzem
A legtisztább gyönyört, mit ember érez:
Benned lelém föl a legistenibbet.
Más emberektől oly különbözők
A földi istenek, miként a legokosb

* A herczegnő csakugyan hajadonúl halt meg.

Ember tanácsától, szándékitól
 Az égi végzet. Míg mi bős habot
 Látunk feltornyosulni, ők sokat
 Könnyű fodorként hagynak észrevétlen'
 Lábuk előtt elzúgni, meg se hallva
 A ránk lesújtó, tomboló vihart
 S fohászaikat alig hallva hagynak,
 — Mint mi szegény együgyü gyermeket —
 Hangos panasszal töltünk a léget.
 Te türtél engem gyakran, égi lény
 S tekinteted, miként a napsugár,
 Fölszáritá szememnek harmatát.

HERCZEGNŐ.

Méltányos is, hogy irántad a nők
 Jó szívvel légyenek; hiszen dalod
 Sokfélekép dicsőíti nemünket.
 Bátrak vagy gyöngék, mindig kedveseknek
 Rajzoltad őket, mindig nemeseknek;
 S habár Armidát gyűlölnünk lehetne,
 Szerelme, bája megbékít hamar.¹

TASSO.

Akármitől visszhangozik dalom,
 Mindent csak Egynek, Egynek köszönök!
 Agyam előtt nem egy-egy ködszerű
 Árnykép lebeg, mely majd vakítva száll
 Lelkem felé, majd újra szétfoszol:
 Minden erénynek, minden szépnek én
 Saját szememmel láttam példaképét;
 Mit róla mímelék, meg is marad:
 Tankréd s Chlorinda hősi nagy szerelme,²

¹ Armida varázsló nő, ki szerelmével üldözi a büszke Rinaldót s bosszút akar rajta állani, majd, mikor ez nem sikerül, meg akarja magát ölni. Rinaldo visszatartja és kibékül vele.

² Tankréd s Chlorinda — egymást nem ismerve — harcolnak egymással, csak mikor Chlorinda halálosan megsebesül, akkor ismer rá Tankréd.

Erminia észre nem vett, hű szive,¹
 Sophronia nagy lelke,² Olind veszedelme,
 Nem képzelet koholta árnyak ők,
 Tudom, örökkön élnek, mert valók.
 S van, a mi méltóbb, századok során
 Hogy éljen s titkon hasson szüntelen',
 Mint egy nemes szerelem titka, melyet
 Az édes dalra bíztak rá szerényen?

HERCZEGNŐ.

És mondjak-é még egy szép érdemet,
 Mit e dal észrevétlenül kicsal?
 Csábít tovább, tovább, halljuk szavát,
 És hallva hiszszük, hogy már értjük is;
 A mit megértünk, gáncs nem érheti,
 S így megnyer e dal végre teljesen.

TASSO.

Oh fejdelemnő! Mily eget nyitál
 Előttem! E fény ha meg nem vakít,
 Váratlanúl, úgy tetszik, örök üdv
 Száll rám a menny arany sugárain.³

HERCZEGNŐ.

Ne tovább, Tasso! Sok dolog lehet,
 A mit nagy hévvel szükség megragadnunk;
 De van, mi csak is önmérséklet útján
 Nélkülözéssel lehet a mienk.
 Ilyen, mondják, az erény s szerelem,
 Mely rokon azzal. Jól gondold meg ezt! (EL.)

¹ Erminia éjjel titkon siet a megsebesült Tankrédhoz, hogy ápolja.

² Sophronia a keresztényekért fel akarja magát áldozni, Olind halálával akarja megmenteni. Chlorinda megszabadítja őket. Sophronia rajzában a herczegnő alakja lebegett Tasso előtt, mint Serassi is mondja.

³ Tasso a herczegnő végső szavaiból következteti, hogy a nemes szerelem dalra bizott titkát megértette s szerelmét nem utasítja vissza.

MÁSODIK JELENET.

TASSO (*egyedül*).

Föl szabad-é vajon nyitnod szemed?
 Körül mersz-é tekinteni? Magad vagy!
 Ezek a szobrok hallák, mit beszélt?
 S van-é okod remegni e tanúktól,
 Az üdvösség szótlan tanútól?
 Új élet napja van most fölkelőben,
 A régi hozzá nem is fogható.
 Leszáll az istennő és fölragadja
 Magával a halandót. Milyen új kör,
 Mily ország tárul itt szemem elé!
 Oh mily dicső bért aratott a hő vágy!
 Az üdvök üdvét közel álmodám,
 S ez az üdv minden álmot meghalad.
 A vakon született a fényt, a színt
 Akárhogy képzelé: ha feltűnik
 Az új nap, új érzéssel gazdagúl.
 Bátorsággal, sejtelmekkel tele,
 És ingadozva, örömittasan
 Lépek ez útra. Sokat adsz nekem,
 Sokat, miként ég s föld mérték fölött,
 Telt kézzel szórja adományait,
 És azt kívánod, mit tőlem kívánni
 Csak ily ajándék ad neked jogot.
 Hogy nélkülözsek, fékezzem magam
 S így érdemeljem meg bizalmadat.
 Mit tettem, hogy engem választhatott?
 Hogy érdemes legyek rá, mit tegyek?
 Bízott te benned, érdemet ez ad.
 Igen, herczegnő, lelkemet szavadnak
 S tekintetednek szentelém örökre!
 Kivánj akármit, a tied vagyok!
 Küldjön bár messze földre küzdeni,
 Veszélyt és hírt keresni, nyujtsa bár
 Az arany kobzot halk berek ölen,
 Vagy szánjon nyugalomra és az ő
 Dicséretére: az övé vagyok,
 Újjá alkotva bírjon engemet;

Neki őrzé meg kincseit szívem.
 Ha ezer eszközt adott volna isten,
 Aligha tudnám kifejezni vélük
 Kimondhatatlan imádatomat.
 Festő ecsetjét s a költőnek ajkát,
 Melyet korán méz édesíte meg,¹
 Ohajtanám magamnak Nem, tovább
 Nem fog már Tasso fák közt s emberek közt
 Magános, bús árnyékként bolygani.
 Nincs már magában, mert *Veled* van ő.
 Oh báresak itt előmbe állna most
 A legdicsőbb tett, s rémítő veszély
 Venné körül! Én síkra szállanék,
 Koczkára tenném életem, melyet
 Kezéből most nyerék, s barátimúl
 Hívnám fel a legderekbakat,
 Hogy e nemes gárdával, ő ha int,
 A lehetetlent is véghez vigyem.
 Hamarkodó te! mért nem titkolád
 Érzelmidet, míg lábai elé
 Egész' méltóként nem borulhatál?
 Így tervezéd, ez volt bölcs óhajod.
 Ám jó, legyen! Sokkal dicsőbb, ha ily
 Jutalmat érdemetlen' megnyerénk,
 Mint félig-meddig hinni, hogy jogunk
 Volt követelni azt. Hát nézz vidáman!
 Oly tágas, oly nagy előtted a tér
 S reményben gazdag ifjuság megint
 Nem ismert, fényes, szép jövőbe csábít!
 — Dagadj, kebel! — Oh üdv szellője, vedd
 Kegyedbe még egyszer e csemetét!²
 Ég fele tör, ezer ág sarjadoz
 Belőle, már virágokat fakaszt.
 Oh bár gyümölcsöt, örömet teremne,
 Hogy üde, gazdag áginak arany
 Diszét egy drága kéz szakítsa le!

¹ Pindarosnak, a monda szerint, gyermekkorában, míg aludt, a méhek mézet hordtak ajakára.

² A költő saját magát, törekvő lényét nevezi csemetének.

HARMADIK JELENET.

Tasso. Antonio.

TASSO.

Légy üdvöz, mint ha első izbe' most
 Látnálak épen. Szebben még nekem
 Be nem mutattak senkit. Üdvözöllek!
 Most ismerlek téged s egész becsed;
 Szívem s kezem hát nem habozva nyujtom,
 S remélem, te se vetsz meg engemet.

ANTONIO.

Bő kézzel sok szép adományt kínálsz,
 Értékük' kellőkép elismerem;
 Ezért, míg megragadnám, hadd habozzak!
 Azt sem tudom, ha nyujthatok-e majd
 Értük neked hasonlót. Nem szeretnék
 Se hálátlan, se hebehurgya lenni:
 Hadd legyek inkább gondos és okos!

TASSO.

Ki feddené az okosságot? Éltünk
 Lépten-nyomon nagyon is rászorúl;
 De szebb, ha lelkünk megsugja nekünk,
 Okos vigyázat *hol* fölösleges?

ANTONIO.

Ezt ön-lelkétől kérdje meg kiki,
 Mert a hibáért csak maga lakol!

TASSO.

Jól van! Kötelességem megtevém;
 A hercegnő kívánta, hogy legyünk
 Barátok: megtevém, ajánlkozám.
 Nem vonakodhatám, Antonio,
 De tolakodni sem fogok. Legyen!

Idő s megismerés tán melegebb
Vágyat kelt benned az iránt, a mit most
Hidegen félre tolsz és szinte megvetsz.

ANTONIO.

A mérsékelt annak gyakran hideg,
Ki magát nagyon melegnek hiszi,
Mert a hevesség lángja megcsapá.

TASSO.

Fedded, mit én is feddek és kerülök.
A hevességnél, bár ifjú vagyok,
Jobban becsülöm én is a kitartást.

ANTONIO.

Bölcs elv! Csak ehhez mindig hű maradj!

TASSO.

Tanácsot, intést adni van jogod,
Mert rég kipróbált jó barát gyanánt
Áll oldaladnál a tapasztalás.
Ám az a szív, a melynek — azt hiszed —
Új oktatást ad szigorú szavad,
Minden nap és percz intését vigyázza,
S magát a jóban titkon képezi.

ANTONIO.

Magunkkal foglalkozni kellemes,
Csak épen olyan hasznos is lehetne!
Ön-belsejét nem ismerheti meg
Az ember; önmértéke majd nagyon
Kicsinynek, majd nagyon nagynak mutatja.
Másokban ismerjük meg minmagunk,
Ki mennyit ér, az élet mondja meg.

TASSO.

Szavad tetszéssel hallom s tisztelettel.

ANTONIO.

És mégis e szavakból, azt hiszem,
Nem azt érted ki, a mit gondolok.

TASSO.

Ily módon közeledni nem fogunk.
Az nem okos, nem helyes, kész-akarva
Ismerni félre mást, akárki is.
Alig volt szükség herczegnőnk szavára,
Oly könnyü-szerrel megismertelek:
Tudom, hogy a jót kívánod s teszed.
Magad sorsával nem sokat törődöl,
Másokra gondolsz, másokat segítsz
S az élet ingatag hullámain
Szived helyén marad. Így látlak én.
Mi volnék, hogyha nem mennék eléd,
S vágyódva nem kívánnék én is egy részt
Az elzárt kincsből, melyet őrizel?
Nem bánod azt meg, ha megnyílsz, tudom;
Tudom, barátom vagy, mihelyt megismersz;
És ily barátira rég' áhítozom.
Tapasztalatlan ifju koromat
Nem szégyellem. Még csendesen pihen
Jövőm arany felhője fejemen.
Ölelj kebledre, nemes férfiú,
És a heves, tapasztalatlan ifjút
Tanítsd az élet böles mérsékletére!

ANTONIO.

*Egy percz alatt már követeled azt,
Mit fontolgatva ad meg az idő.*

TASSO.

Egy percz alatt megadja szeretet,
 Mit alig ér el hosszú küzdelem.
 Nem kérem, minthogy követelhetem :
 Im' fölszólítlak az erény nevében,
 Mely hön óhajtja a jóknak frigyét.
 S mondjak még egy nevet? A fejdelemnő
 Reméli és akarja — Eleonora,
 Visz engem hozzád s hozzám tégedet.
 Oh könnyítsük meg vágya teljesültét!
 Együtt lépünk az istennő elé,
 Szolgálatunk', egész lelkünk' ajánlva,
 Nagyot, dicsőt együtt művelve érte!
 Még egyszer! — Im' kezem! Csapj hát belé!
 Vissza ne lépj, ne vonakodj' tovább,
 Oh nemes férfi s add meg a gyönyört,
 Jók legszebb gyönyörét, azt, hogy a jobbra
 Szívvel-lélekkel rábizzuk magunkat!

ANTONIO.

Duzzadt vitorlákkal haladsz! No persze
 Megszoktad a győzelmet s mindenütt
 Tág utakat, kitárt kaput találsz.
 Legyen szerencse s minden becs tied,
 Megengedem; de jól látom nagyon,
 Hogy egymástól még nagyon messze állunk.

TASSO.

Korban, kipróbált értékben, lehet:
 Akarat- s bátorságban nem győz le senki.

ANTONIO.

Akarat nem csal tetteket elő;
 Útját rövidebbnek hiszi a bátor.
 Ki czélhoz ér, csak az nyer koszorút
 S a méltó gyakran koszorútan.
 Ám vannak könnyű koszorúk s nagyon

Különbözők; némelyik könnyedén
Elérhető úgy séta-közben is.

TASSO.

Mit egy istenség egyiknek megad,
Másiktól megvon, olyan adományt
Nem nyerhet bárki kénye-kedviré.

ANTONIO.

Az istenek közt főleg a Szerencsét
Okolhatod, úgy helyeslem szavad,
Mivelhogy annak választása vak.

TASSO.

Az Igazságnak is van köteléke
S hiú külszín előtt szemére vonja.

ANTONIO.

A szerencsés dicsérje a Szerencsét,
Hogy van érdemre néző száz szeme,
Hogy bölcsen választ, gondos szerfölött,
Nevezze Minervának, bárminek,
Kegyes adományt nézzen jutalomnak
S érdemdísznek véletlen cziczomát!

TASSO.

Világosabban nem kell szólanod.
Elég! Szivedbe látok és egész
Életre jól ismerlek. Bárcsak úgy
Ismerne herczegnőm is! Oh ne szórd
Hiába rám szemed s nyelved nyilát!
Fejem koszorujára hasztalan'
Írányzod: el nem hervad az soha.
Előbb légy oly nagy, hogy ne irigyeld meg!
Akkor talán majd elvitathatod.
Én szentnek tartom s legbecsesb javamnak.

De jó, mutasd meg azt, a ki elérte,
 Mire én törekszem; mutasd meg a hőst,
 Kiről nekem csak a történet mesélt;
 Hozd azt a költőt, ki Homerosokhoz,
 Vergiliusokhoz mérheti magát;
 Mi több, nevezd meg azt a férfiút,
 Ki ily bért hármát is megérdemelne
 S háromszor így megszegyenítene
 E szép babér: akkor térdelve látsz
 Az istenség előtt, mely ezt adá,
 És föl nem állok, míg e drága dísz
 Fejemről amazéra nem teszi.

ANTONIO.

De addig, persze, rá méltó maradsz.

TASSO.

Azt nem kerülöm, hogy latoljanak;
 De megvetésre méltó nem vagyok.
 E díszre, melyre Uram méltatott,
 Melyet hercegnőm keze font nekem,
 Nyelvem ne öltön gúnyos kétkedés!

ANTONIO.

Nem illik hozzád ily hév, ily magas hang
 Velem szemben, sem ezen a helyen.

TASSO.

Hozzám is illik, mi neked szabad.
 Száműzve volna innen az igazság?
 A szabad szellem rab e palotában?
 Csak elnyomást kell tűrni a nemesnek?
 Úgy vélem, itt a fenség van helyén,
 A lelki fenség! Vagy tán nem szabad
 A föld nagyságihoz férköznie?
 Szabad s úgy is kell. Mért ránk szállt nemesség
 Vihet csupán fejdelmünkhöz közel,

S nem a lélek, mit nem mindenkiben
 Tett nagygyá a természet, mint nagy ősök
 Sorát se mindeneknek adhatá?
 Csak törpeség ne leljen itt helyet,
 S a szégyenül mutatkozó irígység:
 Miként e fényes, márvány falakon
 Szennynyödte pókhálónak nincs helye.

ANTONIO.

Jogomra, hogy megvesselek, magad
 Mutatsz reá. A hübele fiú
 Erőszakkal csikarja ki a férfi
 Barátságát, bizalmát? És te, ily
 Ildomtalan, jónak véled magad?

TASSO.

Inkább legyek ildomtalan szerinted,
 Mint a saját szememben nemtelen.

ANTONIO.

Eléggé ifju vagy, jó fegyelem
 Még megtaníthat, hogy jobb útra térj.

TASSO.

Nem eléggé — bálvány előtt hajolni,
 S daczot daczczal fékezni: elég öreg.

ANTONIO.

Hol ajkak és hurok játéka dönt,
 Bizonyynyal hősi diadalt aratsz.

TASSO.

Merészség volna öklömet dicsérnem
 Semmit se tett még: bírom benne mégis

ANTONIO.

A kíméletben bízol, mely szerencséd
Vad rohamában elkényeztetett.

TASSO.

Most érezem csak meglett, férfi-voltom.
Bár legkevésbbé óhajtottam ép
Te véled összemérni fegyverem;
De te parázsra szítasz parazsat,
Fő a velóm s a kínos bosszúvág
Pezsegve forr keblemben. Hogyha az vagy,
Minek vallod magad, állj ki velem!

ANTONIO.

Azt sem tudod, ki vagy, azt sem, hol állsz.

TASSO.

Szent helyen sem tűrünk gyalázatot.
Te káromlod, gyalázod ezt, nem én,
Ki bizalom, szeretet, tisztelet
Szép áldozatját nyújtottam feléd.
Ez édent szellemed mocskolja be,
E tiszta termet ajkad szózata,
És nem szivemnek duzzadó heve,
Mely forr s parányi szennyfoltot se tűr.

ANTONIO.

Mily fennkölt szellem egy ily szűk kebelben!

TASSO.

Szivem kiönteni van hely itt elég.

ANTONIO.

Dühét a nép is szókbán önti ki.

TASSO.

Ha nemesember vagy, mint én, mutasd meg!

ANTONIO.

Oh az vagyok; de hol vagyok, tudom.*

TASSO.

Jöjj hát velem *le*, hol fegyver beszél!

ANTONIO.

Tiltott hívásra hiba volna mennem.

TASSO.

Ily akadályon kap a gyávaság.

ANTONIO.

Csak biztonságban fenyeget a gyáva.

TASSO.

Ez ótalomról szívesen lemondok.

ANTONIO.

Te szállsz lejjebb, a hely szentsége nem.

TASSO.

A hely bocsássa meg, hogy türtem ezt.

(Kardot ránt.)

Húzz kardot vagy kövess, nehogy örökre,
Miként gyülöllek, úgy megvesselek.

* A «várbéke» szigorúan megtiltotta a kihívást s a kihívás elfogadását.

NEGYEDIK JELENET.

Alfonso. Előbbiek.

ALFONSO.

Mily váratlan vizsály ez köztetek?

ANTONIO.

Itt látsz, oh fejdelem, nyugodtan állva
Olyan előtt, kit elragadt dühe.

TASSO.

Mint istenséghez, úgy imádkozom,
Hogy fékezzen meg egy tekinteted.

ALFONSO.

Beszélj, Antonio! Tasso, mondd nekem,
Viszály házamba hogy hatolhatott?
Hogy szállhatott meg titeket, a törvény
S jó rend útjáról mint sodorhatott le
Okos férfiakat? Elámulok.

TASSO.

Nem ismersz egyikünkre sem, hiszem.
Ez ember, híres, bölcs illemtudó,
Nyersen s kajánul, mint egy nevetlen
És nemtelen viselkedett irántam.
Bizvást közelgék, eltaszíta ő;
Kitartó szeretettel unszolám,
Ő keserűen s mindig keserűbben
Nem nyugodott, míg vérem tiszta cseppjét
Epévé nem változtatá. Bocsáss meg!
Mint egy dühöngőt, úgy láttál imént.
De ha hibáztam, ő a felelős.
Erőszakosan ő szítá a lángot,
Mely megragadt s megsérte engem és őt.

ANTONIO.

Költői szárnyalás ragadta el!
 Hozzám szóltál először, fejdelem,
 Engem kérdeztél; hát legyen szabad
 E hős szónok után szintén beszélnem!

TASSO.

Igen, beszélj és szóról-szóra mondd el!
 S ha minden hangot, arczkifejezést
 Biránk elé vihetsz, hát rajta, merd!
 Te sértsd meg magad újra s légy tanú
 Magad ellen! Én egy lehelletet,
 Egy érverést se fogok eltagadni.

ANTONIO.

Ha van még mondani valód, beszélj:
 Ha nincs, hallgass és félbe ne szakíts!
 Hogy a vizsályt én kezdtem-é, Uram,
 Vagy ez a hő-vér, és hogy melyikőnknek
 Nincs igaza — még csak távolabbi kérdés.
 Mely egyelőre el nem dönthető.*

TASSO.

Hogyan? Az első kérdés, azt hiszem,
 Kinek van és kinek nincs igaza?

ANTONIO.

Nem épen úgy, mint a korlátlan elme
 Szeretné hinni.

ALFONSO.

Antonio!

* Előbb a várbéke megsértését kell megbüntetni.

ANTONIO.

Uram !

Intésed szent, de hallgattasd el őt !
 Ha szólottam, beszéljen ő tovább !
 Tiéd a döntés. Ezt mondom csupán :
 Én nem pörölhetek vele, sem őt nem
 Vádolhatom, magam' se védhetem,
 Elégtétellel sem kínálhatom.
 Mert a hogy itt áll, ő már nem szabad.
 Egy súlyos törvény nehezül reá,
 Melyet kegyelmed enyhíthet csupán.
 Ő itt fenyegetett és kardra hítt ;
 Alig rejté el jöttödkor vasát.
 És hogyha közzénk be nem lépsz, Uram,
 Én is pirulva állnék most előtted,
 Mint bűnrészes, kötelességszegő.

ALFONSO (*Tassóhoz*).

Nem jól cselekvél.

TASSO.

Engem, oh uram,
 Fölment saját szívem s a tied is.
 Igaz, fenyegetém, ki is hívám,
 Kardot vonék. De álnok nyelve mint
 Sértett kiszámított szavaival,
 Foga mily gyorsan, élesen bocsátá
 Vérembe finom mérgét, s lázamat
 Miként szította — el se képzeled !
 Hideg nyugalma folyton ingerelt,
 A legvégsőre hajszolt. Oh te nem,
 Nem ismered őt s nem fogod soha.
 Baráti szívem melegen kínáltam :
 Lábamhoz dobta adományomat.
 Ha lelkem erre lángba nem borúl,
 Úgy mindörökre méltatlan kegyedre
 S szolgálatodra. Ha e helyről és
 Törvényről megfeledkezém, bocsáss meg !

Alacsony egy földön se lehetek,
 Megalázást nem tűrhetek sehol.
 Ha bárhol *ellened* vét ez a szív
 És maga ellen, büntesd és taszítsd el
 S ne engedd többé látnom arcodat!

ANTONIO.

Mily könnyen hord nagy terheket az ifjú
 S hibát hogy ráz le, mint port a ruháról!
 Csodálhatnak, ha nem tudnók nagyon,
 A költészetben mily varázserő van,
 Mely a lehetetlennel úgy szeret
 Játékot űzni. Hogy te is, Uram,
 S szolgálid is mind épen ily csekélynek
 Néznék e tettet, szinte kétkedem.
 A fenség ótalmában részesít
 Mindenkit, a ki mint istenhez, úgy
 Közelg hozzá s szeplőtelen lakához.
 Küszöbén, mint az oltár zsámolyán,
 Fékét veszíti minden szenvedély.
 Nem villog a kard, nincs fenyegetés,
 És bosszút még a sértés sem kíván.
 A tág mezőn marad még tér elég
 Engesztelődni nem tudó haragra.
 Ott gyáva nem sért, férfi nem fut el.
 Atyáid itt a bizton-lét kövére
 Rakták e vár falát és szent helyet
 Emelek méltóságuknak, nyugalmat
 Zord büntetéssel bölcsen biztosítva:
 Száműzés sujtá, börtön és halál
 A bűnöst, bárki volt is, és a jog
 Karját szelídség nem tartóztatá.
 A megrögzött is visszaborzadott.
 Most hosszú, békés, szép idők után
 A nyers düh ismét visszatántorog
 A jó erkölcs honába. Dönts, Uram,
 És büntess! Mert ki jár kötélme szűk
 Korláti közt, ha meg nem védi őt
 A törvény és a fejdelem hatalma?

ALFONSO.

Pártatlanabbúl, mint előadatok,
 Meghallgatálak mindkettőtöket.
 Szebben tettétek volna tisztetek',
 Ha nem volnék itélni kénytelen ;
 Hisz jogtalanság és jog itt rokon.
 Ha téged megsértett Antonio,
 Elégtétellel tartozik neked
 Valami módon, a hogy majd kívánod.
 A döntés tisztét szívesen viszem.
 De most e vétked, Tasso, tégedet
 Fogolylyá tesz. Mint megbocsátok, úgy
 Enyhítem is a törvényt kedvedért.
 Hagyj el minket, Tasso ! Maradj szobádban,
 S ne legyen ott más őród, csak magad.*

TASSO.

Oh fejdelem, így szól ítéleted ?

ANTONIO.

Nem látod-e az atya jó szívét ?

TASSO (*Antonióhoz*).

Hozzád ezúttal nincsen több szavam.

(*Alfonsóhoz*.)

Uram, komoly szavad rabságnak ad
 Engem, a szabad embert. Ám legyen !
 Ekkép tartod jogosnak. Szent szavad
 Tisztelve szívem elhallgattatom.
 Ez olyan új nekem, hogy szinte téged,
 Magam' s e szép helyet sem ismerem.
 Ezt itt jól ismerem ! — Szót fogadok.
 Habár még volna mit beszélnem itt

* Tasso Serassi szerint is szobafogságot kapott a hercegtől, de nem ebből az okból, hanem azért, mert egy szolgára, kit az inquisitio kémének tartott, Lucretia hercegnő szobájában törrel támadott.

S beszélnem kellene. Megnémul ajkam.
 Gonosztett volt-e? Úgy látszik valóban,
 Gonosztevőnek néznek engemet.
 És bármit mond a szívem, rab vagyok.

ALFONSO.

Többet látsz benne, Tasso, mint magam.

TASSO.

Nekem megfoghatatlan, úgy, a hogy van.
 Bár nem egészen, — gyermek nem vagyok.
 Úgy rémlik, gondolhattam volna is.
 Egyszerre csak világosság dereng,
 De elsötétül hirtelen, csupán
 Ítéletem hallom, s meg kell hajolnom.
 Már is sok volt a hasztalan beszéd!
 Szokjál ezentúl engedelmességhez!
 Tehetetlen! Feledted azt, hol állsz,
 Hivéd, földszint van istenek laka,
 A mélybe-hullás most következik.
 Készséggel engedj! Férfiúhoz illő,
 Hogy a bajost is készséggel tegye.
 Im' vedd a kardot, te adád nekem,
 A bíborost* hogy frank földre kísértem;
 Ha hírnevet nem, szégyent sem hozék rá,
 Ma sem. Reménykeltő ajándokodtól
 Mélyen megindult szívvel válok el.

ALFONSO.

Nem érzed, hozzád mily szívvel vagyok.

TASSO.

Nem gondolkodni; szót fogadni sorsom!
 És sajnós, egy még szebb ajándokot
 A végzet szintén visszakövetel.

* Luigi da Estét, előbbi urát, 1570-ben.

Rab-főre nem való a koszorú :
 Magam veszem le fejemről e dísz,
 Mely, azt hívém, örökre adatott.
 Korán jutott a legszebb üdv nekem,
 S mikéntha fennhéljaztam volna véle,
 Im' elrabolják csakhamar.
 Le nem vehette más, magad veszed le,
 Mit másod-ízben egy isten sem ad.
 Mi, emberek, csodás próbákat állunk ;
 El nem viselnők, ha belénk nem olt
 A természet szerencsés, könnyű vért.
 A szükség oktat megbecsülhetetlen
 Javakkal egykedvűen játszanunk.
 Kezünk önként kitarjuk, hogy kicsúszszék
 Egy nagy kincs visszahozhatatlanúl. —
 Egy könny vegyül e csókkal s tégedet
 Az elmúlásnak szentel ! Gyöngeségünk
 Szelíd jelét nem tiltja senki el.
 Oh ki ne sírna, ha a pusztulás
 A halhatatlant sem kiméli meg ?
 Simulj e kardhoz, bár, sajnos, nem ő
 Vivott ki téged ; rá fonódva itt
 Pihenj, miként a hős ravatalán,
 Üdvömnnek sírján és reményemén !
 Im' mindakettőt lábadhoz teszem ;
 Ki fegyverzett, Uram, ha te haragszol ?
 S ki ékesített, kit nem méltatál ?
 Megyek, mint rab s várom ítéletem. (El.)

(A herczeg intésére egy apród fölveszi a kardot a koszorúval együtt a
 elviszi.)

ÖTÖDIK JELENET.

Alfonso. Antonio.

ANTONIO.

Hová csapong a gyerkőcz ? Mily színekkel
 Rajzolja sorsát és önnön becsét ?
 A korlátolt, tapasztalatlan ifju
 Kiválasztott lénynek hiszi magát,
 Kinek minden szabad, mindenkivel.

Érezze büntetését! Ifjunak
Jó tett a büntetés, melyért hálás a férfi.

ALFONSO.

Meg van büntetve, félek, nagyon is.

ANTONIO.

Ha vele bánni enyhébben kívánsz,
Szabadságát add vissza, fejdelem,
S viszályunk aztán döntse el a kard!

ALFONSO.

Közüvélemény ha úgy kívánja, jó!
De mint lobbantád őt haragra, mondd!

ANTONIO.

Alig tudnám elmondani, hogyan.
Talán, mint embert, megbántottam őt,
De, mint nemest, nem sértém semmikép.
S illetlen szót ő sem vett ajkára
A legnagyobb haragba' sem.

ALFONSO.

A HÍVŐK ISMERTÉSEI

Ilyennek

Hívém viszálytok s a mit gondolék,
Beszéded azt csak igazolja most.
Két férfiú ha meghasonlik, az
Hibás, ki okosabb. Nem kellene
Vele haragban lenned; őt vezetni
Méltóbb te hozzád. És még van idő;
Ez nem viszályra készítő eset.
Míg béke van, házamban vágyom azt
Élvezni. Állítsd helyre a nyugalmat!
Ez könnyű szerrel sikerül neked.
Előbb szép szóval Sanvitale Lenora
Kisértse meg lecsendesíteni;

Aztán te menj hozzá s az én nevemben
Add vissza teljes szabadságát s igaz,
Nemes szavakkal nyerd meg a bizalmát!
Intézd el ezt, mihelyt módodba' lesz!
Mint jó barát szól sz hozzá, mint atya.
Békét kívánok válasunk előtt.
A mit akarsz, neked nem lehetetlen.
Inkább egy órával tovább időzünk
S a nőkre bizzuk, végezzék be símán,
Mit megkezdettél; mire itt vagyunk,
Akkorra ők e mulékony hatás
Végső nyomát is eltörlék. Antonio,
Gyakorlatodban, lám, nincsen szünet!
Alig végzed el egyik ügyedet,
Már visszatérsz és újba fogsz megint;
Neked, remélem, ez is sikerül.

ANTONIO.

Megszégyenülve látom szavaidban,
Miként legtisztább tükörben, hibám.
Könnyű fogadnunk nemes úr szavát,
A ki meg is győz, a mikor parancsol.

HARMADIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

HERCZEGNŐ *(egyedül)*.

Hol késik Leonora? Kínosabban
Zaklatja a gond minden pillanatban
Szivem mélyét. Alig tudom, mi történt;
Alig tudom, hogy melyikük hibás.
Oh vajha jönne! Addig nem szeretnék
Beszélni bátyámmal s Antonióval,
Míg nem vagyok nyugodtabb s nem tudom,
Hogy áll az ügy és mire válhatik.

MÁSODIK JELENET.

Herczegnő. Leonora.

HERCZEGNŐ.

Mi hírt hozol, Lenora? Mondd nekem:
Hogy áll barátink dolga, mondd, mi történt?

LEONORA.

Nem hallék többet, mint a mit tudunk.
Keményen összetűztek. Tasso kardot
Rántott, bátyád választá őket el.
De a viszályt, úgy látszik, Tasso kezdte.
Antonio szabadon jár-kél s beszél
Fejedelmével; ámde számkivetve
Úl szobájában Tasso egyedül.

HERCZEGNŐ.

Bizonynyal ingerlé Antonio
S fennkölt szivét ridegen megsebezte.

LEONORA.

Magam is azt hiszem; mert már mikor
Felénk jött, felleg últ a homlokán.

HERCZEGNŐ.

Mérthogy szívünknek halk sugallatát
Követni elmulasztjuk annyiszor!
Halkan beszél keblünkben istenünk,
Halkan, de érthetően s rá mutat,
Mit kell kerülnünk és mit megragadnunk.
Antonio ma reggel érdekesebb
És zárkózottabb volt, mint bármikor.
Óvott a lelkem, a hogy oda állt
Melléje Tasso. Nézd csak kettejük
Külsőjét, hangját és arcúlatát,
Tekintetét, járását! Semmi összhang;
Szívet cserélni nem fognak soha.
De síma szájjal rábeszél a szép
Reménység: «Nézd, mindkettő oly okos,
Tanult, nemes lelkek s barátaid;
S van biztosabb frigy, mint a jók frigye?»
Én ösztönöztem, s ő hódolt nekem;
E hódolat mily szép volt, mily meleg!
Mért nem szóltam mindjárt Antonióval?!
Haboztam, oly rövid volt az idő;
Restelkedém mindjárt első szavammal
Neki az ifjút beajánlani.
Bízám illemben, udvariasságban
S a közszokásban, mely ellenfelek
Között is útat egyenget; hivém,
A heves ifjút nem kell féltennem
Kipróbált férfiútól. Vége van!
Megjött a baj, mely tőlem távol állt.
Oh adj nekem tanácsot! mit tegyek?

LEONORA.

Szavad mutatja, érzed magad is,
Tanácsot adni mily nehéz. Hisz itt

Nem rokonlelkek közt van félreértés ;
 Ilyet a szó és szükség esetén
 A fegyver könnyen, szépen elsimít.
 Két férfi áll itt, rég' éreztem én,
 A kik ellenfelek, mert kettejükből
 A természet nem *egy*t alkotott.
 Néznék csak bölcsen önnön-érdekük,
 Frigyet kötnének jó barátokúl ;
 Helyt állanának *egy* ember gyanánt,
 S éltük erő, szerencse, kedv kísérné.
 Én ezt reméltem ; most látom, hiába.
 Mai viszályuk, bárminő, megint
 Békére válik ; ám ez a jövőre
 Nem biztosíték, nem, holnapra sem.
 Az lenne legjobb, úgy hiszem, ha Tasso
 Elmenne innen egy időre, tán
 Rómába vagy Flórenczbe ; én néhány
 Hét múlva ott találنام s mint barátnő
 Tudnék lelkére hatni némileg.
 Addig te itt Antoniót, ki tőlünk
 Úgy elidegenült, megint közelb
 Vonnád magadhoz és barátaidhoz.
 Így azt, mi most nem látszik lehetőnek,
 Meghozhatná az érlelő idő.

HERCEGNŐ.

Te arra vágysz, hogy élvezz, kedvesem,
 S én nélkülözök : hát méltányos ez ?

LEONORA.

Nem fogsz mást nélkülözni, mint a mit
 Nem élvezhetnél úgysem ily esetben.

HERCEGNŐ.

Egy jó barátot száműzzek nyugodtan ?

LEONORA.

Megtartod őt, csak színleg száműzöd.

HERCZEGNŐ.

Bátyám nem szívesen bocsátja el.

LEONORA.

Ha majd úgy látja dolgát, mint mi, enged.

HERCZEGNŐ.

Fáj a barátban büntetnünk magunkat.

LEONORA.

S bensődben mégis megmented barátod.

HERCZEGNŐ.

Igent, hogy úgy legyen, nem mondhatok.

LEONORA.

Úgy még nagyobb bajoktól tarthatunk.

HERCZEGNŐ.

Gyötörsz, és van-e haszna, nem tudod.

LEONORA.

Megválnak csakhamar, ki tévedett.

HERCZEGNŐ.

S ha meg kell lenni, hát tovább ne kérdezz!

LEONORA.

Győz bánatán, ki elszáná magát.

HERCZEGNŐ.

Elszánva nem vagyok ; de ám legyen,
 Ha nem hosszú időre távozik ! —
 És gondoskodjunk róla, Leonora,
 Hogy a jövőben szükségét ne lásson
 S ellátásáról a távolban is
 Bőségesen gondoskodják a herceg.
 Szólj Antonióval ! Ő sokat tehet
 Bátyámnál, és nem fogja a vizsályt
 Barátunknak felróni és nekünk.

LEONORA.

Többet tehet, hercegnő, egy szavad.

HERCZEGNŐ.

Tudod, barátnóm, én nem értek ahhoz,
 Mint testvérem, Lucretia, magam
 S enyéim érdekében kérni bármit.
 A magam útján élek csendesen,
 És jó bátyámtól szívesen veszem
 Mind azt, a mit csak adhat s adni kész.
 Magamnak is nem egyszer szemrehányást
 Tevék ezért ; de már leküzdttem ezt.
 Egyik barátnóm korholt érte gyakran :
 Te önzetlen vagy, azt mondá nekem,
 És ez nagyon szép ; ámde annyira,
 Hogy még barátaid szükségletét
 Sem érzi lelked. Így van ez ma is,
 S e szemrehányás ismét csak jogos.
 Annál nagyobb öröm, hogy most a jó
 Barátnak igazán használhatok ;
 Anyámtól ép' örökség száll reám,*
 Szívből segítek gondoskodni róla.

* Renata csak 1575 jul. 2-ikán halt meg, tehát drámánk cselekvénye idejében még élt.

LEONORA.

S nekem, herczegnő, szint' oly helyzetem van,
 Hogy barátságom tanusíthatom.
 Ő nem jó gazda; hol hiány leszen,
 Szerét ejtem, hogy ügyesen segítsen.

HERCZEGNŐ.

Vidd el tehát, s ha nélkülözni kell,
 Legyen mások felett te néked adva!
 Belátom immár, így majd jobb leszen.
 Jónak s üdvösnek mondjam hát megint
 E fájdalmat? Hisz ifjuságom óta
 Ez volt a sorsom; most már megszokám.
 A legszebb üdvnek veszte csak felényi,
 Ha biztosnak nem hittük birtokát.

LEONORA.

Remélem, egykor érdemed szerint
 Boldognak látlak.

HERCZEGNŐ.

Boldognak, Lenora?

Ugyan ki boldog? — Bátyámat talán
 Annak mondhatnám; minthogy nagy szíve
 Sorsát mindig nyugodtan viseli;
 De nem nyeré meg azt, mit érdemel.
 S Lucretia testvérem boldog-e?
 Az a szép asszony, az a nagy, nemes szív!
 Az ifjabb férjnek* nem szül gyermeket;
 Becsüli az, ezt nem érezteti,
 De házukban csak nem lakik öröm.
 És okossága mit használt anyáknak,
 Nagy műveltsége, fennkölt szelleme?

* Tizenöt évvel ifjabb.

Idegen tévelygéstől óvható? ¹
 Elvettek tőle minket: most halott,
 S nem hagyható nekünk azt vigaszúl,
 Hogy istenével megbékélve hunyt el.

LEONORA.

Ne nézd mindenkinél csak a hiányt;
 Tekintsd, mi mindeniknél megmarad!
 S nálad, hercegnő, mennyi az!?

HERCZEGNŐ.

Ugyan mi?

A türelem, Lenora! Azt gyakorlám
 Ifjú koromtól. Testvérek, barátok
 Játékon, ünnepen ha elmulattak,
 Engem a kór szobámhoz lánczola
 S a szenvedések társasága mellett
 Korán nélkülözéshez kelle szoknom.
 Csak egy deríté föl magányomat,
 Az ének öröme; elmúláték
 Saját magammal, s fájdalmat, sovárgást,
 Minden vágyat lágy hangba ringaték.
 Ekkép gyönyörre vált a szenvedés
 S harmóniává a rossz hangulat.
 E boldogság se volt tartós, az orvos
 Elvette ezt is; szigorú parancsa
 Elnémitott ²; élni, szenvedni kellett
 Megfosztva egyetlen kis vigaszomtól.

LEONORA.

Hány jó barát vett azután körül!
 És most egészséges vagy és vidám.

¹ Renata, XII. Lajos francia király neje, protestanssá lett (1535), ezért vették el tőle gyermekit. Az «idegen tévelygés» a Calvinismus.

² Tasso ezt egy sonettóban megénekelte.

HERCZEGNŐ.

Egészséges, azaz hogy: nem beteg;
 Egy pár barátom is van s boldogít
 Hű vonzalmuk. És volt még egy barátom —

LEONORA.

Megvan ma is.

HERCZEGNŐ.

És mindjárt elveszítem.

Első találkozásunk percze oly
 Jelentőséges. Alig üdülök
 Sok szenvedésemből; kór s fájdalom
 Alighogy szünt; szerényen, csendesen
 Néztem megint az éltet, örülök
 A napnak, testvérimnek, szívhatám
 Édes reménység tiszta balzsamát.
 Merészkedém tovább, előre nézni
 Az élet útján, s kedves alakok
 Tüntek fel a távolból. Leonora!
 Testvérem ekkor mutatá be nekem
 Az ifjut; kézen fogva hozta, s ekkor.
 Bevallom, lelkem megragadta őt
 És soha többé el nem engedi.

LEONORA.

Oh herczegnőm, ne bánd meg ezt soha!
 A nemest megismerni oly haszon.
 Melyet tőlünk sohsem vehetnek el.

HERCZEGNŐ.

Féltős a szép és a derék, miként
 A láng, a melynek haszna oly becses.
 Mindaddig, míg ott ég tűzhelyeden,
 Mindaddig, míg egy fáklyáról lobog.
 Mily kedves! — Ki lehetne nélküle?

S ha őrizetlen' tova harapódzik,
 Milyen nyomorba dönthet! Hagyj magamra!
 Oly csacska lettem, jobb magamtul is
 Titkolnom, mily gyöngye s beteg vagyok.

LEONORA.

Panaszkodás és bizalom leginkább
 Megorvosolja a beteg kedélyt.

HERCZEGNŐ.

Bizalom ha gyógyít, hamar gyógyulok;
 Mert benned tisztán, teljesen bizom.
 Ah, jó barátnőm! Bár elszánt vagyok:
 Csak menjen hát! De már is érzem
 Hosszú napoknak lomha szenvedését,
 Ha nélkülözni kell, mi boldogított.
 A nap nem oldja fel többé szememről
 Az ő dicsőnek álmodott alakját;
 Édes vágyával a látás reménye
 Nem tölti el ocsúdó lelkemet;
 Első tekintetem a kertre szállva
 Az árnyban hasztalan' kutatja őt.
 Oh hogy betöltené vágyam, ha együtt
 Lehetnénk minden derűs alkonyon!
 S társalgás közt mint nőne a kívánság,
 Hogy jobban ismerjük s megértsük egymást!
 S naponként hangolódnék a kedély
 Mindig tisztább és szebb harmóniába.
 Mily szürkület hull a szememre most!
 A nap pompája, fényes delelés
 Derült érzése, az ezerszínű
 Világnak tündöklése oda van,
 Elfödte a köd, mely reám borult.
 Egész élet volt mindegyik napom;
 Gond hallgatott, némult a sejtelem
 És a folyamnak könnyű hajjain
 Evező nélkül * vígan szállt hajónk;

* Tehát a czél tudata nélkül.

Most a jelen kódében a jövő
Borzalma titkon meglepé szívem.

LEONORA.

Barátid' a jövő majd visszahozza
S új örömet, új boldogságot ad.

HERCZEGNŐ.

A meglevőt vágyom megtartani;
A változás mulattat, ám mi haszna?
Ifjú vágygyal idegen világnak
Sors-urnájába nem nyultam soha.
Hogy e tapasztalatlan szívnek egy
Hiányzó tárgyát kiragadjam onnan.
Tisztelnem kelle őt, azért szerettem;
Szeretnem kellett, mert csak ő vele
Lett éltem élet, mint nem volt soha.
Távozzál tőle! — így szólék először;
És távozám, de csak közelb juték,
Úgy édesgetve és most úgy lakolva!
Egy tiszta, drága kincsem tűnik el,
S egy rossz szellem üdv és öröm helyett
Velük rokon keservet önt szívembe.

LEONORA.

Ha nem vigasztal barátnőd szava,
A szép világ s a gyógyító idő
Hatalma észrevétlen' földerít.

HERCZEGNŐ.

Igen, szép a világ! Tágas terén
Emitt is, ott is annyi jó mozog.
Mérthogy mindig csak egy lépésnyivel
Látszik mi tőlünk távolodni az,
S a félnék vágy is életünkön át
Egész sirunkig nyomról-nyomra csal!
Az ember oly ritkán találja meg,

A mit látszólag néki szánt a sors,
 S mit egyszer boldogan megragadott,
 Azt is olyan ritkán tarthatja meg!
 Mi csak most hódolt, tőlünk elszakad;
 A mit mohón szorítánk, elbocsátjuk.
 Van boldogság, de nem ismerjük azt;
 Vagy ismerjük s nem tudjuk megbecsülni. (EL).

HARMADIK JELENET.

LEONORA (egyedül).

Mint szánom ezt a szép, nemes szívet
 Olyan fennkölt és sorsa oly borús!
 Oh ő veszít — s hiszed, te nyerni fogsz?
 Hát oly szükséges eltávoznia?
 Te mondod annak, hogy csupán magad
 Birhasd a szívet s lángelmét, melyen
 Mindeddig egy másikkal osztozál,
 S nem egyenlően!? Becsületes ez?
 Nem vagy elég gazdag? Még mit kívánsz?
 Férj és fiú, rang, szépség és vagyon,
 Mind ez megvan, s te mind ezen kívül
 Őt is kívánod bírni? Szereted?
 Mi volna más, ha többé nem lehetsz
 El nélküle? Megvallhatod magadnak. —
 E szép szellem tükrében oh mi bájos
 Magunkat látni! Nem még egyszer oly
 Nagy és dicső az üdv, ha éneke
 Mintegy az ég felhőin visz s emel?
 Irigylendő csak így vagy! S nem csak az vagy
 És bírod, a mit annyian kívánnak:
 De kinsedet mindenki ismeri!
 És emleget hazád és rád tekint:
 Ez minden üdvnek legmagasb foka.
 Vagy *Laura* * légyen egyedül a név,
 Mely minden gyöngéd ajkon hangozik?
 És Petrarcának volt csupán joga
 Az ismeretlen szépet istenítni?

* Petrarca Laurája, valószínűleg Ugos de Sade neje.

Az én barátomhoz ki mérheti
 Magát? Mint a jelenkor tiszteli,
 Akkép dicsérik késő századok.
 Oh mily dicső, e fényes élet útján
 Őt látni oldalunkon s így vele
 Könnyű lépéssel menni a jövőnek!
 Időnek, kornak nincs akkor fölötted
 Hatalma s nincs arcátlan hírnek, a mely
 A tetszés árját hányja és veti:
 Azt, a mi múltó, megőrzi dala.
 S te szép vagy, boldog vagy még akkor is,
 Ha a mulandóság rég' elsodort.
 Birnod kell őt, és ezt meg *nem* lopod;
 Mert vonzalma e drága férfihoz
 Hű képe többi szenvedélyinek:
 Világítanak, mint néma hold, a mely
 Gyér fényt vet a vándornak ösvenyére;
 De melegséget, életörömet,
 Kedvet nem árasztanak. Ő majd örül,
 Ha távol lesz is, csak boldog legyen,
 Mint élvezé, hogy napról-napra látta.
 Aztán, hisz' úgy sem akarom magam
 S barátom innen s tőle számkivetni:
 Majd visszatérek s újra elhozom.
 Ekkép legyen! — Itt jó a mord barát:
 Lássuk, meg tudnók szelidíteni?

NEGYEDIK JELENET.

Leonora. Antonio.

LEONORA.

Te béke helyett háborút hozol;
 Úgy látszik, oly táborból érkezel,
 Hol erőszak uralg, a hol ököl dönt,
 S nem Rómából, hol ünnepi okosság
 Áldásra tár kezet s lábainál
 Lát egy világot, mely hódolni kész.

ANTONIO.

A korholást túrnöm kell, szép barátnóm,
 De mentségem sincs tőle messzire.
 Veszélyes az, ha nagyon is soká kell
 Mérsékletet, okosságot mutatnunk.
 Rossz szellemed melletted állva les
 És áldozatját erőszakkal is
 Meg-megkivánja. Sajnos, most barátim
 Kárára hozhatám meg azt neki.

LEONORA.

Annyit vesződtél idegenekért,
 Azokhoz annyi alkalmazkodál:
 Most, hogy barátidat látod viszont,
 Mint idegenekkel perbe szállsz velük?

ANTONIO.

Édes barátnóm, itt van a veszély.
 Idegennék magunkat összeszedjük,
 És jól vigyázunk, célunkat kegyükben
 Keresve, hogy hasznunkra legyenek.
 Baráttal szemben kényünkre teszünk,
 Szeretetükben bízva tért nyitunk
 Szeszélyeinknek; zabolátlanabb
 A szenvedély, s először épen őket
 Bántjuk meg, a kik legdrágábbjaink.

LEONORA.

Édes barátom, örvendek, hogy újra
 Reád vall e nyugodt elmélkedés.

ANTONIO.

Igen, nagyon bánt — s ezt nyiltan bevallom —
 Hogy mérték-vesztve ma úgy tévedék.
 De valld be, ha egy derék férfiú
 Izzó hcmlokkal jó kemény dologból,

Hogy késő-este, hön várt, enyhe árnyban
 Új munkához pihenje ki magát
 És látja, hogy egy naplopó az árnyat
 Előle már elülte: nem fog-e
 Érezni keble némi emberit?

LEONORA.

Ha emberileg érez, örömet
 Megosztja árnyát azzal, a ki szíves
 Szavakkal a nyugalmát édesebbé
 És munkáját is könnyebbé teszi.
 Az árny-adó fa jó-széles, barátom,
 Nem kell, hogy onnan egy a mást elűzze.

ANTONIO.

Eleonora, tán nem érdemes
 Tovább is fűznünk e hasonlatot.
 A nagy világon sok dolog lehet,
 Mit egy másikkal szívesen megosztunk;
 De van egy kincs, a melyet szívesen
 Csak teljesen méltónak adhatunk,
 S egy más, a melyet önként nem fogunk
 A legméltóbbal sem megosztani.
 És ez a két kincs, hogyha kérdezed,
 Nem más, mint a babér s a nők kegye.

LEONORA.

Az a babérág ifjunknak fején
 A komoly férfit sérthet? Hiszen
 Nagy munkájáért, a szép költeményért
 Szerényebb bért magad se lelhetél!
 Oly érdemért, mely nem a földön él,
 Szellők szárnyán lebeg, csak hangjai
 És lenge képe enyeleg köröttünk,
 Szintúgy épen csak egy szép kép lehet,
 Egy szende jelkép minden jutalom;
 Mint ő alig érinti ezt a földet,
 Fejét is úgy érinti szép jutalma

Ajándéka csak egy meddő faág,
 Mit tisztelői meddő hajlama
 Készséggel ad, hogy könnyedén lerázza
 Adósságát. Bizonyyal nem fogod
 Irigyelni mártírok képein
 A tar fő glóriáját; bizonyos,
 Hogy a babér, a hol csak feltűnik,
 Nem boldogság, csak szenvedés jele.

ANTONIO.

Tanítani kíván kedves ajakad,
 Hogy megvessem a világ hiúságát?

LEONORA.

Becsülni a jót értéke szerint —
 Nem szükséges, hogy én tanítsalak.
 De lásd, a bölcsnek is szükséges olykor,
 Csak úgy, mint másnak, az, hogy javait
 Igaz fényükben láttassuk vele.
 Te, nemes férfi, kegy és tisztelet
 Phantomját nem fogod igényleni.
 A szolgálat, melylyel magad' uradhoz
 S barátodat magadhoz lánczolod,
 Valódi, élő, s így a jutalomnak
 Szintén valónak, élőnek kell lennie.
 A te babérod fejedelmed bizalma,
 Mely édes és könnyű teher gyanánt
 Halmozva nyugszik válladon; neked
 Fő dicsőséged a közbizalom.

ANTONIO.

S a nők kegyéről hát semmit se szólsz;
 Csak nem hiszed, hogy nélkülözhetem?

LEONORA.

A hogy vesszszük. Mert nem nélkülözöd,
 Bár nélkülözned könnyebben lehetne,
 Mint annak a jó embernek lehet.
 Vagy mondd: egy nőnek sikerülne-é,

Hogy, mint szeretné, gondodat viselje,
 Hogy vállalkozzék foglalkozni véled?
 Nálad rend és biztosság mindenütt;
 Mint másokról, gondoskodik magadról;
 Már megvan, a mit adhatnánk. De az
 Saját szakunkban ad foglalkozást.
 Hiányzik ezer aprósága, mit
 A nő oly szívesen teremt elő.
 A legszebb gyöcsöt, szép selyem ruhát
 Egy kis himzéssel — azt hord szívesen.
 Örül a cziczomának, sőt, mi több,
 Hitvány kelmét, mely szolgaság jele,
 Nem tűr magán és azt kívánja, rajta
 Minden finom, szép és nemes legyen.
 S ügyesség még sincs benne annyi, hogy
 Ezt megszerezze, és, ha bírja már,
 Megtartsa; a gondosság és a pénz
 Mindig szükön van nála. Majd emitt
 Hagy el holmit, majd ott. Útból soha
 Nem tér úgy vissza, hogy a holmijának
 Egy harmadrészét el ne hagyja; majd
 Szolgája lopja meg. És így, Antonio,
 Esztendő-hosszat gondját kell viselni.

ANTONIO.

S e gond őt egyre kedvesbbé teszi.
 Oh boldog ifjú, a kinek hibáit
 Erényekül tudják be és megengedik,
 Hogy férfikorban játszsza a fiúcskát
 S kérkedjék bájos gyöngeségivel!
 Meg kellene bocsátnod, szép barátnőm,
 Ha kissé már ez keserítene.
 De nem mondasz el mindent, mit merészel,
 S hogy okosabb, mint a világ hiszi.
 Két szív lángjával kérkedik,* köti

* Guarini egy sonettóban szemére vetette Tassónak:

«Di due fiamme si vanta e stringe e spezza
 Più volte un nodo e con quest' arti piega
 (Chi 'l crederebbe!) a suo favore i dei.»

Ezt idézi itt Goethe csaknem szó szerint.

És oldja a csomót¹ s *ily* szíveket
Hódít meg *ily* mesterkedéssel! Im',
Ki hinné?

LEONORA.

Jó! Ez is mutatja már,
Hogy minket csak barátság lelkesít.²
S szerelemért habár szerelmet adnánk,
Ez nem méltó jutalma szép szívének,
A mely magát feledve, odaadva
Barátiért él szép álmok honában?

ANTONIO.

Kényeztessétek csak mind' jobban el!
Legyen önzése tiszta szerelem,
Sértsétek meg hű szívvel hódoló
Barátitok', önként adózzatok
A büszkének s a társas bizalom
Kedves körét tépjétek össze végkép!

LEONORA.

Oly elfogultak épen — nem vagyunk,
Némely esetben intjük is barátunk';
Formálni vágyunk akkép, hogy magát
Inkább élvezze és másokkal is
Élveztethesse. Nem titok előttünk,
Mi rajta méltán hibáztatható.

ANTONIO.

Hibáztatás helyett dicséritek.
Rég' ismerem, ismerni könnyű őt,
Magát leplezni büszke. Majd magába
Merül el, mintha egy egy egész világ
Laknék keblében, s e világban ő
Elég voln' önmagának, s eltűnik

¹ Féltekenységet keltve.

² Mert nem vagyunk egymásra féltekenyek.

Körötte minden. És ő engedi,
 Elejti, eltaszítja és pihen
 Önnön magában — ám egyszerre csak,
 Mihelyt egy szikra észrevétlenül
 Az aknát lángra gyújtja, bú, öröm,
 Vagy gond, harag: nagy-hevesen kitör.
 Akkor mindent megfogna, tartana,
 Mit ő kigondol, legyen meg legott;
 Egy percz alatt előteremjen az,
 Mi készültéig éveket kíván,
 Egy percz alatt megsemmisüljön az,
 Mit bontani évek munkája volna.
 Magától lehetetlent követel,*
 Hogy megkövetelhesse mástul is.
 Minden dolognak végső szálait
 Szeretné egybefűzni szelleme;
 Milljók közül tán egynek sikerül,
 És ez az egy nem ő; végtére is
 Magába roskad, semmit sem javulva.

LEONORA.

Nem másoknak, csak önmagának árt.

ANTONIO.

De másokat mód nélkül sérteget.
 Kétségbe vonnád, hogy a szenvedély
 Perczében, mely megszállja hirtelen,
 A fejedelmet, sőt a fejdelemnőt,
 Bárkit gyalázni, kisebbíteni merne?
 Igaz, csupán egy perczig; ám elég,
 A percz majd ismétlődik: oly kevésbé
 Ura nyelvének, mint indulatának.

LEONORA.

Úgy gondolnám, ha egy időre tán
 Eltávoznék e helyről, az neki
 Üdvös lehetne és másokra hasznos.

* Pl. hogy nagy költő létére nagy hős is legyen.

ANTONIO.

Talán igen, talán nem. Émde most
 Nem is gondolhatunk rá; a hibát
 Magamra semmikép se vállalom;
 Oly színe lenne, hogy én űztem el,
 Holott én el nem űzöm. Én felőlem
 Békével itt maradhat udvarunknál;
 S ha ki akar békülni én velem
 S tanácsomat követni tudja majd,
 Egészen türhetően megleszünk.

LEONORA.

No lásd, reméled, hatni tudsz a szívre,
 Melyről imént azt hitted, elveszett.

ANTONIO.

Mindig remélünk és mindenbe' jobb
 Remélni, mint kétségbe esni; mert
 A lehető ki számíthatja ki?
 Urunk becsüli. Maradnia kell.
 S formálnunk hogyha nem sikerül is,
 Nem ő az egyetlen, kit túrni kell.

LEONORA.

Nem hittelek ily szenvedélytelennek,
 Ily pártatlannak. Megtértél hamar.

ANTONIO.

Egy haszna hadd legyen a kornak is,
 Az, hogy bár tévedéstől ő se ment,
 De önuralma hamar visszatér.
 Barátoddal te igyekvél előbb
 Békíteni. Most én kérlek reá.
 Kövess el mindent, hogy magához térjen
 S a dolgok ismét rendbe jöjjenek.
 Magam megyek majd hozzá, mihelyest

Tőled megértem, hogy megint nyugodt,
Mihelyt hiszed, hogy jelenlétem által
Nem öregbül a baj. S a mit teszel,
Ez órában tedd! Mert ma este még
Alfonso visszamegy, s én el fogom
Kisérti. Isten veled addig is! (El.)

ÖTÖDIK JELENET.

LEONORA *(egyedül)*.

Ezúttal eltér útunk, kedvesem;
Az én javam a tieddel ma nem
Halad karöltve. Használom a perczet,
Hogy Tassót megnyerhessem. Rajta, gyorsan!

NEGYESEDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Szoba.

TASSO *(egyedül)*.

Álomból ébredtél-e föl talán
S a szép csalódás nyomban elhagyott?
A legnagyobb gyönyör napját leélve
Álom kötött le s fogva tartja, gyötri
Nehéz béklyója lelked? Igen, ébren
Vagy s álmodol. Az órák hova tűntek,
Fejedre játszva koszorút fonók?
És a napok, hogy sóvár szellemed
Az ég kitárt azúrján áthatolt?
S mégis te élsz még, érzed létedet,
Létedet érzed s élsz-e, nem tudod.
Az én hibám vagy másnak a hibája,
Hogy most bűnös-ként kell itt állanom?
Vétkeztem-é, hogy most lakolni kell?
Egész hibám nem inkább érdem-é?
Rá néztem, s jó szándékom és a szív
Hiú reménye megszállt hirtelen:
Hisz ember ez, külsője emberi.
Kitárt karokkal sieték felé,
És zárat érzék, nem érző kebelt.
Mily okosan kigondolám pedig,
Miképp fogadjam azt a férfiút,
Ki már régóta gyanus volt nekem!
Azonban, bármi történt is veled,
Szorítsd magadhoz azt, mi bizonyos:
Én láttam őt! Ő állt előttem, ő!
Hozzám beszélt, én hallgatám szavát!
Nézése, hangja, drága szép szava

Enyém örökre; nem rabolja el
 Idő, nem sors, se féktelen szerencse!
 S ha szellemem hamar magasra szállt
 És keblemből nagy-hirtelen kitört
 A láng, a mely most magamat emészt,
 Nem bánom meg soha, bár életem
 Üdvét örökre elvesztettem is.
 Én néki szentelém magam s követtem
 Az intést,¹ mely a kárhozatba hitt.
 Legyen! Így méltónak mutatkozám
 A drága bizalomra, mely üdít.
 Üdít e perczen is, a mely előttem
 Egy hosszú gyászidő sötét kapuját
 Szakítja fel. — Igen, most vége van!
 A legszebb kegynek napja hirtelen
 Leáldozott; kegyes tekintetét
 A fejdelem megvonja, s itt hagy engem
 Elveszve keskeny, borus ösvényen.
 A két-alakú rút szárnyas-csóport,²
 Az ősi éjnek zord kísérete,
 Előtolong s fejem körül zsibong.
 Oh merre, merre végyem útamat,
 Hogy elkerüljem e fülembé zúgó
 Undort s ez örvényt, mely tátong felém?

MÁSODIK JELENET.

Leonora. Tasso.

LEONORA.

Mi történt? Drága Tasso, ennyire
 Ragadhatott buzgalmad és gyanúd?
 Hogy, mint esett? Mind megrémülten állunk.
 S a te szelíd lelked, szíves valód,
 Biztos tekinteted és józan elméd,
 Mely, a mi kell, mindenkinek megadja;
 Nyugalmad, a mely túri, mit csak is

¹ Hogy Antoniával szövöttek.² Szárnyasgegek, mélabús gondolatok symbolumai, mintegy modern Erinysek.

Nem es tud túrni, ritkán a hiú,
 És böles uralmad nyelv s ajak felett —
 Kedves barátom, rád nem ismerék.

TASSO.

S ha mind ez immár veszve volna mind?
 Ha egy gazdagnak vélt barátodat
 Egyszerre csak, mint koldust, úgy találnád?
 Jól mondtad, én többé nem én vagyok,
 És mégis épen úgy az, mint előbb.
 Rejtélynek látszik ez, pedig nem az.
 A néma hold, mely éjjel földerít
 S szemed, kedélyed ellenállhatatlan
 Csábítja fénye, nappal haloványan
 Lebeg, mint hitvány fellegecske, fenn.
 A napsugár * elvette fényemet; ti
 Ismertek, én nem ismerem magam.

LEONORA.

A mit mondasz, barátom, azt nem értem,
 A hogy te mondd. Szólj világosan!
 Ez érdes embernek sértése úgy
 Megbánthatott, hogy minket és magad
 Így félreismered? Légy bizalommal!

TASSO.

Nem én vagyok a sértett; engemet
 Látsz megbüntetve, én valék a sértő.
 Sok szó csomóját könnyen és hamar
 Szétvágja a kard, ám fogoly vagyok.
 Alig tudod — gyöngéd szív, meg ne rémülj! —
 Hogy itt barátod' börtönben leled.
 Fejdelmem büntet, mint egy kis diákot.
 Nem pörlok véle, nem pörölhetek.

* Antonio.

LEONORA.

Úgy látom, kelletén túl izgatott vagy.

TASSO.

Hát oly gyöngének nézel, oly gyereknek,
Hogy ily eset mindjárt feldúlja lelkem?
Az, a mi történt, nem bánt oly nagyon,
Az bánt csak, a mit ez nekem jelent.*
Csak boldogúlnak irigyeim
És ellenségim! Nyílt a pályatér!

LEONORA.

Te némelyekre helytelen' gyanakszol,
Erről magam is meggyőződhetém!
S Antonio sem ellenséged ám,
Miként hiszed. A mai sérelem...

TASSO.

Azzal nem gondolok, Antoniót
Veszem csak, a milyen volt és marad.
Mindig bántott az a merev okosság
És hogy a mestert játszsza úntalalan.
Azt nem kutatja, vajjon hallgatója
Nem jár-e már úgyis helyes nyomon,
Hanem kioktat arra, mit te jobban
S mélyebben érzel, meg se hallja azt,
Mit néki mondasz s mindig félreismer.
Egy gőgös által félreértve lenni,
Ki vélt magasból rád mosolygva néz le!
Olyan öreg s okos még nem vagyok,
Hogy békén tűrjem s visszamosolyogjak.
Előbb, utóbb, soká nem tarthatott,
Szakítanunk kellett; később csak annál
Rosszabb lett volna. Én csak egy urat
Ismerek el, csak egyet, a ki táplál;

* Tasso ellenségeinek győzelmét az udvarnál.

Más mester nem kell, annak hódolok.
 Gondolkodásban, költésben szabadság!
 Tettben korlátol a világ eléggé.

LEONORA.

Ő gyakran tisztelettel emleget.

TASSO.

Mondd: kímélettel, finom-okosan.
 És épen ez bánt; oly simán beszél,
 Oly megszorításokkal, hogy, ha dicsér,
 Ép azzal gáncsol, úgyhogy semmi sem
 Sért jobban és mélyebben, mint ajkinak
 Dicsérete.

LEONORA.

Hallottad volna csak,
 Barátom, máskor rólad hogy' beszélt
 S tehetségedről, mit mások fölött
 Oltott beléd a jó természet. Érzi ő,*
 Mi vagy, mily kincset bírsz s becsüli.

TASSO.

Oh hidd el, önző lélek nem marad
 Ment rút irigység kínjától soha.
 Ily ember a másinak megbocsát
 Állást, vagyont, becsülést, azt hívén:
 «Neked is megvan, megvan, csak akard,
 Csak légy kitartó s kedvezzen szerencséd.»
 De azt, a mit csak a természet ad,
 Mit fáradság, iparkodás soha
 Nem érhet el, mit sem arany, se kard,
 Sem okosság, se kitartás ki nem
 Csikarhat, azt sohsem bocsátja meg.
 És ő elismer? Ő, ki azt hiszi,
 Múzsák kegyét pedánság vívja ki?

* Az eredetiben is trimeter.

Ki egy pár költő eszméit ha egybe
Fűzé, magát költőnek képzei? *
Inkább elnézi fejdelmem kegyét,
Bár szívesebben bírná egymaga,
Mint a tehetséget, melyet az ég
Adott szegény elárvult ifjunak.

LEONORA.

Bár látnál, mint én, oly világosan!
Rá nézve tévedsz, mert ő nem ilyen.

TASSO.

Ha tévedek, örömmel tévedek!
Legádázb ellenemnek gondolom
S vígasztalan volnék, ha szelidebbnek
Kellene hinmem. Dőreség egészen
Méltányos lenni; annyi, mint saját
Én-ünk lerontani. Talán irántunk
Az emberek méltányosak? Nem, oh nem!
Szüksös valónknak kettős érzelem
Szükséges: szeretet és gyűlölet.
Az éj nem oly szükséges, mint a nap?
Alvás, mint ébrenlét? Nem, én nekem
Mától ez embert meg kell tartanom
Legmélyebb gyűlölségem tárgyaul;
Az lesz legédesb kéjem, hogyha róla
Mind' rosszabbat hiszek.

LEONORA.

Kedves barátom,
Ha ettől el nem állasz, nem tudom,
Hogyan maradsz az udvarnál tovább.
Hogy befolyása mily nagy, jól tudod.

* Ez voltakép Battista Pignára vonatkozik, ki mint költő versenytársa volt Tassónak. A dráma első kidolgozásában (két felvonás) még Pigna szerepelt Antonio helyett.

TASSO.

Hogy itt régóta mily fölösleges
Vagyok, azt, szép barátnóm, jól tudom.

LEONORA.

Az nem vagy és nem is lehetsz soha!
Tudod, mily szívesen vannak veled
A fejdelem s a fejdelemnő; s hogyha jó
Urbino herczegasszony, nem kevésbbé
Jó kedvedért, mint testvéreiért.*
Jól gondolkodnak rólad egyaránt
S benned mindenki föltétlen' bizik.

TASSO.

Oh Leonora, mily bizalom ez!
Szólt államáról egy szót valaha,
Egy komoly szót velem? Ha volt oly ügy,
A melyről még jelenlétemben is
Tanácskozott testvérével, avagy
Másokkal: engemet nem kérdezett.
Azt hajtogatták: JÓ Antonio!
Írjunk Antoniónak! Kérdjük Antoniót!

LEONORA.

Köszönet helyett panaszkodom.
Ha föltétlen szabadságodba' meghagy,
Nem tisztelhet meg jobban semmivel.

TASSO.

Pihenni hagy, mint nem használhatót.

LEONORA.

Haszonnal épen az jár, hogy pihensz.
A bút, a gondot oly rég' ápolod

* Lucretia Serassi szerint nagy tisztelője volt Tasso költészetének.

Már kebleden, mint anya gyermekét.
 Elgondolám már sokszor, bármikép
 Hányom-vetem, te e szép föld ölén,
 Hová úgy látszék, jó szerencse plántált,
 Nem tudsz virulni. Tasso! — Mondjam-é?
 Tanácsoljak? — Távoznod kellene!

TASSO.

Ne kíméld, kedves orvos, beteged!
 Csak nyújtsd a szert és ne törődj vele,
 Késérü-e! Hogy meggyógyulhat-é,
 Csak azt vedd latba, jó, okos barátnőm!★
 Magam is látom mind azt; vége van!
 Én megbocsáthatok, ő nem soha;
 S reá szükség van, sajnos, nincs reám.
 És ő okos, én — sajnos — nem vagyok.
 Káromra hathat, és én nem tudok
 Viszont, nem akarok. Barátaim
 Hagyják a dolgot, más szemmel tekintik,
 Nem küzdenek, sőt ellen alig állnak.
 Eltávozzam? Magam is azt hiszem! —
 Isten veletek! Elviselem ezt is.
 Elváltatok tőlem! Hát nékem is
 Legyen erőm elválni tőletek!

LEONORA.

Tisztábban is látszik távolba' minden,
 Mi, mint jelenvaló, csak megzavar.
 Talán belátod, milyen szeretet
 Vett mindenütt körül, mit ér
 Igaz baráti szív s a nagy világ
 Se pótolhatja soha kedvesinket.

TASSO.

Tapasztaljuk majd! Hisz jól ismerem
 Ifjúkoromtól a világot, a mely

* Titkolt gúny.

Gyámoltalan' magunkra hagy, haladva
Útján, mint Nap, Hold és más istenek.

LEONORA.

Ha rám hallgatsz, barátom, soha sem
Ismétled ezt a bús tapasztalást.
Kövesd tanácsom s menj először is
Flórenczbe, hol egy barátnőm nagyon
Szíves gondjába vesz majd. Légy nyugodt,
Én vagyok az. Elútazom, hogy ott
Találjam férjem a közel napokban,
Nagyobb öröm nem lesz neki s nekem,
Mint az, ha tégedet körünkbe hozlak!
Nem szólok arról, jól tudod magad,
Mily fejdelemnek ¹ közelébe jutsz,
S mily férfiakat ápol kebelén
Ez a szép város és micsoda nőket!
Te hallgatsz? Gondold meg jól! És határozz!

TASSO.

Oly bájos, a mit mondasz, oly egészen
Egy titkon ápt vágy szerint való; ²
De nagyon új; oh kérlek, adj időt
Meggondolásra! Csakhamar határozok.

LEONORA.

Megyek s szivemben a legszebb remény kél
Reád, reánk s e házra nézve is.
Csak gondold meg s ha jól meggondolod,
Aligha fogsz ennél jobbat találni.

TASSO.

Kedves barátnőm, egyet még! Oh mondd,
Mily szívvel van hozzám a fejdelemnő?

¹ I. Francesco de' Medicinek, 1574 óta Toscana nagyherczegének.

² Tettetés.

Haragudott-e rám? És mit beszélt? —
Nagyon hibáztatott? Őszinte légy!

LEONORA.

Mert ismer, mentséget könnyen talált.

TASSO.

Veszték előtte? Csak ne hízelegj!

LEONORA.

Női kegy könnyen el nem játszható.

TASSO.

Szivesen elbocsát, ha távozom?

LEONORA.

Hahogy javadra válik, biztosan.

TASSO.

A fejdelem kegyét nem veszttem el?

LEONORA.

Nagylelkűségében bizton pihensz.

TASSO.

S a fejdelemnőt egymagára hagyjuk?
Te távozol, s én, bár kevés vagyok,
Tudom, hogy voltam néki valami.

LEONORA.

Kedves társaság a távollevő
Barát, csak azt tudjuk, hogy boldog ő.

S ez sikerül, boldognak látlak én.
 Nem távozol elégedetlenül.
 Antonio fölkeres, miként a herczeg
 Parancsolá. Rosszalja maga is
 Fanyarságát, melylyel megbánta téged.
 Kérlek, fogadd nyugodtan, hogyha jó.

TASSO.

Előtte mindenkép megállhatok.

LEONORA.

És adja Ég, hogy távozás előtt,
 Kedves barátom, fölnyissam szemed,
 Hogy tégedet nem üldöz, nem gyűlöl,
 Nem nyom, nem bosszant senki e hazában!
 Tévedsz bizonynyal s míg másnak gyönyört
 Költesz, magadnak sajnos, ez esetben
 Sajátos szövevényt tudsz költeni,
 Hogy tenmagad gyötörd. Én megteszek
 Mindent, hogy ezt széttépjem s szabadon
 Járhasd az élet szép útját megint.
 Isten veled! Boldog választ remélek. (EL.)

HARMADIK JELENET.

Tasso (egyedül).

TASSO.

Lássam be, hogy nem gyűlöl senki sem,
 Nem üldöz senki, s minden cselfogás
 És minden titkos cselszövény csupán
 Az én fejemben szövi-fonja szálát!
 Ismerjem el, hogy nincsen igazam
 S igaztalan vagyok olyan iránt,
 Ki mást érdemle tőlem! S épen akkor,
 Mikor világos, mint e napsugár,
 Az én igazam s az ő csalfaságuk!*

* Az Antonióé és a grófnéé.

Vegyem szivemre, hogy a fejdelem
 Kegyét nekem nyílt szívvel biztosítja
 S bő kézzel osztja adományait,
 Akkor, mikor eléggé gyöngöng arra, hogy
 Ellenségim port hintsenek szemébe
 És a kezére béklyót rakjanak! —

Hogy meg van csalva, nem láthatja ő;
 Hogy ők csalók, ki nem mutathatom;
 Csak hogy nyugodtan csalja önmagát
 S kényelmesen hogy csalhassák azok,
 Ezért hallgassak, sőt hátráljak is!

S ki ad ily tanácsot? Ki unszolja rám
 Hű érzellemmel okos véleményét?
 Lenora, ő, Lenora Sanvitale,
 Gyöngéd barátnőm! Hah! Ismerlek immár!
 Nem volt becsületes, bármennyire
 Mutatta édes, szép szókkal kegyét
 És gyöngédségét! Oh nem, csalfa szív
 Volt és marad; okosan, nesztelen'
 Oda fordúl, hol a kegy napja süt.
 Hányszor csalám magam szándékosan
 Rá nézve is! És voltaképp csakis
 A hiuságom csalt meg. Úgy van, úgy!
 Ismertem őt, de hízélgék magamnak.
 Ilyen mások iránt, szóltam magamban,
 Irántad indulatja nyílt s igaz.
 Most jól látom, de későn látom át:
 Mert kegyben álltam, gyöngéden simult
 A boldog emberhez. Most elbukám,
 S ő hátat fordít, mint a jó szerencse.

Jó most, mint ellenségem eszköze,
 Kúszik felém és bűvös hangokat
 Sziszeg a síma nyelvű kis kigyó.
 Oly kedvesnek látszott, mint még soha!
 Mily édesen folyt ajkiról a szó!
 De a hízélgés nem rejté sokáig
 Hamis szándékát; homlokára ép'
 Ellenkezője volt felírva annak,

A mit beszélt. Hamar megérezem én,
 Ha szívemhez keres utat, a kit
 Nem szíve vonz felém. Távozzam innen?
 Menjek Flórenczbe, mihelyest lehet?

S miért Flórenczbe? Ah, jól látom én.
 Az új Medici-ház¹ most ott az úr,
 Bár Ferrarának nem nyílt ellene,
 De titkos irigység hideg keze
 Széthúzza ép' a legnemesbeket.
 Ha ott azok a nemes fejedelmek
 Kitüntető kegyükben részesítnek,
 Mint bizton várhatom, az udvaronc
 Mindjárt gyanúsítná hűségemet,
 Hálámat; s könnyen czélt érne vele.

Megyek, de nem kívánságtok szerint;
 Megyek, de messzebb, mint ti vélitek.

Itt mit csináljak? Vissza itt ki tart?
 Oh minden szó nagyon jól érthető,
 A mit Lenora ajkiról kicsaltam!
 Mohón lesém minden kis szótagát,
 S a hercegnő hogy' érez, most tudom.
 Igen, ez is igaz, kétségbe ne vond!
 «Elenged szívesen, ha távozzom,
 Mert ez javamra válik.» Oh ha szíve
 Érezne olyan szenvedélyt, mely engem
 S jóllétem tönkre tenné!² Kedvesebb
 Voln' a halál csont karja, mint e kéz, mely
 Hideg-mereven elbocsát. Megyek!
 Vigyázz, most meg ne ejtsen semmi jószág,
 Szines barátság! Többé senki sem
 Csal meg, ha *te* meg nem csalod magad.

¹ Alessandro de' Medici-t 1532-ben kiáltották ki herceggé s 1569-ben nevezte ki a pápa I. Cosimót Toscana nagyhercegévé.

² Ha mást szeretne vagy ha Tassót gyűlölné.

NEGYEDIK JELENET.

Antonio. Tasso.

ANTONIO.

Hozzád jövék, Tasso, hogy mondjak egy szót,
Hahogy nyugodtan meghallgathatod.

TASSO.

Hisz jól tudod, hogy tennem tiltva van;
Hallgatni, várni: ez illet meg engem.

ANTONIO.

Miként ohajtám, nyugodtnak talállak
S nyílt szívvel szólok hozzád szívesen.
Először is a fejdelem nevében
Rabságod könnyű lánczait leoldom.

TASSO.

Onkény kötött le, önkény old fel is;
Legyen hát: törvénytárást nem kívánok.

ANTONIO.

S most tőlem egy szót: Én téged szavakkal,
Úgy látszik, jobban megbántottalak,
Mint — némely szenvedélytől izgatottan —
Magam érezhetém. De ajkaimról
Egy meggyalázó szó sem szálla el;
Mint nemesember, nincs, mit megtorolj,
S mint ember, a bocsánatot meg nem vonod.

TASSO.

Mi sujt erősbén, bántalom, gyalázat,
Nem kutatom; az mélyen behatol
Velőnkbe, ez a bőrt karczolja fel.
A meggyalázás nyila visszatér

S a sértőn üt sebet; jól forgatott kard
 Kielégíti a közvéleményt —
 De megbántott szív nem gyógyul hamar.

ANTONIO.

Most rajtam a sor, hogy sürgesselek:
 Ne vonakodjál, tedd meg óhajom,
 A fejdelmét, ki ide küldé hozzád.

TASSO.

Tudom kötelességem s engedek.
 Ha lehetséges, legyen megbocsátva!
 Költők egy lándzsahegyről szólnak,
 Mely a maga ütötte sebeket
 Lágý érintéssel meggyógyíthatá.*
 Az ember nyelve ép' ilyen hatású;
 Rút volna néki ellenállanom.

ANTONIO.

Köszönöm s óhajtom, hogy engemet
 S szolgálatodra kész szándékomat
 Bizalmasan legott próbára tedd.
 Szólj, mit tegyek javadra? Kész vagyok.

TASSO.

Azzal kínálsz, mit csak kívánhaték.
 Szabadságom meghoztad; kérlek, adj
 Módot reá, hogy használhassam is.

ANTONIO.

Hogy érted ezt? Beszélj világosan.

* Telephos királyt Achilles lándzsája megsebesítette; a jóslat értelmében csak ugyanannak a lándzsának a rozsdája gyógyíthatta meg a sebet.

TASSO.

Tudod, bevégzém költeményemet ;
 De befejezettsége még hiányos.
 Ma átnyújtam a fejdelemnek és
 Egy kérést vágytam tolmácsolni egyben.*
 Sok jó barátom van jelenleg ép'
 Rómában együtt ; egy pár hely felől
 Levélben egyenként közlék velem
 Már véleményüket ; sokat közlök
 Fel is használtam ; egy és más dolog
 Megfontolást kíván, s nem szívesen
 Változtatnék meg egyes részeket,
 Ha meg nem győznek, jobban, mint tevék.
 Mind ez levélben nem végezhető,
 Míg a jelenlét sok csomót megold.
 Megkértem voln' a fejedelmet magam ;
 Nem volt idő rá ; most nem merhetem,
 Remélem, általa meg nyerhetem.

ANTONIO.

Én azt hiszem, távoznod nem tanácsos
 Ép' most, hogy a fejedelmet s fejdelemnőt
 Bevégzett műved úgy meg nyerheti.
 A kegynek napja, mint az aratásé :
 Serénykedésre van szükség, ha érik.
 Ha távozol, semmit se nyersz vele,
 Talán elveszted, mit már meg nyerél.
 Hatalmas istenasszony a Jelen ;
 Ismerd meg befolyását és maradj !

TASSO.

Félnem nincsen mitől ; Alfons nemes,
 Irántam mindig nagynak bizonyult ;
 S a mit remélek, szívének kívánom
 Köszönni csak, kicsalni nem fogom.
 Kegyét ; sem olyat elfogadni tőle,
 Mit egykor megbánhatna, mért adá.

* Nem mond igazat.

ANTONIO.

Akkor ne kívánd, hogy most elbocsásson !
 Nem teljesítné szívesen, tudom,
 És szinte félek, nem is teszi meg.

TASSO.

Ha helyes szóval kérik, megteszi,
 S ha akarod, te is megnyerheted.

ANTONIO.

De mily okokra támaszkodhatom ?

TASSO.

A költeménynek stanzáit beszéltesd !
 Tervem dicséretes, habár a czélt
 Erőim eddig el nem érheték ;
 A szorgalom, munkásság nem hiányzott.
 Sok szép napomnak élénk folyamát,
 Mélységes éjek hallgatag szakát
 E jámbor dalnak szentelém csupán.
 Szerény hit biztatott : közel jutok
 Az ó-világ nagy mestereihez,
 Hosszú álmukból a kortársakat
 Dicső tettekre hívhatom s talán
 Egy hős keresztény haddal meg is osztom
 A szent harcznak dicsőségét, veszélyét.
 S legjobbjaink' hogy fölverje a dal,
 Legjobbjainkhoz méltó is legyen.
 A mit tévék, Alfonsnak köszönöm,
 A bétetőzést is neki köszönjem.

ANTONIO.

S ő épen itt van s mások is, kik ép' úgy
 Vezethetnek, mint Róma fiai.
 Fejezd be műved *itt*, itt van helye,
 Aztán majd hatni Rómába siess !

TASSO.

Alfonso volt legelső lelkesítőm,
 Végül is ő lesz legfőbb oktatóm.
 Tanácsodat s más okosak tanácsát,
 Kik udvarunkba gyűlnek, nagyra tartom.
 Ti döntötök majd, hogyha római
 Barátim nem győznek meg teljesen.
 De látnom *kell* őket. Gonzaga¹ ott
 Egy bíróságot szervez, mely előtt
 Meg kell jellenem. Ah, már várva-várom!
 Flaminio de' Nobili, Angelio
 Da Barga, Antoniano és Speron Speroni!²
 Hisz ismered bizonynyal. — Mily nevek!
 Gondot s bizalmat oltnak egyaránt
 Lelkembe, a mely hódol szívesen.

ANTONIO.

Magadra gondolsz s nem a fejdelemre.
 Mondom neked, ő nem fog elbocsátni;
 S ha elbocsát, nem szívesen teszi.
 Olyat nem fogsz kívánni, a mit ő
 Nem szívesen tesz. S én kieszközöljem,
 A mit magam se helyeselhetek?

TASSO.

Első kérésem megtagadhatod, ha
 Kinált barátságod próbára tészem?

ANTONIO.

Az az igaz barátság, mely, ha kell,
 Meg tud tagadni, mert a szeretet
 Káros jót is gyakran megad, ha vágyát

¹ *Scipione Gonzaga*, biboros.

² *Flaminio de Nobili* jeles irodalomtudós Luccából. *Pier Angelo da Barga*, latin költemények írója. *Silvio Antoniano*, az ékesszólás tanára Rómában. *Sperone Speroni*, híres kritikus és költő Páduából.

Tekinti a kérőnek, nem iavát.
 E pillanatban, úgy látszik nekem,
 Jónak találod, mit mohón kívánsz
 És bírni vágyol még e pillanatban.
 A tévedő heveséssel kívánja
 Erő s igazság hijját pótlani.
 Kötelességem tőlem telhetőleg
 Mérsékelnem heved, mely bajba dönt.

TASSO.

A barátság e zsarnoksága rég'
 Ismert előttem s türhetetlenebb,
 Mint bármilyen más zsarnokság. Te csak
 Máskép gondolkodol s már azt hiszed,
 Helyesen is. Hogy jót akarsz nekem,
 Elismerem készséggel; * ám ne kívánd,
 Hogy a te útadon találjam azt.

ANTONIO.

Hát teljes meggyőződéssel, hideg
 Vérrel most rögtön ártsak-é neked?

TASSO.

E gondtól én megszabadítalak;
 Nem tartasz engem vissza e szavakkal.
 Szabadnak nyilvánítál, s ez az ajtó,
 Mely fejdelmemhez visz, most nyitva áll.
 A választást rád bízom. Te vagy én!
 A fejdelem megy. Itt egy pillanat
 Sincs késni. Válaszsz gyorsan! Ha te nem mégy,
 Magam megyek, jöjjön bár, a mi jön.

ANTONIO.

Hadd nyerjek tőled csak egy kis időt,
 Várj, csak míg visszatér a fejdelem!
 Csak még ma ne!

* Tettetés.

TASSO.

Nem! ez órába' még;
 Ha lehetséges! Ég talpam alatt
 E márvány padló; lelkem nem talál
 Nyugalmat, míg a szabad út pora
 Be nem lepi siető léptimet.
 Kérlek! Látod, mily ügyetlen vagyok
 E pillanatban arra, hogy urammal
 Beszéljek; látod — hogy' titkolhatom? —
 E perczen sem magam, sem a világ
 Bármely hatalma nékem nem parancsol.
 Csak rabbilincs tarthatna vissza most!
 Alfons nem zsarnok, hisz feloldozott.
 Szavát máskor mily szívesen fogadtam!
 Ma nem tudom. Oh csak ma hagyjatok
 Szabadnak, lelkem lelje föl magát!
 Hamar megtérek tisztetemhez megint.

ANTONIO.

Szavad megingat. Már most mit tegyek?
 A tévedés, úgy látom, ragadós.

TASSO.

Hogy elhiggyem, hogy jót akarsz nekem,
 Tedd azt, amit kívánok s megtehetsz.
 Úgy elbocsát a fejdelem s kegyét
 És pártfogását mégse veszttem el:
 S ezt hálás szívvel neked köszönöm.
 De ha szívedben régi harag él,
 Ez udvartól ha számkivetni kívánsz,*
 Visszára vinni mindörökre sorsom,
 Gyámoltalan' kiűzni a világba:
 Úgy állj csak ellen hajthatatlanúl.

* Pl. az által, hogy Tassót megszökésre kényszeríti.

ANTONIO.

Ha ártanom kell, Tasso, minden áron,
 A tőled kívánt útra térek át.
 Ki téved, megmutatja majd a vég!
 Te menni vágyasz! Előre mondhatom,
 Alighogy hátat fordítál e háznak,
 A szíved visszavágyik, ám tovább
 Űz majd az önfejtűség; fájdalom,
 Bú és zavar vár Rómában reád,
 És itt is, ott is elvéted a czélt.
 De most már nem tanácsként mondom ezt
 Csak megjósolom, mi fog történni majd
 És jó előre felszólítalak,
 Hogy bízzál bennem legrosszabb esetben.
 Most szólok a herceggel, mint kívánod.

ÖTÖDIK JELENET.

TASSO *(egyedül)*.

Igen, csak menj s légy biztos a felől,
 Hogy rábeszélisz, a mire csak akarsz! *
 Tanúlom már a tettetést; hiszen
 Te nagy mester vagy és én jó tanítvány.
 Így kényszerít az élet látszani
 S az lenni, mint azok, kiket merészen
 S büszkén megvetheténk. Művészetedbe
 Belátok most, udvari eselszövény!
 Antonio el akar innen üzni,
 De, hogy elűz, kerüli látszatát.
 Az okost játszsza, a kiméletest,
 Hogy ügyetlennek tűnjek fel, betegnek,
 És gyámkodik, hogy gyermekké alázzon,
 Ha szolgaságra nem szoríthatott.
 Ködfátyolával ekkép vonja be
 Uramnak homlokát s úrnóm szemét.

Úgy véli, engem itt kell tartani,
 Hisz' a természet kegye úgy megáldott,

* S elbiteted velem, hogy Ferrarában maradásomat kívánod.

De, sajnós, némely gyöngeséggel is
 Kisérte a szép, égi adományt,
 Féketlen büszkeséggel, túlszigázott
 Érzékenységgel, búskomor kebellem.
 Hiába minden, hogyha egyszer így
 Alkotta ezt az *egy* embert a sors :
 A hogy van, úgy kell venni, azt hiszi,
 El kell viselni, tűrni, s a mi rajta
 Örömet adhat, egy-egy jó napon
 Élvezni nem vélt nyereség gyanánt,
 Egyébként a milyennek született,
 Hadd éljen úgy és haljon, hagyni kell.

Hol látom itt Alfons nemes szivét,
 Mely ellennel daczol, megvéd barátot?
 Hol látom, hogyha így bánik velem?
 Jól látom ah egész balsorsomat!
 A sorsom az, hogy épen én irántam
 Szoktak változni; a ki más iránt
 Hű és kitartó, megmásítja azt
 Irántam egy percz, röpké fúvalom.
 Vagy nem ez ember pusztá ide-jötté
 Rontá meg sorsom egy pár percz alatt?
 Boldogságomnak szép épületét
 Nem ez dülá fel tőből, teljesen?
 Ezt kell megérnem és épen ma kell!
 Igen, mint minden tódult volt felém,
 Úgy elhagy minden; a hogy mindenik
 Kezét nyujtá, hogy magához ragadjon,
 Úgy eltaszít most minden és kerül.
 S miért? Hát értékemnek mérlegét,
 S a szeretetét, mely úgy átölelt,
 Ó egymagában fölbillentheti?
 Minden kerül. Te is, te is, imádott
 Fejedelemnő, tőlem elvonulsz!
 Kegyének egyetlen picziny jelét
 E bús órákban nem küldé felém.
 S vajjon megérdemeltém-é? — Szegény szív,
 Olyan természetes volt őt imádnod!
 Ha szava csendült, keblemet milyen
 Kimondhatatlan érzés járta át!

Ha megpillantám, a szép napvilág
 Hogy elhomályosult; ajka s szeme
 Úgy vonzott ellenállhatatlanúl,
 Térdem megingott s össze kelle szednem
 Minden erőm, hogy fenntartsam magam
 És lábához ne hulljak; csak alig
 Tudám e tántorgást leküzdeni.
 Ehhez ragaszkodjál, szivem! Ne vészs
 Homályba, tiszta elme! Úgy van, ő is!
 Kimondhatom? Hiszen alig hiszem;
 Nagyon hiszem, csak titkolom magamtól:
 Ő is! Ő is! Ám mentsd ki teljesen,
 De ne titkold magadtól: Ő is, ő is!

E szó, melyben kétkednem kellene,
 Míg bennem él a hitnek egy fuvalma,
 Igen, e szó, mint sorshatározat
 Vésődik kínokkal már teljesen
 Beírt sorstáblám ércz szégélyire.
 Csak most erősek ellenségeim, most
 Vesztém el végkép lelkem erejét.
 Hogy' küzdjek én, ha ő is szemben áll
 Ama seregben? Túrni, várni hogy'
 Tudjak, ha ő nem nyujt kezet felém
 S az esdeklőre nem tekint szeme?
 Kigondolád s ki merted mondani
 S való volt, mielőtt még félhetél!
 És mielőtt a kétségbeesés
 Érczkörme széttépné eszméleted,
 Csak panaszkodj keserves sorsodat
 És ismételd ez egyet: Ő is, ő is!

ÖTÖDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Kert.

Alfonso. Antonio.

ANTONIO.

Miként kívántad, másod-ízben is¹
Voltam Tassónál, tőle jövök épen.
Próbáltam rábeszélni, unszolám;
De föltett szándokától el nem áll
És kérve kér, rövid időre légy
Kegyes Rómába elbocsátani.

ALFONSO.

Bosszús vagyok, hogy bevallom neked,
S inkább bevallom azt, hogy az vagyok,
Mint bosszuságom titkoljam s növeljem.
Elútazik; jó, nem tartóztatom.
Eltávozik, Rómába megy: legyen!
Csak Scipio Gonzaga s az okos
Medici² ne hódítsa tőlem el!
Itáliát nagygyá ép az tevé,
Hogy szomszéd a szomszéddal versenyez
A legjobbak hasznáért, birtokáért.
Ki lángelméket nem gyűjt udvarába,
Sereg nélküli hadvezér előttem;

¹ Tehát Antonio már előadta Tasso kívánságát s a herczeg kívánságára még egyszer beszélt Tassóval, hogy maradásra bírja.

² *Ferdinando de Medici* biboros, I. *Francesco* toscanai nagyherczeg testvére.

S ki a költő szavára nem figyel,
 Akárki is, barbárnak mondom azt.
 Én ezt találtam s választám magamnak
 S az én költőmnek büszkén vallhatom ;
 S kiért annyit tévék, azt nem szeretném
 Kellő ok nélkül elveszíteni.

ANTONIO.

Zavart vagyok ; mert e mai dologban
 Előtted mégis én vagyok bűnös ;
 Készségesen be is vallom hibám,
 Kegyedtől függ, hogy érte megbocsáss.
 De hogyha azt hinnéd, hogy nem tévék meg
 Mindent, csakhogy kiengeszteljem őt,
 Vigasztalan volnék. Szólj s vess reám egy
 Kegyes tekintetet, hogy visszanyerjem
 Nyugalmamat és önbizalmamat.

ALFONSO.

Antonio, nem, légy e felől nyugodt !
 Föl nem rovom te néked semmikép ;
 Lelkületét nagyon jól ismerem,
 Azt is tudom nagyon jól, mit tévék,
 Mikép kiméltem s mint feledtem azt,
 Hogy követelni volna voltakép
 Jogom. Az ember sok dolog fölött
 Urrá lehet ; az ő lelkén a szükség
 S hosszú idő alig vehet erőt.

ANTONIO.

Ha mások egyért annyit tesznek, illő,
 Hogy az az egy is szorgosan kutassa,
 Másoknak ő hasznára mint lehet.
 Ki annyira képezte szellemét,
 Zsugorgat össze minden tudományt
 S ismeretet, mit csak felfoghatunk,
 Nem kétszer oly nagy tartozása, hogy
 Magát fékezze? S gondol erre ő?

ALFONSO.

Sokáig békében nem élhetünk
 Élvezni vágyunk, és a sors legott
 Vitéz-voltunknak próbájára ellent,
 Türelmünkére jó barátot ad.

ANTONIO.

Első tisztünket, ételt és italt
 Hogy megválaszszunk — korlátozva, mint
 Az állat, nem levén — betölti-e?
 Nem gyermekként izgatja-e magát
 Mindennel, a mi inyesiklándozó?
 Mikor keverte vízzel a borát?
 Édességet, fűszert, erős italt
 Csak egyre-másra nagy-mohón benyel,
 Aztán komor kedvén panaszkodik,
 Tüzes vérén, lényének nagy hevén,
 És szidja sorsát s a természetet.
 Oh hányszor láttam, a mint orvosával
 Keserűen és oktan' pörölt,
 Egész nevetség, hogyha az lehetne,
 Mi egyet kínozt, zaklat másokat.
 «Ez s ez bajom van» — mondja hosszú képpel,
 Rossz-kedvűen. «Mit ér hires tudása?
 Gyógyítson meg!» — «Jó, — az orvos felel, —
 Kerülje ezt meg ezt!» — «Azt nem tudom.»
 «Vegye be ezt!» — «Nem, szörnyű íze van,
 Természetem föllázad ellene.»
 «Igyék vizet hát?» — «Én, vizet? Soha!
 Miként a megmart, úgy irtózom attól.»
 «Igy nem segíthetek!» — «Nem, és miért nem?» —
 «A bajt örökké új bajok tetézik
 S habár mindjárt nem ölnek, ámde mind'
 Jobban kinozzák napról-napra.» — «Szép!
 Mért orvos akkor? Bajom' ismeri;
 Ismerni kellene a gyógyszerét is,
 S élvezhetővé tenni, hogy ne kelljen
 Annyit szenvedni egy kis gyógyulásért.» —

Te is mosolygsz, pedig kétség kívül
Hallottad ezt saját szájából is?

ALFONSO.

Sokszor hallám és sokszor is kimentém.

ANTONIO.

Való-igaz, hogy mértékletlen élet
Nemcsak nehéz, rossz álmot ad, de végre
Világos nappal álmodozni kész.
Avagy nem álom örökös gyanúja?
Azt képzei, ellenség környezi,
A merre lép. Tehetségét ki látja,
Az már irigye s a ki rá irigy,
Az gyűlöli is mindjárt s üldözi.
Hányszor terhelt panaszszal tégedet!
Feltört zárok vagy elfogott levél
És méreg és tör! S a mit látni vél!
Vizsgálatot tartál, magad kutattad,
És mit találtál? Színét sem talán.
Neki fejedelmi ótalom se biztos,
Baráti szív sem enyhülés neki.
Ilyennek ígérsz jóllétet, nyugalmat,
Ilyentől vársz magadnak örömet?

ALFONSO.

Igazad volna, Antonio, ha benne
Csak közvetlen érdekem keresném!
Ámbár az is javamra van, hogy én
A hasznot nem várom föltétlenül!
Nem egyaránt szolgál minden nekünk;
Ki sokaktól kíván szolgálatot,
Természetük szerint használja őket.
A Medicik példája ezt tanítja,
Maguk a pápák* ily irányt mutattak.
Mily elnéző, fejedelmi nyugalommal,

* Nevezetesen: X. Leo (1475—1521) és VII. Kelemen (1523—1534).

Békével túrtek ép e férfiak
 Nem egy nagy lángészt, mely gazdag kegyükre
 Látszólag nem, de mégis rászorult!

ANTONIO.

Ki nem tudná, uram? Csupán az élet
 Munkája oktat életünk becsére.
 Ily ifjan sokkal többet ért el ő,
 Hogysem eléggülten élvezni tudná.
 Ha megszerezni eztán kellene,
 Mit telt marokkal kínálnak neki,
 Erőit megfeszítné emberül
 És boldog volna, hogy lépést halad.
 Hisz' egy szegény nemes elérte már
 Leghőbb vágyát, ha nemes fejdelem
 Meghívja udvarának társaul
 S szelíd kezével a szűkölködéstől
 Megmenti. És ha kegygyel, bizalommal
 Ajándékozza meg s mások fölött
 Emeli föl magához háborúban,
 Egyéb ügyekben vagy beszélgetésben:
 A szerény ember akkor, azt hiszem,
 Áldhatja hálás szívvel a szerencsét.
 S Tassónak megvan mind ezen kívül
 Az ifju legszebb bére, hogy hona
 Elismeri, sokat vár tőle még.
 Hidd el, szeszélyes rossz hangúlata
 A jóllétnek lágy párnáján pihen!
 Ő jön, bocsásd el kegygyel, adj időt,
 Hogy Rómában, Nápolyban, vagy akárhol,
 Keresse azt, a mit itt nélkülöz
 S a mit csak itt találhat újra fel!

ALFONSO.

Először vissza készül Ferrarába?

ANTONIO.

Belriguardóban kíván időzni.
 Az útra legszükségesebbeket
 Egy jó barátja majd utána küldi.

ALFONSO.

Helyes. Hugom most mindjárt visszamegy
 Barátnőjével, én pedig lovon
 Még ő előttük haza érkezem.
 Ha róla gondoskodtál, jöjj utánunk.
 A várnagynak majd hagyd meg, a mi kell,
 Hogy ő mindaddig a várban maradhat,
 Míg kedve tartja s míg barátai
 A holmiját nem küldik, én pedig
 A leveleket, melyeket vele
 Rómába küldök. Jó. Isten veled! (*Antonio el.*)

MÁSODIK JELENET.

Alfonso. Tasso.

TASSO (*tartózkodással*).

Sok alkalommal élvezett kegyed
 Teljes fényében tündököl ma rám.
 Te megbocsátád, a mit közeledben
 Meggondolatlan' s bűnösen tevék;
 Kiengesztelted ellenfelemet;
 Megengeded, hogy egy időre innen
 Eltávozhassam és nagylelkűen
 Kegyedben megtartasz továbbra is.
 Így teljes bízalommal búcsuzom,
 S remélem, hogy e kis idő kigyógyít
 Mindabbul, a mi most nyom és szorongat.
 Emelkedjék föl újra szellemem,
 S azon az úton, melyre, bátorítva
 Tekintetedtől, én léptem először,
 Kegyedre ismét méltóvá legyen.*

* Tasso ismét tettei magát.

ALFONSO.

Kísérjen jó szerencse útagon!
 Remélem, hogy vidáman s teljesen
 Gyógyulva térsz meg. S akkor boldogan
 Kettős kárpótlást nyujtasz minden óra
 Helyett, a mit most tőlünk elvonál.
 Leveleket adok jó emberimhez,
 Barátimhoz Rómába s hön ohajtom,
 Hogy mindenütt bizalmasan szegődj'
 Az enyéimhez, mint én tégedet,
 Bár távol vagy, enyéimnek tartalak.

TASSO.

Oh fejdelem, kegyeddel halmozod
 Azt, a ki erre méltatlan s e perczben
 Nem képes még a köszönetre sem.
 Egy kérést engedj köszönet helyett:
 Szivem fő gondja most a költemény.
 Sokat tevék bár, nem kimélve semmi
 Munkát, szorgalmat, ám így is nagyon
 Sok hátra van még. Ott, hol most is él
 És hat nagy férfiaknak szelleme,
 Ohajtanám még újra látogatni
 Ezeknek iskoláját; érdemesb
 Lehetne tetszésedre úgy dalom.
 Add vissza, kérlek, kézírásomat,
 Most szégyellem, hogy így tevém kezdedbe!

ALFONSO.

Csak nem veszed tán még ma tőlem el,
 Mit épen ma alighogy átadál.
 Hadd légyek én közötted és műved
 Között a közbenjáró! Meg ne bánts
 Pedáns szigorral azt a bájló
 Természetet, mely rímeidben él
 S ne hallgass száz felől kapott tanácsra!
 Az ellentétes életnézetű,
 Különböző egyének szerteszét

Elágazó eszméit az okos
 Költő egyezteteti, s nem fél sokaknak
 Nem tetszeni, azért, hogy annyival
 Jobban tessék másoknak. Ám azért
 Nem mondom, hogy szerényen, itt vagy ott
 Simítnod nem lehetne műveden.
 Igérem azt is, hogy rövid időn
 Művednek másolatját megkapod.
 Kezed írása itt marad kezemben,
 Hogy testvérimmel együtt igazán
 Örülhessünk neki. S ha meghozod
 Tökéletesb alakban, annyival
 Magasztosb élvezet lesz; mint barátok
 Intünk csupán majd egyes helyeken.*

TASSO.

Pirulva ismétlem kérésemet:
 Juttasd hamar kezemhez másolatját.
 Egész valóm e művemen pihen;
 Most légyen azzá, a mivé lehet.

ALFONSO.

Méltánylom lelked ösztönző hevét!
 De, jó Tasso, neked, ha csak lehet,
 Először a világot kellene
 Élvezned egy kevésbé, szórakoznod
 S gyógyítva véred megjavítanod.
 Újult érzékid szép harmóniája
 Megadja majd neked, a mit komor
 Igyekezet most hasztalan keres.

TASSO.

Úgy látszik bár, Uram, de nincs bajom,
 Ha munkának szentelhetem magam;
 S így ép a munka minden bajt elűz.

* T. i. hogy Tasso a rómaiak javaslata ellenére térjen vissza az eredeti fogalmazáshoz.

Rég' láthatod, nem érzem jól magam
Tétlen jóllétben. Ép' a nyugalom
Nem ad nyugalmat. Sajnos, érzem én,
A természet nem arra szánta lelkem,
Hogy a napoknak lágy hullámain
Szálljon ki az idő nagy tengerére.

ALFONSO.

A mit csak gondolsz s művelsz, tégedet
Minden magadba mélyít. Oh nem egy
Mélységet ásott a végzet körénk;
De a legmélyebb itt van en-szivünkben
S oly csábító beléje ugranunk.
Kérlek, szakítsd el magadtól magad!
Mit veszt a költő, megnyeri az ember.

TASSO.

Hiába fojtanám el a hevet,
Mely éjjel-nappal keblemben lobog.
Ha nem elmélkedem s nem költhetek,
Az élet akkor nem élet nekem.
Selyembogárnak tiltsd meg a fonást,
Ha már magát csaknem halálra fonta;
Remek szövetjét önnön-belsejéből
Fejleszti, és nem hagyja abba, míg
Koporsójába nem temetkezett.
Jó istenünk bár megadná nekünk is
Ez irígylendő bogárnak a sorsát,
Gyorsan, vidáman szárnyat bontanunk
Napos, új völgy ölen! ¹

ALFONSO.

Hallgass reám!

Az életet te általad sokan
Kétszerte élvezik; ² kérlek, becsüld

¹ Czélzás a túlvilági életre.

² T. i. a költő dalában újra élnek.

Az életet, a mely még a tied
 Mint tízszeres kincs.* Most isten veled!
 Minél előbb térsz vissza majd közénk,
 Annál nagyobb örömmel fogadunk. (EL.)

HARMADIK JELENET.

Tasso (egyedül).

Kitartás, szívem! Így volt ez helyes!
 Nehéz, ugy-é, hiszen első eset,
 Hogy színeskedni így tudsz és akarsz.
 Jól hallád, ez nem az ő lelke volt,
 S nem is az ő szava; fülembé úgy
 Hangzott, mikéntha Antonio beszélne.
 Oh csak figyelj! Továbbra is csak őt
 Hallod mindenfelől. Csak légy erős!
 Egy pillanatról van még szó csupán.
 Tettetni a ki későcskén tanul,
 Hasznára van a becsület színe.
 Jól megy, csak gyakorold velük magad! (Szünet mulva.)
 Korán ültél győzelmet; ott jön ő!
 A drága fejdelemnő! Oh mily érzés!
 Belép; keblem minden keserősége,
 Minden gyanúja fájdalomba olvad.

NEGYESEDIK JELENET.

Herczegnő. Tasso. A jelenet vége felé a többiek.

HERCZEGNŐ.

Te elhagysz minket, Tasso, vagy talán
 Még most Belriguardóban maradsz,
 S később akarsz majd eltávozni tőlünk?
 De csak rövid időre, úgy-e bár?
 Rómába még?

TASSO.

Először is oda
 Irányzom útam, és, ha jól fogadnak

* A költő, a művész másoknál jobban élvezi az életet.

Barátaim, miként remélhetem,
 Talán ott végzem költeményemen
 Türelmes gonddal a végső simítást.
 Ott egybegyűlve sok férfit találok,
 Szakjának mind megannyi mesterét.
 És a világ ez első városában
 Nem szól hozzánk minden tér s kődarab?
 Komoly fenséggel hány ezer tanító
 Int néma szájjal kedvesen felénk!
 Ha ott be nem végzem művem, sohsem
 Végezhetem be. Sajnos, érzem,
 Hogy nincs szerencsém semmi vállalatban!
 Változtatom s be nem végzem soha.
 Érzem, jól érzem, hogy a nagy művészet,¹
 Mely annyit táplál és ép szellemet
 Üdít, erősít, engem tönkre tesz,
 S elűz magától. Sietek tovább!
 Nápolyba tartok!

HERCZEGNŐ.

Ezt merészeled?
 A száműzés nincs megszüntetve még,
 A mely atyáddal együtt sujtott ott.²

TASSO.

Intésed helyes; már megfontolám.
 Majd álruhában indulok, juhász
 Gunyját öltve vagy zarándokét.³
 Átsurranok a városon, hol ezrek
 Nyüzsgése egyet könnyen eltakar.
 A partra sietek s mindjárt találok
 Egy csolnakot jó emberekkel ott.
 Parasztokkal, kik a vásárra jöttek,
 És Sorrentóba, haza igyekeznek;
 Mert Sorrentóba kell sietnem át,

¹ T. i. a műbirálat.

² Voltaképp csak atyját számkivetették.

³ Ez meg is történt 1577-ben.

Hisz' ott lakik hugom, a ki velem
 Szülőim édes-bús öröme volt.
 Hallgatva ülök a hajón, a partra
 Hallgatva lépek, és az ösvenyen
 Halkan megyek föl s kérdem a kapúnál:
 Mutassátok meg, hol lakik Cornelia?
 Cornelia Sersale? Egy fonó nő
 Az utcát megmutatja szívesen
 S leírja a házat. Megyek tovább.
 Gyermekhad vesz körül s báméskodik
 Kuszált haján a komor idegennek.
 Így a küszöbhez érek. Nyitva áll
 Az ajtó s én a házba léphetek —

HERCZEGNŐ.

Tekints föl, Tasso, és ha teheted,
 Ismerd meg a veszélyt, melyben lebegsz!
 Én kíméllek; másként azt mondanám:
 Nemes dolog-e úgy beszélni, mint te?
 Nemes — magadra gondolnod csupán,
 Barátid szívét mintha nem sebezned?
 Nem ismered bátyám érzületét?
 Miként becsül két húga, nem tudod?
 Nem érezéd-e, föl nem ismeréd?
 Hát minden ekkép megváltozhatott
 Pár percz alatt? Tasso! Ha válni készülsz,
 Ne hagyj számunkra gondot s bánatot! (*Tasso elfordul.*)
 Mily édes vigasz, hogyha jó barátnak,
 Rövid időre a ki útra kél,
 Ajándokul valamit adhatunk,
 Egy fegyvert bár vagy új köpenyeget!
 Neked semmit sem adhatunk; hiszen
 Kedvetlen' eldobod a meglevőt is.
 Zarándok-kagylót,* fekete csuhát
 Választál helyettük s vándorbotot;
 Önként szegényen mégy el s elveszed
 Tőlünk, mit csak velünk élvezhetél.

* Zarándokok kagylókkal kirakott kalapot viseltek.

TASSO.

Oh így hát végkép nem taszítsz el engem ?
 Oh édes szó, oh drága, szép vigasz !
 Fogd pártomat ! * Végy ótalmadba fel ! —
 Hagyj bár itt Belriguardóban, avagy
 Consándoliba küldj, mint akarod !
 Több szép kastélya van a fejedelemnek,
 Több kertje, melyet egész éven át
 Gondoznak, és ti egy napot alig
 Időztök bennük, egy órát talán.
 Válaszszátok ki a legtávolabbt,
 Melyet nem látogattok évekig,
 S melyet ma tán nem gondoz senki sem ;
 Oda hadd menjek ! Ott legyenek tiétek !
 Fáidat ápolom, s ha jön az ősz,
 Deszkával, téglával takargatom.
 A citromfát s szalmába burkolom.
 Az ágyakban hadd verjen szélesen
 Gyökért a szép virág, és minden út,
 És minden kis tér tiszta, szép legyen.
 A kastélyt is csak bízátok reám !
 Kellő időben ablakot nyitok,
 Hogy nedvesség a képeknek ne ártson ;
 A stukkóval bevont szép falakat
 Leporlom egy kis, könnyű seprűvel ;
 Padlónak tisztán kell ragyognia ;
 Ki nem mozdul egy kő, egy téгла sem ;
 Falak részéből fűszál nem csirázik !

HERCZEGNŐ.

Oh nem talállok keblemben tanácsot,
 Nem semmi vigaszt neked és — nekünk.
 Körültekintek, nem nyújthatna-é
 Segélyt egy isten ; gyógyító füvet
 Szeretnék lelni, oly italt, a mely
 Békét hozhatna lelkednek s nekünk.
 A leghívebb szó, melyet ajk kiejthet,

* A herczegnél.

A legszebb gyógyír, már nem hat reád.
Hagynom kell téged és elhagyni nem
Tud szívem.

TASSO.

Istenek, hát mégis ő az,
A ki hozzád szól s rajtad könyörül?
S nemes szívét te félreismeréd?
Jelenlétében is megszállhatott
A kishitőség és legyőzhetett?
Nem, nem, te vagy! S most én is én vagyok.
Oh csak folytasd, hadd halljak ajkaidról
Minden vigaszt! Ne vond oh tőlem el
Tanácsodat! Oh szólj! Mondd, mit tegyek,
Hogy megnyerjem bátyád bocsánatát,
És hogy te is örömmel megbocsáss,
Hogy szívesen számítsatok megint
Barátitok sorába? Mit tegyek?

HERCZEGNŐ.

Nagyon kevés az, mit tőled kívánunk;
És mégis, úgy látszik, fölötte sok.
Baráti szívvel bízd magad reánk.
Nem azt kívánjuk, hogy az légy, mi nem vagy,
Fő, hogy magaddal békességben élj.
Ha örömöd van, az nekünk öröm,
Csak búsít minket, hogyha kerülöd;
S ha türelmetlenekké teszel is,
Azért van, mert rajtad segíteni vágyunk,
És sajnáljuk, hogy nem lehet segíteni,
Ha magad nem fogod meg a barát
Esengve tárt kezét, mely el nem ér.

TASSO.

Az vagy most is, mi először valál,
A menny előmbe szállott angyala.
Bocsásd meg a homályos földi szemnek,
Hogy félreismeret pár pillantatig!
Most újra ismer! És lelkem kitárul

Imádni mindörökre tégedet.
 Csordultig a szív édes érzelemmel. —
 Ő az, ő áll előttem! Oh mily érzés!
 Eltévedés az, mely úgy vonz feléd?
 Őrjöngés? Avagy mélyebb értelem, mely
 Most fogja fel a legtisztább valót?
 Igen, ez érzés az, mely itt e földön
 Egyedül boldogíthat engemet,
 És épen ez tett olyan nyomorulttá,
 Míg ellenálltam és ki akarám
 Szívemből tépni. Ezt a szenvedélyt
 Akartam én legyőzni, küszködém
 Saját valómmal, s feldúlám merészen
 En-lényem, melyhez te is tartozol.

HERCZEGNŐ.

Hogy hallgathassalak, Tasso, tovább,
 Fékezd heved, melytől megijedek!

TASSO.

A serleg széle gátolja a bort,
 A melynek habja tajtékozva forr?
 Minden szavad növeli üdvömet,
 Minden szavadra tündöklőbb szemed.
 Egész valóm, érzem, megváltozott,
 Érzem, leráztam minden földi bajt,
 Szabad, mint isten, s mind ez a te műved!
 Határtalan hódító hatalom
 Foly ajkaidról; úgy van, teljesen
 Raboddá tettél. Többé nem enyém
 Egész valómból semmi, semmi sem.
 Az üdvtől, fénytől elborúl szemem,
 Elmém meging; többé lábam se bír!
 Magadhoz vonsz ellenállhatatlanúl,
 S szívem gátolhatatlan' tör feléd.
 Megnyertél mindörökre, teljesen,
 Így hát fogadd is mind egész valóm!

(Karjaiba omlik s erősen magához öleli.)

HERCZEGNŐ. (*Eltaszija magától s elsiet.*)

El, el!

LEONORA (*ki már egy idő óta a háttérben megjelent, elősiet.*)

Mi történt itt? Oh Tasso, Tasso! (*A herczegnő után megy.*)

TASSO (*utánok akar indulni.*)

Oh istenem!

ALFONSO (*ki egy idő óta Antoniával közlekedett.*)

Eszét veszté; tartsátok vissza őt! (*El.*)

ÖTÖDIK JELENET.

Tasso. Antonio.

ANTONIO.

Ha most úgy volna, mint mindig hiszed,
Hogy ellenség körít mindenfelől,
Itt egyikük hogy' ülne diadalt!
Boldogtalan, alig térek magamhoz!
Ha teljesen váratlan valami,
S valami szörnyüséget lát szemünk,
Megzsibbad egy időre szellemünk,
Mert egybe nem vethetjük semmivel.

TASSO (*hosszú szünet mulva.*)

Csak végezd tiszted! Látom, te vagy az!
Méltán tiéd a fejdelem bizalma;
Csak végezd tiszted, s lassan még gyötörj
Halálra, hogyha már fölöttem úgy is
Pálczát törtek! Húzd! húzd csak a nyilat,
Hadd érezzem kinosban horgait,
Ha húsom tépik!
Derék szerszám vagy a zsarnok kezében;
Légy börtönöröm, légy hóhérprib'k!
Oh jól illik te hozzád mindakettő! (*A színpal felé.*)

Menj csak, te zsarnok! ¹ Nem tudtad magad
 Végig tettetni; most győzelmet űlhetsz!
 Oh jól meglánczolás rabod, kigondolt
 Kinokra szépen tartogattad őt.
 Menj csak! Gyűlöllek, érzem, mily iszonyt kelt
 A hatalom túlsága, hogyha ránk
 Kezet tesz jogtiporva, gonoszúl. *(Szünet múlva.)*
 Számúzve látom végre is magam,
 S mint eltaszított koldus állok itt!
 Fölkoszorúztak, hogy fölékesítve
 Vigyenek oltárhoz, miként a barmot!
 S az utolsó napon szép, síma szóval
 Kicsalták tőlem, és vissza sem adták,
 Egyetlen kincsem: költeményemet!
 Egyetlen kincsem ott van nálatok,
 Mely ajánlóm lett volna mindenütt,
 Mely megmaradt, hogy éhezniem ne kelljen!
 Jól látom én már, mért kell vesztelnem.
 Ez összeesküvés, s feje *te* vagy. ²
 Tökéletesbbé hogy dalom ne váljon,
 Hogy jobban el ne terjedjen nevem,
 Minden irigyem száz hibát találjon
 És végre végkép elfeledjenek:
 Im' hát ezért kell tétlenségre szoknom,
 Ezért kimélnem érzékim s magam!
 Rútnak hívém az összeesküvést,
 Mely láthatatlan', szüntelen körülfont;
 És most kitünt, hogy rútabb, mint hívém.

S te szép Szirén! ki bájos, égi hangon
 Úgy édesgettél, most egyszerre látlak!
 Miért ily későn, édes istenem! —

Magunk csaljuk készségesen magunkat,
 S tiszteljük, a ki tisztel, bár gonosz.

¹ A herczeg.

² A történeti Tasso 1579-ben fakadt ilyen szitkozódásokra a herczeg és háza ellen, mikor Ferrarába visszatérve elutasító bánásmódban részesült. Ekkor záratta Alfonso a Szent Anna-kórházba, mint őrültet és csak 1586-ban bocsátotta szabadon.

Nem ismerik egymást az emberek ;
 A gályarabok ismerik csak egymást,
 Kik ott lihegnek egy pad lánczain,
 Hol senkinek sincs követelni mit,
 Se veszíteni: egymást azok ismerik ;
 Ott nem kendőzi gaz-voltát a gaz,
 S szintén gazoknak nézi társait.
 Mi bókolunk, mást félreismerünk,
 Hogy az is félreismerjen viszont.

Szent képed meddig elfödé előlem
 A tetszelgőt s apró fogásait !
 Lehull az álarcz, látom Armidát,¹
 De minden-bája-vesztve. — Te vagy az !
 A jól sejtő dal rólad énekelt !

És a kicsiny, fortélyos közvetítő!²
 Szemem előtt mily mélyre sülyedett !
 Halkan suhanni hallom lépteit,
 Ismérem a kört, hol settenkedett.
 Mindőtöket ismerlek ! Már elég !
 S ha mindent elrabolt is a nyomor,
 Áldom, mert megtanított a valóra.

ANTONIO.

Szavad, Tasso, bámulva hallgatom,
 Habár tudom, mily könnyedén csapong
 Egy végtetből másikba szellemed.
 Oh térj magadhoz ! Fékezd e dühöt !
 Te szitkozódol, szád oly szókra nyitva,
 Mik fájdalomnak megbocsáthatók,
 De magadnak nem bocsátod meg soha.

TASSO.

Szelíd ajakkal hozzám oh ne szólj,
 Okos szóval ne kívánj hatni rám !

¹ A Gerusalemme Liberata bájos, de kaczér varázsló nőjét, ki a 18. ének 35. strófája szerint ijesztő szörnyeteggé változik.

² Leonora Sanvitale.

Hagyd meg bénító üdvömet, nehogy
 Eszemre térve eszemet veszítsem!
 Szétdúlva érzem benső csontjaim,
 És élek, hogy még érezhessem ezt.
 Dühvel ragad meg a kétségbesés,
 S megsemmisítő pokoli kinomban
 Szitokká válik még a halk nyögés is.
 Én elmegyek! Ha van becsületed,
 Mutasd meg és hagyj távoznom legott!

ANTONIO.

Ily nagy bajodban nem engedlek el;
 S ha nincs erőd magad megemberelni,
 Nálam bizonyynyal lesz még türelem.

TASSO.

Igy hát fogolyként átadjam magam?
 Nos, átadom és minden rendbe' van;
 Nem állok ellen, és így jó nekem. —
 Fájdalmasan hadd ismételjem aztán,
 Mi szép volt, mit magam játszottam el.
 Ők mennek! — Istenem! Már látom ott
 A fölvert port is kocsijuk nyomán —
 Elől lovas-kiséret. — Ott utaznak,
 Ott mennek el! Nem onnan jöttem én is?
 Már elmentek, haraggal ellenem.
 Csak egyszer csókolnám uram kezét!
 Oh bár búcsút vehetnék legalább,
 Csak egyszer mondhatnám: Bocsássatok meg!
 Csak hallhatnám még: Menj, mi megbocsátunk!
 Nem hallom ah, nem hallhatom soha.
 De hisz megyek! Csak hadd búcsúzzam el,
 Oh hadd búcsúzzam! Csak egy pillanatra
 Hadd lássam szemtől-szemben arcotok!
 Talán majd meggyógyúlok újra. Nem,
 Elűzték és eltaszítottak ők,
 Magam száműztem enmagam; sohsem
 Hallom már azt a hangot, az a szem
 Rám többé nem tekint —



ANTONIO.

Hallgass oly férfiú szavára, ki
 Melletted itt nem meghatottság nélkül áll!
 Nem vagy oly nyomorult, miként hiszed.
 Légy férfiú! Ne hagyd el úgy magad!

TASSO.

Oly nyomorult volnék, minőnek látszom?
 Oly gyöngé, mint neked mutatkozom?
 Hát minden elveszett? A fájdalom,
 Mint földrengés, az épület falát
 Egy törmelékhalmazzá döntheté?
 Nincs több tehetség, mely ezerszeres
 Mulattatást nyújt s híven gyámolít?
 Erőm már mind kihamvadott, a mely
 Keblemben élt? Hát semmivé levék,
 Merőben semmivé?
 Nem, minden megvan, én vagyok csak semmi!
 Magam elhagyva, elhagyott az is!*

ANTONIO.

S ha azt hiszed, hogy minden elhagyott,
 Tekints másokra! Ismerd meg, mi vagy!

TASSO.

Igen, ép' jókor emlékeztetél!
 A történet példája nem segít?
 Nem tűnik-e nemes lélek szemembe,
 Ki nálam sokkal többet szenvedett,
 Hogy egybevetve magamat vele
 Magam megembereljem?
 Nem, vége mindennek! — Csak *egy* maradt:
 A könnyt adá a természet nekünk,
 A kín jaját, ha már nem bírja kínját
 A férfi — és ezenkívül nekem

* T. i. az erő; mások szerint: a fejedelemné («sie»).

Adott a búban dallamos beszédet
Elpanaszolni mély gyötrelmemet,
S a míg mást elnémít a szenvedés,
Megadta isten búmat elzokogni.

(Antonio hozzá lép és megfogja kezét.)

Nemes lélek! Te oly szilárdan állsz;
Én csak vihartól hányt hullám vagyok.
De jól vigyázz s erődben el ne bízd
Magad! Mely ezt a szirtet alkotá,
A természet hatalma adta volt
Mozgékonyságát a hullámnak is.
Vihart ha kelt, a hullám száll, inog,
És megdagad, tajtékot tűr s kicsap.
Pedig imént mily szépen tükröződött
A nap, s a csillagoknak ezre mint
Pihent a lágyan ringó ár ölén.
Eltűnt a fény, elszállt a nyugalom. —
A vészben már nem ismerem magam
És nem szégyellem ezt bevallani.
Eltört a kormány, minden oldalán
Recseg már a hajó; lábam alatt
Már a fenék repedve széthasad!
Beléd fogódzom mind a két karommal!
A hajós is végül így kapaszkodik még
A szirtbe, mely hajóját összetörte.

MILTON JÁNOSRÓL.

JÁNOSI GUSZTÁV-tól.

Felolvasta a Kisfaludy-Társaság 1908 december 18-iki ülésén.

Mikor a világirodalom egyik legnagyobb költőjének születése háromszázados évfordulóján száz és száz oltáron gyúl ki a kegyeletes emlékezés áldozati tüze, Társaságunk, a mely bölcsője óta feladatának tekintette ápolni a kapcsolatot a művelt világ irodalmával, engemet volt kegyes megbízni azzal, hogy nevében gyűjtsam meg emlékezése áldozati tüzét. Azt gondolta bizonyára — bár ebben a gondolatában nagyon csalódott — hogy hódolatának a nagy géniusz előtt, kegyeletes emlékezésének az Elveszett Paradicsom halhatatlan szerzőjéről, illetékes tolmácsa lesz ennek magyar fordítója.

Tisztelt tagtársaim ezen rám nézve fölöttébb megtisztelő határozata hozatalánál szóba jöhetett s méltán vita tárgyát képezhette választottjuk tehetsége, rátermettsége a kirótt feladatra, de azt az egyet biztosan tudom, hogy nem jutott eszükbe vallása, melyet ünneptünk szóban és írásban, leplezetlen gyűlölettel támadott, nem egyházi rendje, állása, melyet még eposában is a mérges gúny hegyes nyilaival lövöldözött. Pedig a szép tudományok ezen békés hajlékában, a melynek falain megtörnek a felekezeti, politikai párttusák hullámai, sőt szó is vajmi ritkán esik róluk s vitatkozásaink tárgya csak a *költői igazság*, éppen itt hangzottak el egyik jeles, feledhetetlen tagtársunk, elnökünk ajkairól ezek a szavak: «egy protestáns pap fordította le magyarra a katolikusok legnagyobb, egy katolikus pap a protestánsok legnagyobb költőjének remekét». Nagy nevű tagtársunk — áldott legyen emlékezete — nekem és sok másnak tanító mestere a műfordítás terén, sokkalta jobban ismerte és szerette a világirodalom költészete kincses házát, hogyses ne tudta volna, hogy ezek közt az Elveszett Paradicsom csakúgy, mint Dante Isteni Szín-

játéka, se a protestánsok, se a katolikusok kizárólagos, hanem az egész művelt világ közös kincse, tulajdona. Csak tetszetős szójátékot akart csinálni, hogy ezzel is rámutathasson arra a régi igazságra, hogy Magyarországon a protestáns és katolikus papság egy és egyet-értő nemcsak a haza, hanem a szép-tudományok szeretetében is. Sokkalta jobban ismerte Szász Károly a középkori katolikus papság, szerzetesek érdemét az ókori görög és latin irodalom termékei meg-mentése, megőrzése körül, hogysem csudálkozott vagy megütközött volna azon, hogy a XIX. században a katolikus egyházi rendnek egy tagja lefordítja magyarra a legprotestánsabb író költői remekét. És ha volna mégis művelt ember, a ki csudálkoznék, vagy éppen megütköznék a dolgon, azt felelném neki, a mit assisi szent Ferencz, a kereszténység szentje felelt tanítványainak, a kik csudálkoztak és megbotránkoztak, mikor a Poverello útközben a porból fölemelt egy teleírt papirosdarabot: «Atyánk, hátha valamely pogány, s a mi szent hitünket becsmérő írás ez, a melyet nem fölvenned, hanem a porban el kellene tipornod?» «Fiam, csakugyan a mint látom, valamely pogány auctor írásának mása, de azért meg kell becsülnünk először, mert betűiből áll össze az Isten szent neve, másodszor tisztelnünk kell annak a pogány írónak a talentumát, mert az is Isten adománya.» Vagy rámutatnék arra a középkori jámbor barátira, a ki csendes czellájában szerencsésen bevégezvén Ovidius valamely könyvének másolását, még utána vetette: «In honorem Beatæ Mariæ Virginis: A Boldogságos Szent Szűz tiszteletére,» naiv, őszinte hit-tel meg lévén győződve, hogy munkájában, melyet most sok fáradsággal befejezett, még a mennybelieknek is öröme tellik.

Ezeket elmondani, úgy gondoltam, helyén való s tárgyamhoz tartozó volt éppen ünneplésünk alkalmával. Mert e mellett a theoló-giai előítélet mellett, a melyre rámutattam, «sok más szilaj hullám-nak kellett vénsi, mosni azt az észre se igen vett köszirtet, míg végre az ellenséges hullámokból az egész világ tiszteletét kihívólag emelkedhetett ki, mint hatalmas szobor, a költő Milton diadalmas eposával». Már a Milton után következő emberöltőben Bentley pa-naszkodik, hogy «ezeren és ezeren, mert gyűlölték az embert, nem látták a költő érdemét, költeménye becsét.» Még ma is vannak tekin-télynek örvendő kritikusok, a kik szemére vetik, hogy polemikus természet volt, erőszakos pártember, engesztelhetetlen republikánus, rideg, puritán erkölcsű, a ki mégis védelmezi a polygamiát. Mind-ezek a tulajdonságok csak arra voltak jók a költőben, hogy fantá-ziája magasabb röptének szárnyát szegjék, az a sok száraz tudomány meg, a mit sokáig tervezett, de későn megkezdett műve előtt agyába

tömött, csak arra szolgált, hogy súlyával a költői ihletet, inspirációt agyon nyomja. Talentum, de nem génusz. Nagy tudós, de nem nagy költő, legfőlebb másod- vagy harmadrendű. Mindezekre alázatosan, de mosolyogva egy-két szóban megfelel Milton: Homo sum nihil humani a me alienum, puto, ember vagyok, semmi emberit magamtól idegennek nem tudok. S ez feleletnek elég, ha hozzá nem tesszük is a közhelyet: Minden emberinek művészi, az ihletett fantázia s zöngzetes nyelv segítségével költői egybefoglalása avatja a talentumot génuszszá, az ügyes verselőt meg költővé.

De sokan saját honfitársai közül is sokáig nem tartották nemzeti költőjüknek. A sok allegória, jelképes beszéd eltakarta szemük elől a hősköltemény valóságos értelmét. Míg az olaszok Dante halála után mindjárt kommentálni, magyarázni kezdték az Isteni Színjátékot és pedig Dantet Dantéval, az angolok jó későn kezdték kibogozni époszukban az allegoria szövevényéből Miltont, az embert és a költőt, a kiben sokan máig se akarják meglátni a hazafit és Shakespere után legelső nemzeti költőjüket s érdeme szerint megbecsülni halhatatlan hőskölteményét, az Elveszett Paradicsomot.

Hogy ez a műve, a mely a költő nevét az egész művelt világ előtt ismertté és tiszteltté tette, hajlott korának kiérett gyümölcse, közismert dolog. De már huszonhárom éves korában foglalkozott a gondolattal: egy nagy művet alkotni, irodalmit, költőt. «Munka és szorgalmas tanulással, a mit nekem kiszabott feladatnak tekintek, hozzájuk járulván erős természeti hajlamom, talán hagyhatok valamit magam után, a mely úgy lesz megírva jövő idők számára, hogy ezek nem hagyják feledésbe merülni.» Egy későbbi levelében mentegeti magát, hogy a szokottnál több esztendőket töltött az egyetemen, de ezt azért tette, hogy alkalmasabbá tegye magát élete nagy művére «akármilyen legyen az.» Dráma, hősköltemény, maga se tudja. Később Artur királyra és lovagjaira gondol, de csakhamar letesz róla, mert magasztosabb tárgy vár rá, amely maga megadni képes a hősi nagy nevet, hacsak késő aggkor, betegség szárnyai alantas röptét nem szegik s szeghetnék, ha a dal

Csak az enyém vón' s nem azé, ki azt
Fülembe sugja csendes éjjelen.

Tehát a szent történetből vette tárgyát nagy eposához, mert

Tetszett e tárgy hős dalra már korán,
Választva rég', későn lett kezdve meg.

Ez a «választva rég', későn lett kezdve meg» az egyik, nem a legkisebb ütköző kő, a melyben Milton sok kritikusa megbotlott. Sokáig töpreng mondják ezek, mit írjon, prózát vagy verset? Tárnya megválasztásában is tétováz. Választása tanulmányainak, nem lelkesedésének gyümölcse s mikor végre műve megszületik, meglátszik rajta a vajadás. Csupa mesterkedés, ügyeskedés, művészet. Hiányzik rajt' az igazi génusz bélyege, az inspiráció. A költészet nem művészet, hanem természet.

Hogy Milton költői génusz volt, erről tanuskodnak már fiatal korában szerzett lírai, ódai s egyéb költeményei, a melyek szép helyet biztosítanak számára az angol költők legelső sorában. Az igazság az, hogy legszebb éveiben elhagyta a múzsa szolgálatát. A túlságos szigorú értelemben volt honpolgári kötelességérzet, a haza vélt, vagy való veszedeleme, a politika elhívták őt igazi hivatásától, a melyhez csak pártja letörése, szemevilága elvesztése után tért vissza. De azért sohasem lett hűtlen hozzá, hanem folyton-folyvást készült reás mikor szolgálatába visszatért, nem egy pillanatnyi fölhevülés, nem egy föllobbanó láng, nem a lírai dalhoz, lelkesült ódához kíváncsi hírtelen, hogy úgy mondjam, betoppanó, inspiráció adta kezébe újra a lantot. Nem csapongó, játszi szenvedély, hanem egész valójának, természetének bensősége, nem a könnyűség, melylyel a külső benyomásokat befogadta, hanem a lelkiismeretes gond, a melylyel őket elméjében megvizsgálta, megválogatta, tette őt nagy költővé. Sokat tanult, de nem azért, hogy száraz ismeretekkel talán túlterhelje agyát, hanem, hogy táplálja, formálja elméjét. A tudomány szeretete mellett főcélja volt elméje, értelme, kultúrája képzése. Majdnem egy emberöltőt betöltő esztendőeknek kellett lefolyni, ezalatt a bölcsesség, tapasztalás sok kincsét begyűjtenie, a természet minden szépségét, bűbáját emlékébe vésnie, másoknak értéktelennek látszó durva kőből, míg ép, egészséges szeme volt, képzelete kohóján a nemes érczet kiolvasztania, mint a nemes kagylónak titokszerű anyagból hosszú időn keresztül kellett a drága gyöngyöt kiformálnia, hogy «mikor elzárva lett emberek vidám ösvényeitől, mikor a tudás és természet könyve bezárult előtte s felhő, örök sötétség szállt szemekre» a begyűjtött kincsből, aranyból, drágakőből megalkothassa, befejezhesse rég tervezett, de későn munkába vett fenséges mozaik képét a költői igazság diadalára, az emberiség okulására, gyönyörűségére és saját magának dicsőségére. Spiritus ubi vult spirat. A költői ihlet ott és akkor fuval, a hol és a mikor akar. Az épos muzsájának sötét magányában tett szert őt meglátogatni, hogy az «égi fény annál inkább ragyogjon bensejében, megvilágítva minden erejét» s hogy «mint az éber ma-

dár, estennen kezdjen dalra s a legárnyasb rejtekben zöngje éj-dalát».

Csak akkor fogott nagy művéhez, mikor már sokat megért és megértett, sokat tapasztalt, örült és szenvedett, tanult és gondolkodott. Mikor fürkésző szemmel sokáig kutatta az emberi cselekedetek mozditó okát, forrását; belátott a mindenség céljába, a természet rejtelmeibe, megmérte az emberi szenvedélyek magasságát és mélységét, hogy éposában rátehesse kezét az emberek cselekedetének legtitkosabb rugóira, legrejtettebb sebeikre. Saját magát, élete és kora jellegét csak így tudta gondolata erejével, érzelme mélységével oly hiven átvinni, átönteni hőskölteményébe, hogy ez a költő saját hű képmásával szimboluma lesz az embernek, az emberiség egész életének.

A három nagy olasz költőt, sok nagy költő, köztük a mi Arany Jánosunknak is tanítómesterét már könyvekből ismerte, mikor ismeretei, tapasztalatai bővítése céljából a szépművészetek iskolájába, Itáliába utazott harmincz éves korában. Élő-eleven ajkáról itt hallhatta és csodálhatta a dolce bel stílot, halhatatlan mestere alkotását, itt tanulhatta meg, hogy bármily fenséges a költő tárgya, csak életelen váz marad az, ha a nagy tárgynak fenségéhez illő formába nem öltözteti; hogy mint Dantenek, neki is olyan nyelvet kell használnia, mely gondolatának, ha ugyan valaha testet ölt, méltó hordozója legyen. Nem teremtett ugyan új nyelvet, de a kész, élő nyelvnek eddig senkitől föl nem fedezett erejét, fényét, gazdagságát meglátta, rejtekéből napfényre hozta s teremtett egy olyan költői nyelvet, a milyenen nem énekelt angol költő se előtte, se utána.

A szépművészetek szülőházájában a mélyen vallásos, szigorú erkölcsös ember, a kinek éjjeli-nappali olvasmánya volt a Könyvek Könyve, igaz lelki gyönyörűséggel olvashatta Rómában, Florenzben az első renaissance korabeli jámbor képíróknak, olvasni nem tudó emberek számára templomfalakra írt szent történeteit, a szegények, tudatlanok bibliáját, azokból a már eltűnt időkől, mikor a festőművészek még, mint egyik közülök írja, azért festették bájos képeiket, hogy az emberek gondolatát Istenhez emeljék s őket jó erkölcsökre oktassák; de viszont mint puritán gondolkozású, mint testestül-lelkestül Calvin tanítványa, megbotráncozva s méltán haragra gyúlva nézhette az elpogányosodott képzőművészeteknek akkor már a szemek és test kívánságaiban tobzódó orgiáját. Elbusult haragja a pokol egyik fejedelmében személyesíti meg őket. «kinek bár tisztelt volt és imádott a neve Hellászbán,»

Remek művei meg nem mentheték:
 Munkás rajával együtt letaszíták
 A mennyből, — ott építsen a pokolban.

Festészetnél, szobrászatnál többre becsülte s maga is gyakorolta a zenészetet. Megtanulta szeretni az atyai házban, mert atyja zenész és zeneköltő volt. A keresztény-vallás művészetének tartotta, a szent és magasztos harmonia hazája a mennyország egyetlen művészetének, a melyet az angyalok művelnek, «a kiknek örökké felhangolt arany hárfáik tegezként függnek ragyogva oldalukon» s ünnepély alkalmával

Van dolga a
 Hárfának és nem nyugodott; magasztos
 Fuvola, czimbalom, édes szavú
 Szent orgonák, arany, ezüst hurok
 Nyájas zöngése, kar- s magándalok
 Lágú hangjaiba olvad.

Másfél évi tartózkodás után Itáliából hazahívták az Angliában kiűtött politikai zavarok. A most következő esztendő a legnevezetesebbek és legvégezetesebbek voltak életében és hazája történetében, az ország legnagyobb alkotmányharczának esztendei. A küzdők első sorában karral is, de leginkább szóval és tollal harczolt a szabadság ügyéért s mikor a koczka, melyre életét rátette, az ellenfél javára dőlt el, ügye és pártja elbukott, nagyon természetes, hogy nagy művére, melyhez ekkortájt fogott, a nagy idők és események rányomták karakterüket. Éposa nem csak hű tükre lelkének, jellemének, hanem dús és legsajátabb hajtása géniuszának, megnyilatkozása, hogy úgy mondjam kiömlése egész lelki világának.

Egész lelki világának. Mert ha nyilvános, hazafiúi működése sikertelen, szerencsétlen volt, magán és családi élete boldogtalansága szinte közmondásossá vált. Csak ki kell mondanunk a Milton nevet s szívünk szánakozó részvétre gerjed. Mint családfőnek, hitvestársnak, apának, mint embernek csak bánat, keserűség volt osztályrésze. Egyetlenegyszer látogatta meg a boldogság fényes, de röpké sugara, akkor, mikor második feleségét, a kit szíve igaz, mélységes szeretetével szeretett, elvette. De mikor hitvese egy évig se tartó boldog együttlét után sírba szállt, a fényes sugár kialudt, hogy körülé még sötétebb legyen a világ. De míg a fájdalom földhöz veri a gyenge lelkeket, égbe emeli az erős jellemeket. A sors haragja, dühöngése alatt meg nem hajolnak, hanem inkább erőt nyernek csapásaitól,

hogy rendületlenül megálljanak, méltóságos büszkeséggel odakiáltva a világnak:

Hogy nincs a mélység, melynek torka foglyul
Börtönbe tudna zárni halhatatlan
Erélyt.

Mikor egész életének álma, ideálja szétfoszlott, megélte a köztársaság bukását, tanai kiátkozását; mikor saját pártfelei a szabadság ügyét elejtették, elárulták, vagyonát elkobozták, világtalan öregségében leányai nem becsülték, elhagyták, megmaradt legdrágább kincsét, könyveit ellopkodták s eladták a rongyszedőnek, mikor így mindenéből kifosztva, mindenkitől elhagyatva, börtönbe vetve, végül győztes ellenfele kegyelméből odujába vonulhatott: mint nagy művész társa, a népe szabadságát sirató Michel Anġelo, a Mediciek kápolnájában nem a Medicieket véste kőbe, hanem a saját dühét és fájdalmát: ő lantja húrjaiba kap s «világtalan styxi éjszakáját odahagyva merész szárnyon meglátogatja a Szent és örök Fényt, Menny első szülöttét, az alkotatlan ragyogó lényeg ragyogó sugarát» s el-sirja véghetetlen keservét magasztos énekében. Mint a Michel Anġelo alvó kőszobra, a kit egy kalapácsütéssel fölébreszteni, megeleveníteni akartak, de a kőszobor tiltakozik:

Aludni jó! Kő lenni jobb, — nem él ez!
Mikor gyalázat s szolgaság a sorsod,
Aki nem érez, nem lát, az a boldog,
Oh jaj, beszélj hát halkán s föl ne ébressz!

Milton se kéri vissza szeme világát; jobb neki ha nem lát, nem hall; csak azért könyörög, ha már a könyv, a világ, a természet zárva előtte.

Annál inkább ragyogj te égi Fény
Bensőmben s lelke minden erejét
Ragyogd be; ott alkoss szemet s ködét
Űzd, tisztogasd, hogy látni, szólni tudjak
Halandó szemnek láthatatlanokról.

Csak nagy eszméjének, hazája szabadságharczának szégyenletes, mert meggyőződése szerint, saját pártfelei a szabadság hősei okozta bukása szégyenében és fájdalmában születhetett meg a boszus haragban fogant keserű gúnynyal megírt szatirikus allegória, a pokolország a urai a bukott angyalok, legszebb lapjai az Elveszett Paradicsomnak. Ezek az ördögök nem ocsmány szörnyek, mint a Tasso,

se groteszk nevetséges figurák, mint a Dante ördögei, hanem hősök, alakra, karakterre emberek, emberóriások, a kik vezérük mellett

— hiven megállnak

Hervadt dicsőkben, mint a menny tüzétől

Perzselt sudártölgy, bérczfenyők, melyek

Kevélyen hordják lombtalan fejök.

S Milton ismerte őket, pártfelei voltak, de a jó ügyet elhagyták hűtelen. *Mammon*, a pénz ördöge, a kinek szíve és szeme, még mikor a mennyben lakott is, «csak a menny vert arany padlóján csüggött». Arany van elég a pokolban is, kell-e más? Nem javálja a háborút, a rend csendes nyugalma, csak az kell neki. *Belzebub*, a Sátán legmeghittebb tanácsosa «vélnéd egy államoszlop. Homlokán országos gond ül, fejedelmi bölcsesség ragyog romokban is fenséges arczán». *Moloch* a legerősb, legvakmerőbb pokol fejedelmi közt. Bízik pokoli gépjeiben, ágyúiban, melyeket ő talált föl. Ő a harcz híve életre-halálra. *Béliál* «a pokol első gavallérja», nálánál szebb teremtmény nem veszté el a mennyet. Aljas, álnok minden gondolata. Ő is rest nyugalmat javál, de békének nevezi.

Köztük van bizonyára az a buzgó presbiterianus, a sajtószabadságnak valaha legszájasabb bajnoka, a ki mihelyt a hatalom részesevé lett, első dolga volt, hogy megfojtsa s Miltonnak a házassági válásról írt munkáját máglyán elégettesse s a kit Milton Areopagitikájában az igazság gyilkosának nevez, mert ú. m. «a ki egy könyvet megsemmisít, magát az igazságot öli meg, mert meg lehet, hogy az egyszer megölt igazság soha többé föl nem támad».

A középkori romantika kardjukkal csodákat művelő, szörnyeket öldöklő, világokat verő hőseit látjuk ezekben a pokol «átlátszó» sötétségében, kísérteties vörös fényében mozgó, nyüzsgő, vitézkedő óriásokban. Hát még fejük a Sátán! Mily megragadó, hősi, drámai alak. Gőgös, megátalkodott; bátor, rettenthetetlen; hogy megverték, neki dicsőség; dicső cél «uralkodni még a pokolban is; inkább uralkodó pokolban, mint a mennyben szolgál». De van érző szíve is. Mikor Évát megpillantja, szűzies bája, fensége megdöbbenetik. Elbűvölten áll egy ideig «megfosztva a harag, gyűlölet, irigység fegyvereitől». Megszánjuk őt, mikor keserű könyeket sír társai bukásán és

Vérszomjas szemében.

Önvád, keserv, hogy így kell látnia

Büntársait.

S hogyne éreznénk irántuk némi rokonszenvet, mikor a költő arra is talál alkalmat, hogy példaképül állítsa őket az emberek elé:

Gyalázat rád, oh ember! Ördög az
 Elkárhozott ördöggel összetart
 Szilárd békében; az eszes valók közt
 Csak emberek nem értenek egyet,
 Övék bár mennyi malasztnak reménye.
 Békét tanít az Isten, mégis ők
 Harag-, gyűlölség-, küzdelemben élnek,
 Gyilkos csatákba szállnak, pusztá rommá
 Tevén a földet, rontja egy a mászt.

A költőnek éppen ebben a fogásában, hogy emberi alakba öltöztetett pokolbeli hősei karakter vonásait az emberi igazság csorbitása nélkül csudamód megnagyobbítja s kidomborítja, rejlik annak a megoldása, hogy közvetlenebbül hatnak, erősebben megragadnak s mélyebben vésődnek elménkbe, mint a mennybéli angyalok ábrázolása. Ehhez járul, hogy a pokol köztársaság, a mennyország monarchia, amott — habár Milton szerint is csak látszólag — a közvélemény, a nép; emitt király uralkodik abszolút hatalommal. Amott — bár a zsarnokság hátsó gondolatával — a szabadság, emitt az engedelmesség minden cselekedetnek rugója. A testestül-lelkestül republikánus, a szabadságért égő Milton megragadta a tárgya által kínált alkalmat, hogy a reszpublika és szabadság bukását pokolbeli hősein megboszulja, haragját kitombolja. Facit indignatio versum. Ez az indignáció emelte, ragadta merész fantáziáját a költői ihlet oly szokatlan magas fokára, a melyet költeményében sehol, még a mennyország és angyalai ábrázolásában sem ért el. Jól mondta valaki: Milton Paradiesomában legszebb a Pokol.

A mint a Pokolban hazafiúi fájdalmát, úgy a Paradiesomban családi, nagyon rövid boldogságát s hosszú síríg tartó boldogtalanságát szólaltatja meg. Ádámja egy igen szeretetreméltó naiv, jó szívű ember, a ki hamar enged első benyomásainak. Midőn az Úr kezéből elveszi szépséges Évját, kinek minden

Léptén búbáj, szemébe' menny, magasztos
 Méltóság, szerel'm minden mozdulatján,

elragadtatva fölkiált: a fordulat kibékít! De szíve hamar gyanut fog. «Gyengének érzi magát a szépség dicső tekintetének bája ellen» s panaszsba tör ki:

Vagy a természet elhibázta művét
 S ily támadásra védtelen hagyott;
 Vagy oldalamból elvevén, elégnél
 Többet szegett ki: az egy bizonyos,
 Hogy rá nagyon is sok bűbájt ruházott
 Tökéletes külsőleg, benneje.
 Nem oly bevégezett.

Gyönyörrel szemléli, mikor neki s angyalvendégének az asztal-
 nál fölszolgál s azt Isten fái változatos gyümölcseivel megrakja s
 tajtékzó kelyhüket édes ital nedvével megkoszoruzza,

mert semmi sem lehet
 Kedvesb a nőben, mint a háziás
 Szorgoskodás.

De mikor az asztalbontás után a háziúr és vendégje, beszélge-
 tésének folyama magasabb régiókba, a tudomány és politika tájaira
 téved, Ádám összebb vonja szemöldeit. Éva megérti a figyelmeztetést
 s a lugosból kilépve megy virágai közé. De oda is kíséri férje féltő
 gondja, nem leskelődik-e rá valamelyik virágos bokorban egy ravasz
 suffragette, vagy feminista alakjában a fenyegető ellenség. Intette is
 gyakorta: ne hagyj el a hű oldalt,

Mely élted adta s mindig óva véd.
 A nő legillőbb, legbiztosb helyen van
 A férje mellett, a ki őrzi őt vagy
 Viseli a legrosszabbat vele.

Mikor aztán a szörnyű bukás bekövetkezik, a magasztos himnu-
 szok, kedves idillek, gyönyörű tájképek leírásának elbájoló hangja
 egyszerre a megragadó pátos legmagasabb fokára emelkedik az önvád,
 lelkiismeretfurdalás, kétségbeesés, egymást vádoló czivakodás, majd
 engesztelődésük, megbékellésük, megható festésében. Itt talál egészen
 magára Milton a szenvedélyes, de jószívű ember. Mindezt ő keresz-
 tül élte, szenvedte két élettársával. Az első alig egy hónapi együtt-
 lakás után elhagyta őt s csak jó idő múlva találkozik vele egy ismer-
 róse házánál. Az asszony ott egyszer csak lábaihoz borul s térdeit
 átkarolva, sűrű könyvek közt kér tőle bocsánatot. Mint Ádámé, Milton
 szíve is megesik a lábánál fekvő szerencsétlen teremtményen s mint
 Ádámnak

Lefegyverezve eltűnik haragja
 S nyájas szavakkal fölemeli őt

De nem csak önmagára talált itt s egyebütt nagy költeményében, hanem talált erőt, vigasztalást a maga és mások számára. Az Elveszett Paradicsom nem csak az ő életének tükre, tükre az az embernek, mult, jelen és jövő sorsának, a mint azt neki a Mindenható kijelelte. Az önvád, lelkiismeretfurdalás megfosztja az embert lelki nyugalmától, leroskad a csapások súlya alatt, rabja tévedéseinek, szenvedélyeinek, de habár elesett, a megváltás reményében fölkel, sír és remél s elszánt megnyugvással lépdel tovább a Gondviselés által kijelelt földi pályáján. Mint ős szüleink:

Pár emberi könnyet hullatnak, ámde
Hamar letörlik. A világ előttök;
Maguk választják nyughelyök; vezérök
A Gondviselés. Kézbe kéz, zarándok
Lassu léptekkel Édenen keresztül
Veszik magános vándorútjukat.

III.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

III

BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS

A LUKÁCS KRISZTINA SZÉPTUDOMÁNYI JUTALOM.

BIRÁLÓ JELENTÉS.

RIEDL FRIGYES-től.

Művészi és tudományos köreinkben egy-két évtized óta mindig gyakrabban vetik fel e kérdést: nem alkothatnánk-e, különösen az építészet és a zene terén, valamint a fő iparágakban önálló magyar stilst? Ebben az irányban már a gyakorlatban is történtek nálunk figyelemreméltó kísérletek, de általánosan meggyőző példára nem hivatkozhatunk és elméletileg sincs e kérdés kellőleg tisztázva. Miben rejlik az önálló stilus? Melyek feltételei? Megvannak-e ezek nálunk? Ha igen, milyen eszközökkel valósítható meg a magyar stilus a képzőművészetekben, a zenében és az iparművészet terén? Ezekre a kérdésekre óhajtottunk feleletet, midőn 1905-ben pályázatot hirdettünk a Lukács Krisztina jutalomra. Csak egy rövid pályamű érkezett e jelíggel: «A nemzeti stilus alapfeltétele az ősi néplélek romlatlan tisztasága.» A pályamű a feltett nehéz és bonyolult kérdésre 35 lapon igyekszik megfelelni. Rövid terjedelméből is látható, hogy a pályamű tulajdonkép csak vázlat. A szerző élénken és vonzóan tud írni, a kérdést azonban inkább csak érinti, semmint felfejti. A zenéről alig szól, csak az építőművészetre helyez súlyt. A stilst egyáltalán nem definiálja. Nem magyarázza, melyek a stilusfejlesztés tudatos eszközei: a finn nép példájára utal bennünket, de nem mutatja ki a módot, melyet a finnek követtek és mellőzi, hogy a finn példa még nem elég meggyőző, mert úgy látszik előttünk, hogy ezen nem pusztán rokon, de egyszerű, rokonszenves nép az önálló stilus dolgában csak kísérletez. A szerző a nép őslélekére mutat, mint stilusforrásra, de nem példázza, mikép kell népies motívumokat stilussá fejleszteni. Inkább mysticus, mint tudományos felfogás nyilatkozik a szerző következő sarkalatos állításában: «A stilst a természet rejtett erői teremtik, a mint a létért való harcza a fajokat a természet titkos törvénye hívja.» (35.)

A szerző érdekesen alkalmazza műtörténeti ismereteit egyes tételeinek megvilágosítására, de túlbecsüli a római képzőművészet önállóságát és jelentőségét, mert nem veti össze a hellenisztikus művészettel, melyből a római művészet nagyon is sokat merített.

Tekintve, hogy e reánk nézve oly fontos kérdés behatóbb tárgyalását óhajtottuk, a jutalom szerintünk ezen inkább tárczaszerű rövid pályaműnek oda nem ítéltető.

Budapest, 1909 február 5.

Hozzájárult:

Beöthy Zsolt,

Alexander Bernát.

A SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM.

BIRÁLÓ JELENTÉS.

JAKAB ÖDÖN-TŐL.

A Széher Árpád-jutalom tétele ez évben a következőleg szólt: «Egy magyar költő pályája, 8—10 kis íven.» Említve volt a pályatétel kihirdetésében egyszersmind az is, hogy «a jutalmazott, vagy egyébként érdemes munkák, külön tiszteletdíj mellett, fel fognak vétetni a Társaságnak *Irői életrajzok* című gyűjteményes vállalatába.» És ezzel közelebbről körvonaloztattak azok a tekintetek is, melyek a pályázók részéről nemcsak a mű terjedelmére, hanem a felfogás és kidolgozás módjára nézve is szem előtt tartandók s mely tekinteteket — legalább részben — a bírálóknak sem szabadott figyelem nélkül hagyniok.

Beérkezett összesen kilencz pályamunka s örömmel kell jó előre kijelentenünk, hogy a pályázat éppen nem volt meddő, sőt az érdemesebb munkák számát tekintve, szokatlanul sikeresnek mondható. Valamint azonban soha sincsen olyan jól termő esztendő, hogy a legszebb tisztabúzában is ne találhasson a gazda, legalább elvétve, haszontalan konkolyt: ép úgy e bő esztendőben termett pályamunkák közt is akadott kevesebb értékű, sőt teljesen értéktelen. Teszem, az 5. számú pályamű szerzője szegény Tóth Kálmánnal hat félív lapon végez! Ennyin elmond mindent, a mit Tóth Kálmánról és érdemeiről tud. Némileg atyafi munka ez előbbivel a Berzsényi Dánielről szóló, 9. számú mű is, mely 50 lapon szintén letárgyalja a költőt, életével, korával, verseivel egyetemben. Úgy látszik: a szerző még a Váczy-féle, kimerítő életrajzot sem ismeri. Alig van pár értékesebb mondata, azok is Horatiusról és Virágról szólanak. Az egész annyira össze-vissza munka, hogy abból az olvasó még az életrajzíró értelmi fokát sem képes magának kisejteni.

Több készültséggel, szélesebb látkörrel adja a Komjáthy Jenő életét a 4. számú pályamű. Harmadfél-száz lapnyi, tetemes kötetben

iparkodik a mértéktelenül elfogult s majdnem az édes anyai szeretet vakságával ítélkező szerző felemelni költőjét a dicsőség legtündöklőbb magaslataira. Bevezető részében egész a 28-ik lapig csupa üres frázisokban dől a szertelen dicséret a Komjáthy nevére. Aztán neki fog a szerző, hol zagyván, hol banálishan, elmélkedni, fejtegetni, filozófálni, a Komjáthy javára és nagyságának igazolására. Teszi pedig ezt erőtlen nyelven, össze-visszadobált kúsza mondatokban. A rengeteg sok, zürzavaros fejtegetés eredménye aztán oda üt ki, hogy Komjáthy Jenő nem egy tekintetben nagyobb volt Petőfinél, Madáchnál, Göthénél, Byronnál, Emersonnál, Svedenborgnál, szóval mindenkinél, a kik valaha ezen a silány földön éltek és gondolkodtak. Egyedül csak az életrajzi részeket lehet komolyabb számba venni, ellenben a többi összes széptani fejtegetéseket egyéb sem jellemzi, mint az éretlen zavarosság és nem egy helyen a tisztább látású embert csaknem bosszantó elfogultság.

Igénytelen, kisebb terjedelmű munka a «Dukai Takács Judit életrajza (3. sz.). Dicsérettel kiemelendőbb részei nincsenek, de — úgy egészében, mint részleteiben — jelentősebb gáncsra sem ad okot. Nem valami nagy tanulmány terméke, de így is majdnem teljesen tükrözi a költőnő szűk körű életét s próbálgatózó, csekély munkásságát. Nyelvében, tárgyalásában nincsen művészi gond, de megemlíthetni érdeméül azt a józan mértéktartást, melylyel a szerző a költőnő egyéniségéről és munkásságáról szól. Nem Társaságunk céljának megfelelő életrajz, inkább afféle hosszabb, dilettáns tárcza-tanulmány az egész.

A 6. számmal jegyzett életrajz, Arany Lászlóról, már figyelemreméltóbb. Jeligéje ez: «A milyen a kritikus, olyan a mű», a mit azonban gondolkozó embernek csak úgy megjegyzés nélkül nehéz aláírni! Ennek a műnek legelső hibája az, hogy sokat beszél olyat, a mi nem tartozik a dologra szorosan. A Szalontáról szóló részben csupán arról beszél, hogy miképen élt ott Arany János és a felesége, nem pedig arról, hogy miképen élt Arany László és hogyan fejlődött. Általában az életrajzi részben mindig Arany János, az apa, áll előtérben s Lászlót csak itt-ott látjuk, mint a család mellékes járulékát. E tekintetben a szerző akár ezt a címet is adhatta volna dolgozatának: «Arany János élete, különösebb tekintettel László fiára.» Az Arany László munkáinak ismertetése nem jár mélyen s a stylus is egészben véve szintelen és több helyt nem hibátlan. Jelentékeny fogatéka az életrajznak, hogy nincs perspektívája, mintha Arany László teljesen kívül élt volna a korán. Pályadíjra nem érdemes, de buzdításul egy-két elismerő szót megérdemel.

A még nem említett hátralévő négy pályamű már határozott gazdagodása irodalmunknak. Mindenik adott valamit, a mi új és becses s mindeniken rajta van a szakavatott ember tehetségének bélyege.

Az 1. számú a Szentjóni Szabó László életével és működésével foglalkozik. Jelígeje: «Auch hier wird es tagen», a mivel a szerző, úgy hisszük, valószínűleg a Szentjóni korára akar czélozni. Az egész mű nagy apparátussal, sok tudással, érett kritikával van írva s nagy tájékozottsággal mutat a német és francia irodalom Szentjónira vonatkozó forrásainak ismeretében. S a szerző ide vágó buvárlatainak eredményei nagyobb részt teljesen újak. Kiváló gonddal, egész aprólékossággal menő lelkiismeretességgel fejtegeti a költő viszonyát Gellerthez, Gessnerhez, a Musenalmanach költőihöz és Rousseauhoz. Lépésről-lépésre kíséri azokat a hatásokat, melyek Szentjóni költészetét tárgyban, felfogásban, külső és belső formában táplálták és befolyásolták. A baj csak az, hogy a szerző olyan költőről akart hosszabb életrajzot írni, kinek élete felettébb rövid volt és adataiban maig is kevésbé tisztázott, irodalmi termelése pedig éppen nem bőséges. Így esik meg aztán, hogy a szerző tulajdonképpen sokkal többet beszél másokról, mint a költőről magáról. Ebből következnek azok az aránytalanságok, melyek a dolgozatban ismételtelen előfordulnak. Gellertnek pl. «Das Band» című idilljével s annak fordításával érdemen túl foglalkozik: majdnem 30 lapon, holott az egész életrajz csak 190 lap. Költőnknek a «Kivánság» című idilljét hosszadalmas szöveggalával veti össze Gessner «Der Wunsch»-ával és Rousseau «Emil»-jével. Épp így tesz a Rousseauból fordított töredékekkel is, melyekből párhuzamos közléseket ad a francia eredetivel, mely francia eredeti azonban a töredékes közlés következtében pár helyt teljesen értelmetlen. Ily hosszadalmas szöveggalák mellett az életrajz inkább csak oda vetett jegyzetek benyomását teszi s úgy érezzük, hogy inkább egy filológiai tanulmányt olvasunk, mintsem életrajzot. Ily aprólékos kutatások helyénvalóbbak volnának az Irodalomtörténeti Közleményekben, vagy Philologiai Közönyben, mint ilyen kis terjedelmű életrajzban. Sikert része a műnek a «Népies hatások» című fejezete, melyben szerző főleg «Az együgyű paraszt»-ot fejtegeti s tárgyának idegen eredetét végérvényesen megállapítja. Kár, hogy az utolsó fejezet csak vázlatosan van kidolgozva. De a munka így is nyeresége irodalmunknak.

Érdeklőség dolgában nem alábbvaló az előbbi munkánál a 8. számú sem, melynek jelígeje: «Hazádnak rendületlenül». E mű Vörösmartyról szól. S ha a díj a Vörösmarty költészetének fejtegetésére volna kitűzve: némi kikötésekkel díjat érdemelne; ha pedig egyedül csak Vörösmarty életrajzára szólna: úgy e terjedelmes

mutatvány után szintén kaphatna a szerző megbízást a Társaságtól. Ez a mű ugyanis *életrajznak* csonka, a mennyiben csak felleptéig tárgyalja a költő életét s onnan kezdve végesvéig csupán költészetét fejtegeti. Szerző, saját bevallása szerint, nem volt képes a megszabott időre az egész munkával teljesen elkészülni. Úgy látszik különben is, hogy az életrajz csak másodrendű érdekekkel vonzotta a szerzőt; fő célja a Vörösmarty költészetének ismertetése volt. A rövid életrajzi részlet nem is állja meg a versenyt a Gyulai Pál által írott életrajzzal: annál lazább és jóval színtelenebb. De miket szerző a Vörösmarty költészetéről mond 235 lapon keresztül, azoknak mind súlyok és komoly értékek van. Mélyre ható, figyelmen kívül semmit sem hagyó analízissel merül a költő lelki életébe s költészetét lehetőleg minden oldalról úgy megvilágítja, a mint még senki sem tette azt. Sorra veszi a költő képzeletét nyelvében és alakjai megteremtésében, azután meg részletesen bonczolja szerelmi, fiúi, hazafias és emberi érzelmeit, pathosát, gúnyját stb. És fejtegetései mindenütt érdekesek, újak, önállóak. Látszólag jelentéktelen, apró dolgokból olykor meglepő észszel és ügyességgel tud értékes és felette jellemző tételeket megállapítani. Előadása világos, tetszetős, összefoglalásaiban könnyed s bár az egész mű sok tanulmány és gondolkozás leszűrése: mégis távol áll a tudományosan rideg szárazságtól. Vörösmarty már-már fakuló kultuszának hathatós felújítására, kiváló költői érdemeinek megvilágítására s műveinek nagyobb népszerűsítésére derekabb munkát alig adhatnánk a közönség kezébe. Pályázatunk céljának ez esetben nem megfelelő mű, de dicséretre mindenesetre érdemes.

A két utolsó munka egy régóta bántó mulasztást igyekezett jóvá tenni: mindkettőnek tárgya Tompa Mihály.

A kettő közül a 2. számú pályamű («Énekkel ajkamon, lanttal kezemben Virasztám a haló természetet» jeligével) 204 sűrűn írott, nagy oldalból álló kötet, hat fejezetben. Nagyon tanult és nagyon lelkiismeretes ember munkája ez, bőséges forrástanulmánynyal, levelezések felhasználásával igen szépen írva. Tompának eddig a legteljesebb és legmegbízhatóbb életrajza s költészetének a legbehatóbb méltatása. Nem bőbeszédű, de azért mégis mindenre eléggé bőven kiterjeszkedő. Korába s író társai körébe plasztikusan állítja be Tompát s fizikai és lelki életét finoman rajzolja és elemzi mindvégig. Könnyedén és biztosan bánik az æsthétikai műnyelvvel. Érdekesen és önállóan fejtegeti Tompát, mint elbeszélőt, nyomón követve fejlődését, öntudatosságra, művészi felfogásra és készségre jutását. Részletesen tárgyalja allegóriáit, hazafias költészetét, költői művészetét, értékes kritikai megvilágosításokkal. És ítélete legtöbb esetben higgadt, meg-

bizható. Pompás rész a Tompa papi egyéniségének rajza s megható betegeskedésének és halálának kimerítő története. Egyetlen különösnek tetsző a munkában, hogy Tompa líráját az utolsó fejezetben, a teljesen bevégzett életrajz után tárgyalja, mint valami függeléket, holott elbeszéléseit, allegóriáit az életrajz keretébe osztva fejtegette. Ez azonban csak a beosztás különössége, mely a fejezet értékéből nem von le semmit. Mert Tompa lírájának tárgyalása a legmértányosabb, legkimerítőbb és legjobb azok között, a mit eddig írtak.

A 7. számú és «Eltem, borongtam, daloltam» jeliségű s szintén Tompáról szóló életrajz hasonlóképpen sok kiváló érdemmel ékeskedik. Rövidebb munka az előbbinél. Életrajznak hézagosabb, de vannak erőnei, melyek ellensúlyozzák ezt a fogyatékát. Nagy előadásbeli készséggel s érett, biztos itélettel van megírva. Kompozíciója és eleven elbeszélése szembeszökően a Gyulai Pál iskolájára vall. A szoros értelemben vett életrajz itt mintha csak másodrendű volna: fő dolog a költő fejlődése és teljes értékére kibontakozása. Jelentékeny érdeme, hogy Tompa költészetét szoros fejlődési rendben ismerteti, sok szépet és helyest mondva fejtegetésében. Felettébb érdekes fejezet az, melyben szerző a Tompa ifjúkori verseit tárgyalja s élesen rávilágít arra a hatásra, melyet a költőre a múlt század dereka felé lábra kapott szobapoézis gyakorolt. S talán még érdekesebb az a részlet, mely Tompának az allegóriához való áthajlását kíséri lépésről-lépésre. A Tompa prédikatori és egyházi írói méltatása pedig teljesen új.

A két érdemes művet összevetve, úgy találjuk, hogy egyenként mind a kettőben vannak olyan erények és fogyatékok, melyek a másokban nincsenek meg. A 2. számú bősegebb és jobb életrajz, de a 7. számú a nagy közönségnek tetszetősebb, könnyedebb olvasmány, mivelhogy kevésbé van terhelve adatokkal. A 2. számú részletezőbb, a 7. számú nagyobb vonásokkal dolgozó. A 2. számú teljesebb képet ad a gyermekevekről, a mi már csak azért is fontos, mert a költő búsongásra hajlása jó részt a gyermekek keserű benyomásaiban gyökeredzik. Ellenben a 7. számú a sárospataki iskolai életet rajzolja meg jobban, a mi szintén fontos, noha Tompa költészetére ez iskolai élet koránt sem volt olyasféle döntő befolyással, mint pl. a Csokonaiéra a debreczeni iskola szilaj s nem valami nagyon faragott élete. A 2. számú részletesen foglalkozik Tompa pesti tartózkodásával, összeköttetéseivel és benyomásaival, mely utóbbiak különösen figyelemreméltók azért, mivel a pesti kedvezőtlen benyomások fordították a Tompa kedvét végképen a falusi élet nyugalmanak keresése felé. A 7. számú mindezeket csak felületesen sikklik át, de ezekkel szemben itt-ott viszont olyan értékkel szolgál, melyek aztán a másik munkában

nincsenek, pl. az az egész új fejtegetés, mely a monda- és regeköltő Tompának Ovidiussal való kapcsolatát mutogatja. A 2. számú jobb képet fest a papról, mint emberről, a 7. számú jobbat a papról, mint szónokról. A 2. számúnak æsthétikai fejtegetései értékre nézve egész végig nem mindenütt egyenletesek, a 7. számú ellenben fejtegetéseinek értékével jóformán elejétől végig egyenletes marad.

Mindezen értékkülönbségeket összefoglalván és gondosan mérlegelvén, tisztelettel ajánljuk a Tekintetes Társaságnak, hogy a *«Tompá Mihály»* című. 7. számú pályaműnek adja ki a díjat, mivel a pályahirdetésben jelzett célznak legjobban ez felel meg; a 2. számú, *«Tompá Mihály életrajza»* című pályaművet pedig dicsérettel tüntesse ki s hijja fel a szerzőt, hogy munkáját, esetleg még teljesebbé bővítve engedje át a Társaságnak külön kiadás végett.

Az 1. számú (Szentjóbírói és 8. számú (Vörösmartyói) pályamunkákat szintén dicséretre ajánljuk. Amaz, egy kevés átdolgozással, talán az írói életrajzokban is megjelenhetne; emez pedig, a felesleges életrajzi részlet elhagyásával, mint Vörösmartyói szóló becses essay foglalhatna helyet a Társaság kiadványaiban, kivált ha a szerző az itt-ott egymás mellett szerves összefüggés nélkül lógó részeket egységes egészsze összesimítaná.

Hozzájárult:

Ferenczy Zoltán.

A jelentést minden részében nem tette magáévá, de a javaslatához szintén hozzájárult:

Négyesy László.

★

A Társaság a bíráló-bizottság javaslatát határozottá emelte. Mint a felbontott jeligés levelekből kitűnt, a jutalomra méltónak ítelt 7. számú *«Tompá Mihály»* című pályamunka szerzője dr. Kéky Lajos; a Társaság dicséretével elsősorban kitüntetett 2. számú *«Tompá Mihály életrajza»* címűé dr. Váczy János; a szintén megdicsért 1. számú Szentjóbí Szabó László életrajzé Gálos Rezső és a 8. számú Vörösmarty életrajzé dr. Kiss Ernő. A két Tompa életrajzra vonatkozólag a Társaság úgy intézkedett, hogy dr. Kéky Lajos jutalmazott művét életrajzvállalatában adja ki, dr. Váczy Jánost ellenben fölkéri, hogy dicsérettel kitüntetett művét, mely az életrajzvállalat kötetének terjedelmét túlhaladja, még teljesebbé téve, külön kiadás végett a Társaság rendelkezésére bocsássa, mely részben e becses mű kiadásával szándékozik Tompa Mihály születésének közelgő századik évfordulóját megünnepelni.

A SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM.

BIRÁLÓ JELENTÉS.

HEINRICH GUSZTÁV-TÓL.

A Somogyi-jutalomra, mely Ipolyi, Henszlmann, Hunfalvy Pál vagy Szabó István kiváló magyar tudósok valamelyikéről kisebb tanulmányt kívánt, csak egy pályamunka érkezett. Címe: Ipolyi Arnold (1823—86). Jeligéje: Nemes feladat fenntartani stb. (Burke János), 4^o 83 oldal.

Szerző az ajánlott jeles tudósok sorából azt választotta dolgozata hőseül, a kinek jellemzése és méltatása első pillanatra legkönnyebbnek tetszhetik, de valósággal a legnehezebb. Legkönnyebb, mert Fraknói Vilmos, Keleti Gusztáv és Pór Antal beszédeiben, illetőleg tanulmányában kitűnő előmunkálatok állnak rendelkezésre; legnehezebb, mert szerzőnek ez értékes dolgozatokat voltaképp fölös kell mőlnia, mert különben miért ír negyediket? A beérkezett pályamunka szerzőjét, úgy látszik, a föladatnak könnyű oldala csábította, mert dolgozata minden tekintetben mélyen alatta marad jeles három elődje tanulmányainak.

Szerző e szavakkal végzi tanulmányát: «Legyen (Ipolyi) emlékjele e pár sor, mely nem magasztalás és dicsfény az ő nevének, csak elismerése áldásos munkásságának, tevékeny életének». Szerző téved: dolgozata csupa magasztalás és semmi egyéb, mint magasztalás. A hol egy-két helyen igen szórványosan és félénken megszólal egy kis kritika, ott ez nem szerzőnek, hanem valamely elődjének szava, a kit szerényen idéz, de egyúttal lehetőleg le is czáfol. Ipolyi sokoldalú működésének igazi méltatását sehol sem kapjuk; sem az nem derül ki ezen dolgozathoz, hogy hőse mit és mennyiben és mily irányban lendített az egyik vagy a másik tudomány terén, illetőleg közművelődési intézményeink körül, sem az nem lesz sehol világossá, hogy működé-

séből mi a maradandó, a mi emlékét még ma és a jövőre is fönntartja. Szerző megelégszik csupa általános, rendszerint igen túlzó vagy egyoldalú dicsérettel, melynek szótára is, (természetesen) igen szegény, úgy hogy elismerésének még szólamai, melyek legnagyobb részt nagyon laposak, is folyton ismétlődnek. Szerző, úgy látszik, lelkes ember, de sem a mythologia, sem a képzőművészetek, sem a művelődéstörténelem terén nem tett mélyebb tanulmányokat, és ezzel választott föladata megoldására eleve sem volt elkészülve. Dolgozata kissé túlságosan meleg és kenetes, de ennek daczára elég csinos megemlékezés, melynek rhetorikus stílje és hangja azonban egyáltalában nem kárpótolhat a hiányzó mélyebb fölfogásért és alaposabb méltatásért.

A kitűzött föladat sikeres megoldásának ez a dolgozat semmi szempontból nem tekinthető.

Budapest, 1909 január 20.

Hozzájárul:

Kozma Andor,

Dr. Váradi Antal.

AZ IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM.

BIRÁLÓ JELENTÉS.

PEKÁR GYULÁ-tól.

Az ifj. bojári gróf Vigyázó Sándor jutalomra, mely a következő jutalomtételre volt kitűzve: *Kivántatik magyar történelmi tárggyi, prózában irandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet, összesen nyolcz pályamű érkezett be.*

Sajnos, egyik sem üti meg a mértéket. Egészen kezdetlegések az *Egy lap a königgrätzi csatából*, a *Reminiscere* és a *Magyar lány szerelme*, utóbbi kettő az 1848-iki szabadságharc csatavilágával foglalkozik, telvék páthoszszal, lelkesedéssel, de inkább tanulói kísérleteknek tekintendők. A *Koppány* nagyobb terjedelmű beszély s komolyabb tanulmány nyoma látszik rajta, de teljesen hiján van a történeti jevegőnek s a korfestésnek. Az alakok abstractiók, kothurnusos nyelven szavalnak s pillanatra se ébresztik fel bennünk a nagy mult illuzióját. A *Frangepán Anna költeményei* terjengősen és rossz kompozícióval ad elő egy jó ötletet II. Ulászló korából; Werbőczyt akarná talpra állítani, de sok szó daczára nem tudja s Dobzse Lászlóból se csinál többet a krónikás adomák ösmert lomha hősénél. Ily körülmények közt a király kedvesének, Frangepán Annának alakja teljesen ellapul s a piczi, de jó ötlet, mely költeményeinek a felség számára való lemásolásából ered, a hosszú lében erejét veszti. Meglepő stiláris készséggel s ötletes eredetiséggel indul a *Pápay Judith* című elbeszélés, mely a II. Rákóczy György viharos korából van merítve. A nyelvezet jó, a dialog erőteljes, s végre érzünk történeti levegőt is, kár hogy ez előnyökkol szemben a kompozíció gyarlósága mindent leront. A jólinduló beszély a közepefelé már ellapul, a vége pedig jelentéktelen semmiség. A *Kompánia Rózsája* a II. Rákóczy Ferencz korában játszik s hősnője egy leány, ki szerelmeséért véle együtt férfiruhában

lép be a Fejedelem gárdájába, a híres Nemes Kompaniába. Szerző ebből a magból csinál erőtlen bonyodalmat; előnye a könnyen folyó stilus, de lélektani rajza felületes. Az ilyes százszor megírt átöltözési témákat csak új, vagy legalább is nagyon jellemző felfogással szabad feldolgozni; ez az eredetiség pedig hiányzik a «Kompania Rózsájából.» Legtöbb irodalmi értékkel bir a pályaművek közül a *Géczy Zsigmond szökése* című beszély. Szintén a kurucz-korban játszik s témája jó: Géczy Zsigmond a táborból a nagy tilalom ellenére fenyegetettnek hitt ifjú feleségéhez szökik, hogy nála pár órát töltsön; igaz szándéka ez néki, de a szerelem a pár óránál jóval hosszabb ideig tartóztatja hitvesénél, úgy hogy a végén már nem mer többet a kurucz táborba visszatérni. Utóbb persze mégis csak visszalopódzik, beáll közkatonának s mint ilyen nyer hősiessége által bocsánatot. A mese eléggé kerek s a hozzávaló történeti tanulmány se hiányzik a szerzőnél; az elbeszélés korfestő nyelven indul, stilusa egyenletes és a kompozíció is eléggé arányos. Csak a lélekteremtő rész gyöngé. Hőse nem eléggé egyéni; nem egy kurucz vitéz, hanem a kurucz vitéz általában, minden a többtől megkülönböztető jellegzetesség nélkül. A nő, a eleség alakja pedig, ki ekkora kötelességszegésre ragadtatja urát, kinek tehát érdekes egyéniségnek kellene lennie, egyáltalában nincs jellemezve. Nem él, alig szerepel, legfeljebb pár jelentéktelen szóval. E hiba nagyon sokat levon a *Géczy Zsigmond szökésének* az érdemből: az, a minek szerelmi szempontból hőstettnek kellene lennie, így virtuosos könnyelműséggé alacsonyodik e szökés, a második nagy bűn pedig, a feleségénél való ottmaradás, alig menthető. Mind e hiányok, bár az elbeszélés viszonylag a pályázat legjobb darabja, sajnálatosan gyöngítik a «*Géczy Zsigmond szökésének*» hatását.

A bírálók az elmondottak alapján a jutalom kiadását ezuttal nem ajánlhatják.

Hozzájárult:
Sebők Zsigmond,
Endrődi Sándor.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették az 1909 február 7-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1907-ről): A francia romantika hatása a magyar szépirodalomra, eredeti forrástanulmányok alapján.

(Másodszor kitűzetett 1909 február 3-dikán.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje 1910 október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1908-ról): Kitűzetett 1908. február 5-én.): Szatira.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1909 október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A budapesti nemzeti színház története, tekintettel színművészetünk és drámairodalmunk fejlődésére.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1910 október 31-dike.

IV. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1909-ről): Greguss Ágost élete és művei.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje 1911 október 31-dike.

V. BULYOVSKY GYULÁNÉ SZÍNMŰVÉSZNŐ JUTALMA: Szavallásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.

(Kitűzetett 1908 február 5-én.) Jutalma 400 kor.

Benyújtásának határideje: 1909 október 31-dike.

VI. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Tanköltemény a költészetről vagy a költészet valamely ágáról.

Kitűzetett 1909 február 3-án.) Jutalma 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1910 október 31-dike.

VII. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről.

(Kitűzetett 1909 február 3-án.) Jutalma 400 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1911 október 31-dike

VIII. Ifj. BOJÁRI gróf VIGYÁZÓ SANDOR JUTALOM: Magyar történelmi tárgyú, prózában írandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1909 febr. 3-án.)

Jutalma a bojári gróf Vigyázó Josefín által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1911 április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1910 október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határidőig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

IV.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

AZ 1909-IK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁVAL.

Elnökség és tisztségviselők:

Elnök BEÖTHY ZSOLT.
Másodelnök ... BERZEVICZY ALBERT.
Titkár VARGHA GYULA.
Másodtitkár ... KOZMA ANDOR.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. DR. SZÖCS FERENCZ.

Gazdasági bizottság:

BERCZIK ÁRPÁD. GYULAI PÁL. SZÜRY DÉNES.

Könyvkiadó bizottság:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	KOZMA ANDOR.
BARKASSY GÉZA.	KÖNIG GYULA.
EMICH GUSZTÁV.	ORMODY VILMOS.
GÖRGEY ISTVÁN.	RIEDL FRIGYES.
GYULAI PÁL.	SZÜRY DÉNES.
HERCZEG FERENCZ.	VARGHA GYULA.

VÉGH ANTUR.

Shakspeare-bizottság:

Elnök: BERZEVICZY ALBERT.

Igazgató: ALEXANDER BERNÁT.

Jegyzők: RADÓ ANTAL, GYULAI AGOST (kültag).

Tagok: APPONYI ALBERT, GRÓF, BAYER JÓZSEF, BEÖTHY ZSOLT, BODROGI LAJOS (kültag), FERENCZI ZOLTÁN, GYULAI PÁL, HARASZTI GYULA, HEGEDŰS ISTVÁN, HEINRICH GUSZTÁV, HEVESI SÁNDOR (kültag), JÁNOSI GUSZTÁV, KATONA LAJOS (kültag), LÉVAY JÓZSEF, RÁKOSI JENŐ, RIEDL FRIGYES, RUSZ JÓZSEF (kültag), SEBESTYÉN KÁROLY (kültag), SOMLÓ SÁNDOR, SZŰRY DÉNES, TÓTH IMRE (kültag), VÁRADI ANTAL, VARGHA GYULA, VOJNOVICH GÉZA (kültag), YOLLAND ARTHUR.

Rendes tagok:

ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapest.
ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapest.
ÁGAI ADOLF	1877	Budapest.
ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapest.
5 AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapest.
APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapest.
BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
BÁRD MIKLÓS	1905	Alsó-Szombatfalván.
BAYER JÓZSEF	1888	Budapest.
10 BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapest.
BENEDEK ELEK	1900	Budapest.
BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapest.
BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapest.
BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapest.
15 CSENGERI JÁNOS	1904	Kolozsvártt.
DALMADY GYÖZŐ	1867	Budapest.
DÓCZY LAJOS BÁRÓ	1887	Budapest.
ENDRŐDI SÁNDOR	1882	Budapest.
FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapest.
20 FIÓK KÁROLY	1902	Budapest.
FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapest.
GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.
GYULAI PÁL	1860	Budapest.

	HARASZTI GYULA	1906	<i>Kolozsvárott.</i>
25	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	<i>Budapesten.</i>
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	<i>Budapesten.</i>
	HERCZEG FERENCZ	1893	<i>Budapesten.</i>
	JAKAB ÖDÖN	1895	<i>Budapesten.</i>
	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	<i>Veszprémbe.</i>
30	KOZMA ANDOR	1893	<i>Budapesten.</i>
	LÉVAY JÓZSEF	1862	<i>Miskolczon.</i>
	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	<i>Budapesten.</i>
	NÉGYESI LÁSZLÓ	1904	<i>Budapesten.</i>
	PEKÁR GYULA	1901	<i>Budapesten.</i>
35	RADÓ ANTAL	1895	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI JENŐ	1869	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI VIKTOR	1897	<i>Budapesten.</i>
	RIEDL FRIGYES	1900	<i>Budapesten.</i>
	SEBESTYÉN GYULA	1909	<i>Budapesten.</i>
40	SEBŐK ZSIGMOND	1904	<i>Budapesten.</i>
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	<i>Budapesten.</i>
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	<i>Temesvárt.</i>
	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapesten.</i>
45	THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapesten.</i>
	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BRÁBEK FERENCZ	1899	<i>Prágában.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
5	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HEVESI LAJOS	1909	<i>Bécsben.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	KONT IGNÁCZ	1908	<i>Párisban.</i>
10	LECHNER GYULA	1905	<i>Budapesten.</i>

MOLDOVÁN GERGELY	1909	<i>Kolozsvárott.</i>
NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
OPITZ TÓDOR	1887	<i>Liestalban (Baselland).</i>
SCHÖLDSTROM FRIGYES	1905	<i>Stockholmban.</i>
¹⁵ SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
VRCHLICKÝ JAROSZLÁV	1905	<i>Prágában.</i>
YOLLAND ARTUR	1909	<i>Budapesten.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

AZ 1909-İK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
- 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
- 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
- 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
- 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
- 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
- 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
- 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
- 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
- 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
- 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
- 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
- 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
- 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTÁGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
- 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
- 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16
- 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
- ²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, a társaság első elnöke, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.

- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR jul. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
 1867 PAKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, a társaság második elnöke, febr. 2.
 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
 TOLDY FERENCZ, a társaság negyedik elnöke, decz. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, a társaság harmadik elnöke, decz. 22
 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRICZ, a társaság ötödik elnöke, nov. 5.
 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
 SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
 IPOLYI ARNOLD *rendes tag* december 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
 HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
 1891 70 P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.

- PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
 75 SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
 1895 STIER TEOFIL *lev. tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
 1896 GR. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
 80 DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLEFFY ALBERT *rendes tag* deczember 22.
 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
 85 ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
 1899 90 BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *lev. tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag* április.
 1902 95 SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETY GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
 100 MÜNTZ JENŐ *lev. tag* deczember.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* deczember 31.
 1903 TÓTH LÖRINCZ *rendes tag* márczius 17.
 1904 JÓKAI MÓR *rendes tag* május 5.
 JOVANOVICS JÁNOS *lev. tag* junius 13.
 105 ÖMAN VIKTOR EMANUEL *lev. tag* augusztus 23.
 1905 SZÁSZ KÁROLY *rendes tag* október 15.
 1906 BACHAT DÁNIEL *levelező tag* április 13.
 HANDMAN ADOLF *levelező tag* deczember 8.
 1907 VULCANU JÓZSEF *levelező tag* szeptember 9.
 1908 110 SZANA TAMÁS *rendes tag* február 11.
 1909 STURM ALBERT *lev. tag* február 14.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

AZ 1909-IKI ÉVI MÁJUS HÓ ZÁRTÁIG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.		BARTHA MIKSA.	
ADLER DÁVID.		BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	
ADÓDY ISTVÁN.		BATTHYÁNY GÉZA GRÓF	(1860 előtt).
ALMÁSSY EDMUND.		BATTHYÁNY KÁZMÉR GRÓF	(1860 előtt).
ALMÁSSY PÁL.		BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	
ANDRÁSSY GYÖRGY GRÓF	(1860 előtt).	BAUER ANTAL.	
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.		BAUMGARTEN FERDINÁND.	
ANDRÁSSY DÉNES GRÓF	(400 K).	BAUMGARTEN FÜLÖP.	
APÁTHY ISTVÁN	(1860 előtt).	BAUMGARTEN IGNÁCZ.	
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.		BAUMGARTEN KÁROLY.	
ARANY JÁNOS	(100 arannyal).	BAY ILONA.	
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JULIÁNNA		BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.	
ARANY JÁNOS SZOBOR-ALAP.	(400 K).	BÁRON BENEDEK	(6000 K).
Az Arany János budapesti szobrára befolyt összeg feleslegéből 2868 K 27 f.			
ARÁNYI MIKSA DR.		BEDŐ ALBERT.	
ÁCS KÁROLY.		BELGRÁD IGNÁCZ.	
BAGHY IMRE.		BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH STE-FÁNIA GRÓFNŐ.	
BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.		BENKE GYULA.	
BALABÁN ADOLF.		BERCZIK ÁRPÁDNÉ	(400 K).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.		BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.	
BALLAGI MÓR	(1860 előtt).	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.	
BALOGH ISTVÁN.		BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.	
BARBÁS JÓZSEF.	(400 K).	BERNÁTH GYULA	(400 K).
BARCZA SÁNDOR.		BERZEVICZY ALBERTNÉ	(400 K)
BARKASSY GÉZA.		BETHLEN BÁLINT GRÓF.	
BARKASSY KÁLMÁN.		BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.	
BARKASSY MARGIT.		BEZERÉDJ PÁL	(400 K).
BAROS GYULA.		BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ	(2200 K)
BARTAL GYÖRGY.		BISCHITZ MÓR.	

BLASKOVICH BERTALAN.		DARAY IMRE	(1000 K.)
BOCZKÓ DÁNIEL.		DARÁZSI ALBERT dr.	
BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY ANTONIA.		DEÁK FERENCZ.	
BOLZA ISTVÁN GRÓF.		DEBRECZENI H. H. FELSŐISK. TANULÓK	
BRÁZAY KÁLMÁN.		OLVASÓ EGYLETE.	
BRÓDY ZSIGMOND	(400 K.)	DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK ÖN-	
BUDAI IMRE.		KÉPZŐ EGYLETE	(1860 előtt).
BUDAI NÉPSZINHÁZ.		DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.	
BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI GYM-		DEDINSZKY KÁLMÁN.	
NASIUM KÖNYVTÁRA.		DESSEÖFFY JÓB.	
BUDAPESTI KER. IFJAK TÁRSULATA.		DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ	(400 K.)
BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.		DESSEWFFY EMIL GRÓF	(400 K.)
BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.		DESSEWFFY ÖDÖN.	
BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM ÖN-		DEUTSCH MÓR (ifjabb)	(400 K.)
KÉPZŐ KÖRE.		DEVILLE JÁNOS	(600 K.)
BUDAPESTI SZINÉSZEK	(1860 előtt).	DIETRICH VILMOS dr.	
BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉZET GYA-		DOMOKOS LÁSZLÓ.	
KORLÓ FŐGYMNASIUMÁNAK IFJUSÁGI		EBNER EDE	(400 K.)
KÖNYVTÁRA.		EGE MIKLÓS	(400 K.)
BUKOVINSZKY JÓZSEF	(400 K.)	EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.	
ÖZVEGY BULJOVSZKY GYULÁNÉ SZI-		ELSŐ MAGYAR ÁLT. BIZTOSÍTÓ TÁRSA-)	
LÁGYI LILLA	(4000 K.)	SÁG (Alapítványát évenk. 400 K-val megújítja.	
BURJÁN PÁL.		EMICH GUSZTÁV.	
BUTH KÁROLY.		EMICH GUSZTÁVNNÉ.	
BUZÁS ELEK.		EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ s SZENTIVÁNYI	
CSABAI KASZINÓ (Békés).		FARKASNÉ.	
CSANAK JÓZSEF.		EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.	
CSAPÓ KÁLMÁN.		EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ	(200 arannyal).
CSAPÓ VILMOS (ifjabb).		EÖTVÖS JÓZSEF B. ALAPÍTVÁNY	(4000 K.)
CSÁKY ALBIN GRÓF.		ERDEY ANTAL.	
CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.		ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ERDÉLYI	
CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.		JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.	
CSÁVOSY BÉLÁNÉ IFJ. (SZ. BEÖTHY		ERDÖDY KAJETÁN GRÓF	(1860 előtt).
KLÁRA.		FARKAS LÁSZLÓ dr.	
CSENGERY ANTAL	(1000 K.)	FÁY ANDRÁS	(1860 előtt).
CSEPELY SÁNDOR.		FENYVESSY ADOLF.	
CSÉRY LAJOS.		FERENCZY LAJOS	
CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSOKONAI-		FIÓK SÁNDOR (ifjabb).	
KÖRE.		FLESCH TIVADARNÉ.	
CZIRBESZ GYULA.		FLUSS JÓZSEFNÉ.	
DANIELIK JÁNOS.		FOGARASI JÁNOS	(1860 előtt).

FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).		HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).	
FORSTER GYULA BÁRÓ.		HONTMEGYEI KASZINÓ.	
FÖVÁROSI ORVOS	(névtelen 400 K).	HORVÁT BOLDIZSÁR	(2000 K).
FRANK ANTAL.		HORVÁTH DÖME.	
FRAENÓI VILMOS	(400 K).	HORVÁTH LAJOS.	
FRANKL-VARGA MARGIT.		HORVÁTH MIHÁLY.	
FÜLÖP LAJOSNÉ.		HORVÁTH-ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.	
GÉVAY ANTAL	(1860 előtt).	HÓDMEZÖVÁSÁRHELYI KASZINÓ.	
GHYCZY FERENCZ	(400 K).	IHÁSZ LAJOS.	
GHYCZY KÁLMÁN.		ILLYÉS LAJOS (sófalvi).	
GICZEY SÁMUEL.		IPOLYI ARNOLD.	
GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA EM-LÉKÉRE.		IVÁNTOS LÁSZLÓ.	
GÖRGEY GUSZTÁV.		JÁLICS GÉZA.	
GÖRGEY ISTVÁN.		JÁNOSI GUSZTÁV.	
GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS ÁGOSTNÉ		JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM.	
GRUBER JÓZSEF.	(45,800 K).	JEKELFALUSSY LAJOS.	
GRÜNWALD BÉLA.		JENEY LAJOS.	
GUNDEL JÁNOS.		JOANNOVICS GYÖRGY.	
GYENE GUSZTÁV.		JÓKAI MÓR	(2000 K).
GYENE KÁROLY.		JÓNY TIVADAR.	
GYENES JÓZSEF.		JÓNÁS KÁROLY	(300 K).
GYÖRGY ALADÁR.		JÓSIKA SAMU BÁRÓ	(720 K).
GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.		JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ	(2000 K).
GYULAI PÁL	(2000 K).	JUST JÓZSEF.	
HAJDU LÁSZLÓ.		KACSKOVICS IGNÁCZ.	
HAJDUSKA ALBERT.		KAJDACSÝ ISTVÁN	(4000 K).
HAJDUSKA EMIL.		KÁLNOKY DÉNES GRÓF.	
HAJÓS JÓZSEF.		KANDÓ KÁLMÁN.	
HALÁSZ GEDEON.		KAPOSVÁRI FŐGYMNASIUM VIRÁG BE-NEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.	
HAMARY DÁNIELNÉ.		KARAP FERENCZ (végrend. alap. 4000 K).	
HANVAY RAJSZ IZABELLA.		KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.	
HANVAY ZOLTÁN.		KARCZAG BÉLA.	
HARKÁNYI FRIGYES.		KARCZAG ISTVÁN.	
HARKÁNYI FÜLÖP	(2000 K).	KARSAI ALBERT	(400 K).
HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.		KASSELIK JENŐ	(10,000 K).
HECKENAST GUSZTÁV.		KAUTZ GYULA.	
HEGEDÜS SÁNDOR	(250 K).	KÁLLAY ÁKOSNÉ.	
HELTAI FERENCZ.		KÁLLAY BÉNI.	
HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.		KÁRMÁN LAJOS.	
HOFFMANN ALFRÉD.		KÁROLYI TIBOR GRÓF	(400 K).

KECSKEMÉTI KASZINÓ.		LÉVAI KASZINÓ.	
KÉGL JULIA.		LÉVAY JÓZSEF.	
KEGLEVICH BÉLA GRÓF.		LIPCSEY TAMÁS.	
KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.		LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.	
KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ	(8000 K).	LIPTHAY LAJOSNÉ.	
KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL		LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).	
KENESSEY ALBERT.	(800 K).	LÓNYAY GÁBOR.	
KENESSEY KÁLMÁN.		LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.	
KÉGL GYÖRGY	(400 K).	LUKÁCS ANTAL.	
KIRÁLYI PÁL.		LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁMUELNÉ.	
KISS LAJOSNÉ	(1860 előtt).	LUKÁCS JÓZSEF	(400 K).
KISUJSZÁLLÁSI EV. REF. GYMNASIUM		LUKÁCS MÓRICZ	(20,000 K).
IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.		MADAS KÁROLY.	
KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FÖGYMNA-		MADÁCH IMRE.	
SIMUM IFJUSÁG ÖNKÉPZŐ KÖRE.		MAGYAR ORSZÁGOS KÖZP. TAKARÉK-	
KORNFELD ZSIGMOND.		PÉNZTÁR	(400 K)
KOVÁCS ALADÁR.		MAILÁTH GYÖRGY.	
KOVÁCS EDE (berenczei).		MAILÁTH JÓZSEF.	
KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE KÜRY		MAJER KÁROLY.	
TERÉZ	(400 K).	MARKUSOVSKY JÓZSEF.	
KOVÁCS KÁLMÁN	(400 K).	MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-ALAPÍT-	
KOVÁCS LÖRINCZ	(400 K).	VÁNY	(400 K).
KOVÁCS MÁTYÁS	(1860 előtt).	MASZÁK ELEMÉRNÉ.	
KOVÁTS GYULA DR.		MAY LAJOS.	
KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS JUDIT.		MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FÖGYMNA-	
KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.		SIMUM ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.	
KRALOVÁNSZKY GYÖRGY		MÁNDY ELEK.	
KRIEK MÁRIA	(1000 K).	MÁRTON FERENCZ (ABONYI LAJOS).	
KUBINYI FERENCZ (idősb).		MECHWARTH ANDRÁS.	
KUN GÉZA GRÓF (végrend. alap. 4000 K).		MESZÁROS KÁROLY.	
KÚN JÓZSEF.	(400 K).	MEZŐTÚRI REF. FÖGYMNASIMUM.	
KVASSAY EDE.		MIKÓ ANNA GRÓFNÉ	(400 K).
LANDAU HORÁ CZ EMLÉKÉRE ÖRÖKÖSEI		MIKÓ IMRE GRÓF.	
LÁNYI GYULA.	(2000 K).	MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.	
LÁNYI GYULA (végrend. alap 400 K).		MOLNÁR GYÖRGY.	
LATINOVICS ILLÉS	(400 K).	NADÁNYI ALBERTNÉ	(400 K).
LEDERER BÉLA.		NADÁNYI FERENCZ	(400 K).
LEHOCZKY TIVADAR.		NAGY ELEK (káli).	
LETHENYEY LAJOSNÉ.		NAGY GEDEON (tolcsvai).	
LÉBER IGNÁ CZ.		NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA	(400 K).
LÉVAY HENRIK BÁRÓ	(500 K).	NAGY KÁROLY	(1860 előtt).

NAGYBECSKEREKI FÖGYMNASIMUM ÖN- KÉPZŐ KÖRE.		PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ.	
NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM ÖN- KÉPZŐ KÖRE.		POLL IMRE.	
NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.		POMPÉRY JÁNOS	(400 K).
NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.		PONGRÁCZ ANNA.	
NÁDASDY LIPÓT GRÓF.		PONGRÁCZ LAJOS (honti).	
NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.		RADÓ ANTALNÉ.	
NEUWELT ARMIN.		RAKOVSKY ISTVÁN, FŐSZÁMSZ. ELN.	
NÉMETH LAJOS.		RÁCZ GYÖRGY.	
NÉMETHY ANNA, IMRE	(400 K).	RÁNÖLDER JÁNOS	(400 K).
NÉVTELEN	(1860 előtt).	REMÉNYI EDE.	
NÉVTELEN	(1860 előtt).	REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.	
NÉVTELEN	(400 K).	RIMASZOMBATI KASZINÓ.	
NÉVTELEN	(1904 deczember).	RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY MÁRIA.	
NÖKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNTISKO- LÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.		ROSTI PÁL.	
NYÁRI BÉLA BÁRÓ.		ROTTENBILLER LIPÓT.	
NYIRBÁTORI KASZINÓ.		RÖKE SZILÁRD.	
ORCZY ZOLTÁN.		RUPP KORNÉL.	
ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.		RUSZT JÓZSEF.	
ORMODY VILMOS.		RUTTKAY MÁRTON.	
PAJOR ISTVÁN.		SAMARJAY KÁROLY.	
PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.		SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).	
PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA		SCHEDIUS LAJOS	(idősb. 1860 előtt).
PAPP ELEK.		SCHLICHTER IZIDORNÉ.	
PAPP GÉZA.		SCHMIDT MÁRIA dr.	
PAULAY EDE	(400 K).	SCHREIBER IGNÁZ (Kautz Gyula emléke- zetére 1000 K).	
PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR		SCHLOSSBERGER VILMOS (tornyai, 800 K).	
(Alapítványát évenként 400 K-val megújítja).		SCHWANFELDER JÓZSEF.	
PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.		SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.	
PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.		SIGRAY FÜLÖP GRÓF.	
PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.		SINGER ZSIGMOND.	
PÉTERFFY ISTVÁN.		SOMSSICH PÁL.	
PFEFFER JÁNOS	(400 K).	SOPRONMEGYE	(1860 előtt).
PILASZANOVICS JÓZSEF.		SRÉTER KLÁRA	(1000 K).
PILTA JÁNOSNÉ	(1860 előtt).	STEIN I. NÁTÁN	(2000 K).
PIUFSICS LAJOS.		STERN DÁVID.	
PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.		STÉPÁN GÁBOR.	
PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ.		STIASSNY ILONA.	
PODMANICZKY FRIGYES B. (1860 előtt).		STRÁDA BÉLA.	
		SVÁB JAKAB.	
		SZABADY FERENCZNÉ.	
		SZABÓ DÁVID.	

SZARVASI KASZINÓ.		SZITÁNYI BERNÁT.	
SZALÓKI SZÉHER ÁRPÁD	(400 K.)	SZITÁNYI IZIDOR.	
SZÁSZ GERÖNÉ PAP ANNA.		SZITÁNYI VILMOS.	
SZÁSZVÁROSI KÚN-KOLLÉGIUM.		SZLÁVY JÓZSEF	(400 K.)
SZÁSZVÁROSI REF. KUN-KOLLÉGIUM.		SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRECSÁNYI PAULA.	
SZATHMÁRY KÁROLY	(50 arannyal).	SZOMBATHY LAJOS.	
SZECSKAY KORNÉL.		SZONTÁGH PÁL	(4148 K.)
SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.		SZONTÁGH TIVADARNÉ.	
SZEGEDI SÁNDOR.		SZÖCS FERENCZ	(1400 K.)
SZEMERE PÁL	(1860 előtt).	SZÖKE LAJOS.	
SZENDE KÁROLY.		SZÖLLÖSY ETELE.	
SZENGER EDE	(300 K.)	SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ	(1860 előtt).
SZENTANDRÁSSY LAJOS.		SZTANKOVÁNSZKY IMRE.	
SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM		SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI ILLÉS MATILD.	
(Pálya Ferencz tanár adományából).		SZTUPA GYÖRGY.	
SZENTGYÖRGYI ALBERT.		SZÜCS LAJOSNÉ.	
SZENTIVÁNYI KÁROLY	(300 K.)	TANÁRKY JULIA.	
SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).		TÁRKÁNYI BÉLA	(600 K.)
SZENTIVÁNYI MIKLÓS.		TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).	
SZENTPÁLY KLEMENTINA.		TELEKI SÁNDOR GRÓF.	
SZERB GYÖRGY.		THAN KÁROLY.	
SZÉCSEN ANTAL GRÓF.		THANHÖFFER PÁL.	
SZÉCHENYI GYULA GR.		TIHANYI FERENCZNÉ.	
SZÉCHENYI ÖDÜN GR.	(400 K.)	TISZA KÁLMÁN.	
SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD, EMLÉKÉRE	(10,000 K.)	TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD ILONA GRÓFNÓ	(400 K.)
SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉKPÉNZTÁRI VEZÉRIGAZGATÓ.		TISZA LÁSZLÓ.	
SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐGYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.		TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE.	
SZELESTEY LÁSZLÓ.		TOLDY FERENCZ	(800 K.)
SZIGETHY ÁBOR.		TOMORI ANASZTÁZ	(10,000 K.)
SZIGETVÁRI IVÁN.		TORDAI NÖGYLET.	
SZIGLIGETI EDE	(600 K.)	TORMAY BÉLA (ifjabb).	
SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.		TORMAY CECIL.	
SZILÁGYI DEZSŐ.		TÓTH GYÖRGY.	
SZILÁGY VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.		TÓTH LÖRINCZ.	
SZILY KÁLMÁN.		TÓTH REZSŐ.	
SZINNYEI JÓZSEF ID.		TÖRÖLY PÉTERNÉ GYIÖKÓ IRMA	(400 K.)
SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.		TÖLTÉNYI MIKLÓS.	
SZITÁNYI ADOLF.		TÖRÖK ELEMÉR	(400 K.)

TÖRÖK SÁNDOR.		VIOLA JÓZSEF	(1860 előtt).
TREFORT ÁGOSTON	(1860 előtt).	VISONTAI SOMA dr.	
UDVARDY CSERNA VINCZE.		VIZAKNAI ANTAL dr.	
ULLMAN KÁROLY.		VOJNICS MÁRK.	
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FÜGYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖNKÉPZŐ KÖRE.		VOJNICS TIVADARNÉ.	
UNGVÁRI FÜGYMNASIUM DAYKA-KÖRE.		WAHRMANN MÖR	(2400 K).
VADNAY ANDOR.		WEISZ BERNÁT FERENCZ.	
VADNAY KÁROLY HAGYATÉKA	(2400 K).	WEISS MANFRÉD.	
VAJDA ÖDÖN ZIRCZI FŐAPÁT	(800 K).	WELLISCH ALFRÉD.	
VAJDÁFY GUSZTÁV.		WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.	
VALICS ANTALNÉ.		WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.	
VARGHA GYULA	(400 K).	WENZEL GUSZTÁV.	
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNÉ.		WENINGER VINCZE	(400 K).
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ	(400 K).	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.	
VÁRADY JÁNOS.		VÁSÁRHELYI WODIANER ARTUR	(régőbbi rendes alapítványán kívül újabb 10,000 K).
VÁRADY KÁROLY	(400 K).	WOLFNER TIVADAR.	
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.		WUK MIHÁLY ÉS FIAI	(400 K).
VÉGH ARTÚR.		ZACHAR ISTVÁN.	
VÉGH ISTVÁN (verebi).		ZENTAI FÜGYMNASIUM KOSSUTH ÖN- KÉPZŐKÖRE.	
VÉGHHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.		ZICHY ANTAL	(8000 K).
VÉREY JÓZSEF.		ZICHY DOMOKOS GR.	(1860 előtt).
VÉSZTÓI KASZINÓ.		ZICHY GÉZA GRÓF	(1000 K).
VIDA KÁROLY.		ZSENY JÓZSEF.	
VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR EMLÉKÉRE	(8000 K).	ZSILINSZKY MIHÁLY.	
VIKTORIN JÓZSEF.		ZSIVORA GYÖRGY	(1800 K).
		ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ EMLÉ- KÉRE	(1200 K).

Az 1860 előtt tett alapítványok rendes összege 100, az 1860 után tették 200 koronásak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

KIVONATOK A TÁRSASÁG JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

1908. év február 26.

1. Titkár szomorú jelentést tesz Szana Tamás rendes tag haláláról, kinek temetésén (f. hó 13-án) a Társaságot az elnök és számos tag képviselte. A Társaság koszorút helyezett a ravatalra s Hegedüs István a Társaság nevében búcsuztató beszédet mondott.

A Társaság mély megilletődéssel veszi tudomásul a jelentést s Szana Tamás elhúnytán érzett igaz bánatának kifejezését jegyzőkönyvbe iktatni rendeli. Mai zárt ülésén pedig intézkedni fog, hogy az elhunyt rendes tagról emlékbeszéd tartassék.

2. Főtitkár jelenti, hogy Lukács József úr 400 K alapítvánnyal a Társaság alapítói közé lépett. Öröndetes tudomásul szolgál. Az alapítványért a Társaság nevében az elnökség a szokásos módon mondjon köszönetet.

6. Elnök a Társaság nevében Ábrányi Emilt kéri fel, hogy Szana Tamás, elhunyt tagról annak idején emlékbeszédet tartson.

Ábrányi Emil a megbízást elfogadja.

7. Titkár jelenti, hogy a Társaság ereklyetárának a Nemzeti Múzeumban leendő elhelyezéséről Szalay Imre min. tanácsos, muzeumi igazgatóval tárgyalt, de miután arról volt ezúttal szó, hogy az ereklyék, melyekhez az ereklyeértékkel is bíró régi irodalmi levelek szintén hozzászámíttattak, nem a nagy nyilvánosságú régiségtárban, hanem a muzeumi könyvtárban találának elhelyezést, a tárgyalást a Társaságnak erről való tájékoztatásáig nem fejezhette be.

Többen szólnak a kérdéshez, hogy vajjon a könyvtárba helyezés az ereklyegyűjtemény részére alkalmas és elfogadható-e, a régebben kilátásba helyezett régiségtári elhelyezés helyett.

A Társaság végül, Radó Antal indítványára, elhatározását függőben tartja s megbízza az elnökséget, hogy a Társaság ereklyetárgyainak s képeinek lehetőleg a muzeumi régiségtárában leendő külön, önálló elhelyezését kísértse meg kieszközölni; az irodalmi leve-

leket azonban a Társaság levéltári kezeléséből és őrizetéből, az ereklyék esetleges muzeumi letétbe helyezése alkalmával se adja ki.

8. Az Athenæum és a Franklin-Társulat a múlt ülés határozatából felkérte, hogy a társasági kiadványokból a new-yorki Public library részére példányokat adjanak, az előbbi 27 korona összegű leszállított áron, az utóbbi pedig, a közczélt tekintve, egészen díjtalanul teljesítette a kérelmet.

A Társaság az Athenæum számlájának kiegyenlítésére a 27 K-t megszavazza, a Franklin-Társulat-nak pedig köszönetét nyilváníja.

9. Gyűjtőívek érkeztek a Társasághoz a nagykőrösi Arany János-szoborra, Lukácsy Sándor elhunyt színműró és színházi rendező síremlékére és gróf Leiningen 1848/49-iki honvédtábornok síremlékére.

Az Arany János-szobor és a Lukácsy Sándor-síremlék gyűjtőívei, mint irodalmi jellegű mozgalmakkal vonatkozásban lévők, körzessenek a Társaság tagjai közt. A Leiningen emlékre vonatkozó a titkárnál marad s az adakozni kívánóknak ott áll rendelkezésére.

*

1908 márczius hó 25.

1. Titkár jelenti, hogy az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, mint évenként rendszeren, ez évben is 400 K-val szaporította a Társaságnál tett alapítványát, ezenkívül tiszteletpéldányt küldött a Társaságnak azon díszműből, melyet félszázados működése évfordulója alkalmából adott ki s mely a magyar biztosító társaság történetét tartalmazza.

Elnök javaslatára a Társaság nevében köszönő levél fog az Első Magyar Általános Biztosító Társasághoz intéztetni s abban a Társaság ez előkelő magyar vállalatot félszázados nagysikerű működésének évfordulója alkalmából legmelegebben üdvözl.

2. Ugyancsak, mint évenként rendszeren, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egysület is 400 K-t adományozott a Társaságnak régi nagy alapítványa növelésére; a mezőtúri reform. gymnasium pedig 200 K-val az alapítók közé lépett. A Társaság köszönetét az elnökség levélben fejezze ki az alapítóknak.

3. Handmann Adolf elhunyt levelező tag német műfordításait Arany János költeményeiből, a műfordítónak fia könyvben kiadta s a könyvből a Társaságnak tiszteletpéldányt küldött.

4. Kont Ignác levelező tag megküldte a Társaságnak franczia nyelven írt és kiadott könyvét, melyben a jelenkori magyar irodalmat ismerteti.

5. A Budapeten működő Francia Irodalmi Társaság nyomtatásban kiadott francia füzetéből szintén küldött a Társaságnak tiszteletpéldányt.

Valamennyi tiszteletpéldány köszönettel vétetik.

5. Endrődi Sándor rendes tag, Bugát Pál özvegye részéről a Társaság ereklyetárának ajándéku ajánlja fel Kisfaludy Károly 10 db eredeti rajzát és 9 db rajzmintáját. Néhai Bugát Pál sorai igazolják, hogy a tárgyak valóban Kisfaludy Károlytól valók.

A Társaság hálás köszönettel fogadja el az ereklyéket s megőrzi azokat ereklyetárában.

9. Berzeviczy Albert, mint a Shakespeare-bizottság elnöke közli a Társasággal, hogy gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter és a Társaság rendes tagja, ki a Társaság által kezdeményezett irodalmi Shakespeare-mozgalmat már eddig is nagyszabású támogatásban részesítette, most megint 5000 K összeget utalványozott az Egyetemi Könyvtár keretében a Shakespeare-bizottság javaslatára létesítendő minél teljesebb Shakespeare-könyvtár czéljaira. Indítványozza felszólaló, hogy a Társaság ezért gróf Apponyi miniszterhez köszönőiratot intézzon, továbbá, hogy a mai ülésen őt, mint rendes tagot s mint a Shakespeare-ügy kiváló megértőjét és támogatóját a Shakespeare-bizottság tagjává válaszsza meg. Ugyanez alkalommal azt is kéri a felszólaló, a Shakespeare-bizottság elnöke, hogy a bizottságnak külső tagjai közé, kik nem a Társaság tagjaiból választatnak, ma pótlólag Hevesi Sándor színházi rendező, Sebestyén Károly tanár, író és Ruszt József a lelkes irodalom- és műbarát is fölvetessenek.

Ferenczi Zoltán a Shakespeare-könyvtárra vonatkozólag felvilágosításul megjegyzi még, hogy az abban elhelyezendő könyvek kiválasztása fenn van tartva a Társaságnak, illetőleg a Társaság Shakespeare-bizottságának.

A Társaság elhatározza, hogy gróf Apponyi vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez az újabb anyagi támogatásért köszönőiratot intéz. Ezután gróf Apponyi Albertet, mint a Társaság rendes tagját, továbbá Hevesi Sándort, Sebestyén Károlyt és Ruszt Józsefet, mint külső tagokat a Shakespeare-bizottság tagjaivá megválasztja.

10. Elnök és titkár együttesen jelentik, hogy az ereklyetár elhelyezésének ügyében a Nemzeti Muzeum igazgatóságánál eljárta. Meggyőződtek róla, hogy jelenleg a Nemzeti Muzeumban nincs olyan megfelelő helyiség, melyben az ereklyék és képek együtt volnának elhelyezhetők s melyet úgy megtöltenének, hogy ott egyéb, mint a Társaság gyűjteménye ne lenne. A Társaságnak már most rendelke-

zésére bocsátható muzeumi helyiség az igazgatósági irodákhoz tartozván, a kívánatos nyilvánosságot is nélkülözné.

A muzeum igazgatósága szerint azonban, egy-két esztendő múlva a Társaság a muzeumban ideális helyet fog kaphatni, melyben a társasági gyűjtemény egyéb Kisfaludy-vonatkozású tárgyakkal együtt lenne, egyesítve elhelyezhető. Így ott egy, a nyilvánosságtól el nem zárt Kisfaludy-szoba létesülne, mely a Társaság minden ereklebebecsű tárgyát, képét, iratát magába fogadná. Ugyanakkor esetleg az is lehetőségessé válna, hogy a Társaság üléseit is a muzeum nagy termében, a volt főrendiházi ülésteremben tarthatná. A muzeum, valamint a múzeumi könyvtár igazgatója hajlandók a Társasággal már most előzetesen írásban is megegyezni az iránt, hogy annak idején a Kisfaludy-szoba a Társaságot megfogja illetni.

A Társaság köszönettel veszi tudomásul a közlötteteket s a Nemzeti Muzeumba gyűjteményét csak akkor kívánja áthelyezni, mikor a jelzett, teljesen megfelelő helyiség rendelkezésére álland. A Társaság elnöksége megbízást nyer, hogy a múzeum és a múzeumi könyvtár igazgatóival az ígért helyiségre vonatkozólag már előre írásban megállapodjék.

11. A jövő évi ünnepélyes közülés terve. A Társaság elhatározza, hogy a közülést Szász Károly elhunyt tag emlékezetének szenteli. A közülés tárgysorába ehhez képest mindenekelőtt Beöthy Zsolt-nak Szász Károlyról szóló emlékbeszédét kívánja felvenni. Beöthy Zsolt szívesen tesz eleget a kívánságnak s az emlékbeszédet a közülésen el fogja mondani. Az elnöki megnyitó beszédet ez okból Berzeviczy Albert másodelnök vállalja magára. Költemények felolvasására a Társaság Kozma Andort és Szabolcska Mihály rendes tagot, elbeszélésre Sebők Zsigmondot kéri fel. Kozma Andor és Sebők Zsigmond jelen lévén, készségüket legott jelentik; az előbbi jelzi azt is, hogy költeményével Szász Károly irodalmi emlékezetének óhajt hódolni.

★

1908 május hó 6.,

(az áprilisban meg nem tartott havi ülés helyett.)

Titkár jelenti, hogy a Shakespeare-bizottság folyóiratának első kettős füzetje megjelent s hogy Zempléni Árpád «Bosszú» című, a Társaság által jutalmazott költeményének könyvalakú kiadásából, valamint annak Lechner Gyula társasági levelező tag által készített s ugyancsak könyvalakban kiadott német műfordításából a Társaságnak tiszteletpéldányt küldött.

Tudomásul szolgál. A tiszteletpéldányok köszönettel vétetnek.

7. Vargha Gyula, mint a népköltési gyűjtemény szerkesztője Mayland Oszkár tanár székelgyföldi gyűjtéséről tesz kedvező jelentést, s a gyűjtésből részletet ajánl felolvasásul a legközelebbi havi ülés részére. Tudomásul szolgál.

10. A Pozsonyi Toldy-kör és Komlóssy Ferencz prépost meghívja a Társaságot a Pozsonyban rendezendő, irodalmi pályázatokkal egybekötött virágjáték-ünnepélyekre. A Társaság felkéri gróf Zichy Géza rendes tagot, hogy ez ünnepélyeken a Társaságot képviselni sziveskedjék.

11. Heinrich Gusztáv felhívja a Társaság figyelmét Sklarek Erzsébet magyar származású német írónőnek a magyar népmesék ismertetését célzó német fordításaira. Ezek a fordítások, az író által könyvalakban kiadva, Németországban ismertté teszik a magyar nép meseköltő génuszát. Sklarek Erzsébet most szándékozik ismét egy újabb német kötetet kiadni népmeséinkből, s kéri, hogy a kiadás költségeihez valamivel a Társaság is járuljon hozzá.

A Társaság szabályai szerint nem járulhat hozzá németre fordított magyar népmesék kiadási költségeihez, de Sklarek Erzsébet vállalkozását érdemesnek ismeri el s anyagi támogatását a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak fogja ajánlani.

13. Kozma Andor jelenti, hogy Garay János elhunyt tag régi sírjából a Kerepesi-temetőben, ugyanezen temetőben egy új dízsírba fog f. hó 29-ikén, pénteken reggeli 8 órakor áthelyeztetni. Az áthelyezést a székesfőváros saját költségén ejti meg, s a temető igazgatósága, jelentéstévő útján, az áthelyezési aktusnál a Társaság részvételét kéri.

A Társaság képviselőjében Ferenczi Zoltán és Kozma Andor okvetlenül meg fog jelenni.

14. Ugyancsak Kozma Andor tudatja, hogy Zilahy Imre néhai magyar írónak sírja a kerepesi temetőben a szokásos időletelés folytán megszűnik, s ha a Társaság vagy más irodalmi egyesület Zilahy Imre részére új külön sírt nem eszközöl ki, akkor a holt író tetemei közös sírba fognak átvitetni. A Társaság felkéri a székesfőváros tanácsát, hogy Zilahy Imre földi maradványait ismét külön sírba helyeztesse át.

★

1908 május 27.

1. Elnök a napirend előtt jelentést tesz Vörösmarty Mihály budapesti szobrának f. hó 24-én végbement ünnepélyes leleplezéséről, melyen a Társaság az elnök vezetése alatt testületileg vett részt s a

szobrot megkoszorúzta. Részletesen emlékezik még az elnök Vörösmarty Mihálynak a Társaság alapítása körül és első évtizedbeli munkálkodásában kifejtett nagy tevékenységéről, majd méltatja Rákosi Jenő rendes tagnak a budapesti Vörösmarty-szobor létesítése körül szerzett érdemeit s az ülést megnyitja. A Társaság jóváhagyja s helyesli az elnökségnek a Vörösmarty-szobor leleplezésén való részvételre vonatkozott intézkedéseit s a szobornak a Társaság nevében történt megkoszorúzását.

2. Titkár jelenti, hogy Hegedüs István a Társaságnak ajándékozta Vörösmarty Mihály gyászjelentésének egy példányát; továbbá, hogy a M. T. Akadémia f. hó 3-án tartott ünnepélyes nagygyűlésén a meghívott Társaság képviselve volt; s végül, hogy gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter, rendes tag, a Shakespeare-bizottság tagjává történt megválasztását levélben köszönte meg. A Társaság köszönettel fogadja Vörösmarty Mihály gyászjelentését s elhelyezi ereklyetárában; a titkár jelentéseit tudomásul veszi.

7. Beöthy Zsolt és Palmer Kálmán aláírásával felhívást kapott a Társaság, hogy a maga módja szerint, vegyen részt a Greguss Ágost nyilvános mellszobor-emlékére megindított gyűjtésben. Tekintve, hogy Greguss Ágost elhunyt tag a Társaság körül rendkívüli érdemeket szerzett s vagyonát is alapítványul a Társaságra hagyta, Kozma Andor indítványozza, hogy a Társaság, mely vagyonából szabályai és szokása szerint nem járulhat közadakozásokhoz, ne csak köröztesse tagjai közt a Greguss-szobor gyűjtőívét, hanem az elnökség útján külön is hívja fel a tagok figyelmét, hogy ebben az adakozásban tehetségükhöz képest valameennyien részt vegyenek.

A Társaság a gyűjtőívet a tagok közt körözteti s felkéri az elnökséget, hogy az a tagokat az adakozásra a Társaság nevében külön levéllel is figyelmeztesse.

8. A földművelésügyi m. kir. miniszteriumban a népkönyvtári ügyben értekezlet volt, melyre a Társaság is meghívott; képviselőiben Vargha Gyula titkár jelent meg. Tudomásul szolgál.

9. Az Erdélyi magyar közművelődési egyesület f. évi közgyűlésére, az eperjesi kollégium a 24 eperjesi vértanú emlékünnepeére nyomtatott meghívást küldött a Társaságnak. Köszönettel vétetik.

12. Garay János elhunyt tag földi maradványai e hó 29-ikén helyeztetnek át új dízsírba a Kerepesi-temetőben. A Társaság ez alkalommal az új sírra koszorút helyez. Képviselőjéül az új sírba tételnél Kozma Andort kéri fel.

1908 szeptember 30.

1. Berzeviczy Albert, mint elnök az ülést rövid beszéddel nyitja meg, melyben megállapítja, hogy a Társaság mai rendes havi ülése, egy szép és nagy irodalmi ünneplés kedves hatása alatt rendkívüli, ünnepélyes jelleget nyer. Közvetlenül az ülés előtt, ugyanezen a helyen ünnepelték Beöthy Zsoltot, mint a magyar nemzeti irodalom kitűnő vezéralakját, tanítványai, barátai és tisztelői, a magyar társadalom színe-javának lelkes részvételével. Az ünneplés alkalmá az volt, hogy Beöthy Zsolt ez évben töltötte be életének hatvanadik esztendejét. Maradandó emlékéül az ünneplésnek, az ünnepelt tanítványai, barátai és tisztelői bizonyos, még meg nem jelent irodalmi munkájukat egy kötetbe gyűjtve, Beöthy Zsolt-emlékkönyv címen adták ki. Ebbe a könyvbe, mely a Társaság elnökének tiszteletére készült, a Társaság tagjai közül is sokan írtak, s a felolvasások, az ünnepi hangulatnak megfelelően, a mai ülés részére ezeknek az emlékkönyvbe írt munkáiból választattak ki.

★

1908 október 28.

Titkár jelenti, hogy:

1. Jónás Károly a Társaságnál régebben tett alapítványát újabb 100 K összeg adományozásával növelte. Köszönettel vétetik.

2. A népköltési gyűjtemény X. kötete, Horger Antal csángó népmese-gyűjteménye megjelent.

3. A Társaság a Radvánczon emelt Gyöngyösi István-emlék felavatásának ünnepére koszorút küldött. A Társaság elhunyt tagjának, Vajda Jánosnak Válon leleplezett szobrát, a leleplezési ünnepen a Társaság képviselőjében és megbízásából Négyesy László rendes tag koszorúzta meg. A szombathelyi kulturpalota megnyitásának ünnepén a Társaságot Ferenczi Zoltán képviselte. Rudolf királyfi budapesti szobrának leleplezése ünnepére a szobrot megalkotó Uránia tudományos egyesület a Társaságot is meghívta s ez az ünnepen több taggal volt képviselve. A Társaság köszönetet mond egyrészt a meghívásokért, másrészt ama tagok szívességeért, kik az ünnepélyeken képviselőjében eljárak, s helyeslőleg hagyja jóvá az idevágó elnökségi intézkedéseket.

4. A Társaság részére több folyóiratból, évkönyvből és egyéb irodalmi kiadványból érkezett tiszteletpéldány; ezek közt van az Ember tragédiájának olasz műfordítása is Antonio Fonda és Lodovico Czik társfordítóktól, Zichy Mihály illusztrációival. Köszönettel vétetnek.

10. Elnök tudatja, hogy Lévy József rendes tag «A múzsa búcsúja» című újabb költeménygyűjteményét kiadásra a Társaságnak ajánlotta fel, mely a kitűnő költőnek már régebbi költeménykötetét is kiadta volt. Elnök, áthatva annak fontosságától, hogy e költeménykötet mielőbb jelenhessen meg, ez ügyet, már a folyó ülés előtt a könyvkiadó bizottság elé terjesztette, mely a kiadási ajánlatot örömmel és köszönettel fogadta el, s ugyancsak az elnök ülésen kívül megbízta már Hegedüs Istvánt és Vargha Gyulát, hogy a gyűjteményt a szabályoknak megfelelően megbírálják s arról véleményüket az ülés elé terjesszék. Az elnök kéri most jelentett intézkedésének jóváhagyását. Vargha Gyula maga és bíráló társa jelentését nyomban felolvassa, mely a nagybecsű költeménykötet kiadását a legmelegebben ajánlja. A Társaság az elnök intézkedését jóváhagyja, a két bíráló jelentését elfogadja, örömmel határozza el Lévy József újabb költeményeinek kiadását és utasítja a könyvkiadó bizottságot, hogy ezt a kötetet már a legközelebb megjelenő kiadványok közé okvetlenül vegye fel.

11. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter a Társasághoz tette át Handmann Adolf elhunyt levelező tag hátrahagyott német műfordításait a magyar költészetből, melyek kiadását, a nemzeti kultúra érdekében, esetleg a miniszter tenné lehetővé, ha a Társaság illetékes bírálata szerint a műfordítások erre érdemesek. Kéri tehát a miniszter, hogy a Társaság a bírálatra vállalkozni szíveskedjék. A Társaság készségesen teljesíti a miniszter kívánságát s Heinrich Gusztáv, báró Dóczy Lajos rendes tagokból és Neugebauer László levelező tagból bíráló bizottságot alakít, azzal a feladattal, hogy Handmann Adolf műfordításait vizsgálja meg s azokról bíráló jelentését a Társaság elé terjessze.

13. Sully-Prudhomme francia költő Párizsban emelendő szobrának költségei nemzetközi gyűjtés útján szereztetnek be. A Társaság szintén kapott gyűjtőívet és adakozásra való felhívást. A Társaság a tagok tudomására adja.

14. Budapest székesfőváros tanácsa, a Társaság fölkérésére válaszul, tudatja, hogy Zilahy Imre néhai magyar író haló porait a temetőrendezés folytán megszüntetendő régi sírból új, külön sírba díjmentesen áthelyezni hajlandó. A Társaság köszönettel veszi s felkéri Kozma Andort, hogy az ez ügyben netán még szükségesekeket a székesfővárosi hatóságoknál intézze el.

17. Radó Antal indítványozza, hogy a Társaság, tisztelve hagyományait, címébe ismét vegye fel a régebben benne volt, utóbb elhagyott «magyar szépirodalmi intézet» kifejezést. A Társaság helyesli

az indítványt s azt annak idejében alapszabályszerű eljárással meg is fogja valósítani.

18. Váradi Antal indítványozza, hogy a Társaság indítson mozgalmat Kisfaludy Károly szobrának Budapesten leendő megalkotása és felállítása céljából, s a mozgalomba a színházakat is vonja be.

Titkár és elnök az indítványt támogatják, s ez alkalomból utalnak arra, hogy a Társaság ujította meg saját költségén Kisfaludy Károlynak a muzeumkertben lévő kisebbszerű szoboremlékét is.

A Társaság az indítvány eszméjét magáévá teszi s ez ügy előkészítésére az indítványozó Váradi Antalból, továbbá Alexander Bernátból s Vargha Gyulából álló bizottságot alakít.

★

1908 november 25.

2. Kovács Pál elhunyt tag volt lakóháza Győrött f. hó 15-én emléktáblával jelöltetett meg. A Társaság képviselőjében Beöthy Zsolt az emléktáblát megkoszorúzta. Helyesléssel vétetik tudomásul. Beöthy Zsolt elnöknek a Társaság köszönetet mond képviselőtéért.

3. A szászvárosi Kún-kollégium 200 K összeggel a Társaság alapítói közé lépett. Az elnökség az alapítványért a szokott módon, írásban jelentse a Társaság köszönetét.

7. Elnök közli, hogy a Társaság legközelebbi ünnepélyes közülését követő lakomán a Gyulai-serleggel mondandó emlékezés tárgyul Egressy Gábor elhunyt tag irodalmi és művészi pályáját óhajtja kitűzni, noha egyelőre még más érdemes elhunyt tagok méltatása lenne soron. Azonban, ép ez időszertint telik be Egressy Gábor születése századik esztendeje, s a Társaság ezt az évfordulói alkalmat nem mulaszthatja el a nagy művészre való megemlékezés nélkül. Felkéri tehát az elnök Váradi Antalt, hogy a jövő februárban tartandó ünnepi lakomán a Gyulai-serleggel Egressy Gáborról mondjon beszédet. A Társaság helyesli és köszöni az elnök intézkedését, Váradi Antal pedig nyomban kijelenti szíves készségét az Egressy Gáborról szóló megemlékezésre.

14. Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Nemzeti Muzeum igazgatója levélben elfogadja a Társaság azon ajánlatát, hogy a társasági ereklyetár s értékes kézirat-gyűjtemény néhány év múlva, mikor arra hely lesz, a muzeum Széchenyi-könyvtára keretében, külön helyiségben, a Kisfaludy-társaság tulajdonjogának nyilvános feltüntetésével helyeztessenek el, mint örök letét; a Társaság által jövőben gyűjtendő irodalmi ereklyék s kéziratok folytatólagosan szintén ugyanott s ugyanoly módon fognak mindenkor elhelyeztetni. Vértesi Arnold

úgy véli, hogy a muzeum igazgatójának levele a későbbi muzeum-igazgatókat nem fogja kötelezni. Felolvastatván a levél szövegét, felszólaló megnyugszik abban, hogy a szöveg eléggé kifejezi a muzeum kötelezettségének tartósságát. Ferenczi Zoltánnak kifogása van az ellen, hogy a muzeummal eképen megállapított elhelyezési egyezség oly feltétlen örök letéti kötelezettséget ró a Társaságra, mely alól semmi kivétel nincs. Felszólaló záradékként kikötni kívánná, hogy abban az esetben, ha valamikor a Társaság maga is háztulajdonossá lenne, s a saját épületében maga kívánná gyűjteményeivel berendezkedni, a muzeumból letett gyűjteményeit ismét kivonhatja. Hegedüs István ellenzi, hogy a szerencsésen megoldásra jutott ereklyetár-elhelyezési ügy ilyen utólagos kikötéssel ismét visszavetessék régebbi stádiumába, mert még ha be is következne valamikor az ezidőszakra számításra kívül lévő eset, hogy a Társaságnak magának lesz épülete, akkor is a muzeum marad a legjobb hely a társasági gyűjtemények biztos és közszemlére kitett módon való elhelyezésére. A leglényegesebb társasági követelménynek, hogy a Társaság tulajdonjoga a muzeumban külön kiállítandó társasági gyűjteményeken nyilvánosan, feliratokkal legyen kitüntetve, a muzeum-igazgató kötelezőerejű levele úgyis elegendő. A Társaság a Ferenczi Zoltán fölvetette kikötés eszméjét azzal ajánlja az Elnök figyelmébe, hogy tegye azt szóvá a muzeum igazgatójánál, de ha azt észlelné, hogy az a különben nagyon örömdetes megoldást kockáztathatja, annak megvalósítását ne erőltesse.

★

1908 december 18.

1. Titkár jelenti, hogy a nagykőrösi Arany János szoborra a Társaság tagjai közt körözött gyűjtőíven 262 K gyűlt össze, mely elküldetett a szoborbizottságnak. A szoborbizottság levélben mond a Társaságnak köszönetet.

3. Jánosi Gusztáv a Társaság megbízásából tanulmányt olvas fel Miltonról, vonatkozással a nagy angol költő születésének 300-ik évfordulójára. Elnök felolvasónak a Társaság köszönetét jelenti.

7. Az ügyrend értelmében határozni kell a felől, hogy a jövő évi február havi tagválasztó közlésen a megüresedett 2 rendes és 5 levelező tagsági helyből hány legyen betölthető.

A Társaság határozata az, hogy az 1909. évi tagválasztó ülésen egy rendes tag választassék. Miután a választás a Szana Tamás halálával megüresedett írói helyre történik, a hely íróval lesz betöltendő.

Az 5 megüresedett levelező-tagsági hely ugyancsak a legközelebbi tagválasztó ülésen a Társaság egyhangú határozata szerint mind

betölthető. Két mult évi ajánlást levelező tagsági helyre (Beöthy Zsoltét, mely Yolland Arturra és Hegedüs Istvánét, mely Moldován Gergelyre vonatkozik) a Társaság f. évi február 5-iki közlése az 1909. évi tagválasztásra érvényben tartott. Ezt a folyó ülés emlékeztetésül eleve megállapítja.

8. Titkár előterjeszti az 1909. évi ülésrendet.

A rendes havi ülések, a régi gyakorlat megtartásával, általában minden hó utolsó szerdájának este 5 órájára tüzetnek ki. Kivétel junius, julius, augusztus hó, mikor ülésszünet lesz és december hó, mikor a karácsonyi ünnepek miatt a rendes havi ülés a hó 15-ik napjára fog egybehivatni. Az 1909-iki előzetes és tagválasztó közlés február 3-án esti 5 órára, az ünnepélyes közlés február 7-ére (dél-előttre, vasárnap lévén) s az ebben az évben (1909-ben) szintén szükséges tisztújító közlés február 10 esti 5 órára tüzetik ki.

9. Titkár a Társaság tagjai közt folytatott, irodalmi vonatkozású pénz gyűjtésekre vonatkozólag jelenti még, hogy nemcsak a nagykőrösi Arany János-szoborra begyűlt s már a nyílt ülésben föl- említett összeget, hanem a Lukácsy Sándor síremlékére begyűlt 49 koronát is elküldte rendeltetési helyére. Jóváhagyással vétetik tudomással.

★

1909 január 27.

Titkár jelenti, hogy Cassone József lev. tag megküldte a Társaságnak a műfordításában olaszul megjelent Petőfi «János vitéz»-ét. A Társaság köszönetét és üdvözlétét a levelező tagnak az elnökség levélben tolmácsolja.

Titkár jelentése szerint a szabályszerű időhatáron belül a következő tagajánlások érkeztek be:

Rendes tagságra Sebestyén Gyulát ajánlja Vargha Gyula; levelező tagságra Yolland Arturt, tavalyi érvényben tartott ajánlásának megújításával ajánlja Beöthy Zsolt; Hevesi Lajost ajánlja Beöthy Zsolt; Moldován Gergelyt, tavalyi érvényben tartott ajánlásának megújításával ajánlja Hegedüs István.

A Hevesi Lajosra vonatkozó ajánlás, noha csak a folyó január hóban érkezett, a postabélyeg tanúsága szerint Kairóban már 1908 december 27-én, tehát még a szabályszerű időben feladatott.

Érkezett ezeken kívül még egy levelező tagságra szóló ajánlat Berczik Árpád rendes tagtól is, azonban csak a folyó hó 15-ikén s már kelte is, feladása is jóval későbbi, mintsem az alapszabályok 18. §-ának b) pontja megkívánja. A Társaság a mindenképen megkésített Berczik Árpád-féle ajánlást nem veheti tekintetbe, a többi

ellenben felolvastatja s formailag rendben találva, az azokban ajánlottakat a jövő hó 3-iki tagválasztó ülés jelöltjeiül elfogadja.

Titkár bemutatja még azon levél fogalmazványát, melylyel a Társaság tagjait a köztük körözendő gyűjtőívén a Greguss Ágost-émlék költségeihez való hozzájárulásra buzdítja. Másodtitkár jelzi ennek kapcsán, hogy hozzá is érkezett a Greguss emlékbizottságtól gyűjtőív a Társaság részére, miután azonban a titkár már az előbb vett ívet körözteti, az utóbb érkezett felesleges. Tudomásul szolgál.

*

1909 február 3.

12. Elnök az ülés tárgyául kitűzött tagválasztási eljárás előkészületéül, abban a reményben, hogy már is jelen lévén 19 rendes tag, újabban érkezhető rendes tagokkal a tagválasztáshoz szükséges 20 vagy több rendes tag jelenléte megállapítható lesz, elrendeli a január 27-iki havi ülésen elfogadott egy rendes és három levelező tagsági helyre szóló ajánlások felolvasását. Miután azonban az alapszabályban a választáshoz megkívánt 20 rendes tag helyett az ajánlások felolvasása után is csak 19 rendes és 1 levelező tag van jelen, elnök a tagválasztási eljárást a f. hó 10-ikére kitűzött tisztújító közülésre halasztja, a mi a szabályokba nem ütközik. A Társaság az elnök intézkedését helyesli és jóváhagyja.

*

1909 február 10.

1. Elnök az ülést megnyitván, megállapítja, hogy husznál több rendes tag van együtt, tehát a választások megejthetők, s a f. hó 3-iki ülés határozatából a folyó ülésre halasztott tagválasztási eljárást az ülés első tárgyául tűzi ki.

A Társaság szabályszerűen megejtett titkos szavazással

a) rendes taggá megválasztja Sebestyén Gyulát, 28 beadott szavazat közül 28 szavazattal,

b) levelező tagokká pedig Yolland Arturt 29 szavazattal s Hevesi Lajost és Moldován Gergelyt 27—27 szavazattal 30 beadott szavazat közül.

2. Elnök maga s a Társaság egész tisztikara, valamint állandó bizottságai nevében kijelenti, hogy megbízatásuk az alapszabályok értelmében a mai üléssel lejárt, s megköszönve az élvezett bizalmat, felkéri Dalmady Győzöt, mint a jelenlévők közt legrégebbi rendes tagot, hogy az elnöki széket tőle korelnökül átvenni s az ülést a tisztújítás megejthetése végett tovább vezetni sziveskedjék.

3. Dalmady Győző, mint korelnök elfoglalja az elnöki széket; szíves szavakkal emlékezik meg a lelépett elnök, tiszttakar és bizottságok működéséről; Kozma Andort felkéri a jegyzőkönyv továbbvezetésére, Bársony Istvánt és Riedl Frigyeszt annak hitelesítésére; mindezek után megnyitja a tisztújítási eljárást.

Radó Antal ajánlja, hogy az elnökség és tisztségviselők, valamint a gazdasági és a könyvkiadó bizottságnak a társasági tagok közül választandó tagjai változatlanul ismét választassanak meg.

Korelnök elrendeli az elnökségre és tisztségviselőkre, valamint a gazdasági bizottságra és a könyvkiadó bizottságnak társasági tagokból veendő tagjaira a titkos szavazást.

A Társaság szabályszerűen megejtett titkos szavazással, melynek folyamán összesen 25 érvényes szavazat adatott be, megválasztja:

- a) elnökké Beöthy Zsoltot, 24 szavazattal;
- b) másodelnökké Berzeviczy Albertet, 24 szavazattal;
- c) titkárrá Vargha Gyulát, 23 szavazattal;
- d) másodtitkárrá Kozma Andort, 23 szavazattal;
- e) pénztárnokká a Magyar Földhitelintézetet, ügyészszé dr. Szócs Ferencz ügyvédet, 25 szavazattal;

f) a gazdasági bizottság tagjaiul Bereczik Árpád, Gyulai Pál és Szűry Dénes rendes tagokat, 23 szavazattal;

g) a könyvkiadó bizottság tagjaiul Alexander Bernát, Gyulai Pál, Herczeg Ferencz, Kozma Andor, Riedl Frigyes, Szűry Dénes és Vargha Gyula rendes tagokat Beöthy Zsolt elnökleite alatt. E bizottság az ügyrend szerint tartozik magát az alapítók közül meghívandó hat taggal kiegészíteni.

Korelnök megállapítván és kihirdetvén a tisztújító választások eredményét, kifejezve látja ebben a Társaság határozott akaratát, hogy ugyanazon szellemben kíván működni és kormányoztatni ezután is, mint eddig. Fölkéri korelnök most már az újból megválasztott társasági elnököt, Beöthy Zsoltot, hogy az ülés vezetését tőle ismét vegye át.

4. Beöthy Zsolt elnök a Társaság szívélyes ovációi közt lelépő korelnöktől az ülés vezetését ismét átveszi s maga és az összes megválasztottak nevében meleg köszönetet mond úgy a korelnöknek a tisztújítás vezetéséért, valamint a Társaságnak a választásban megnyilatkozott változatlan bizalmáért; kijelenti, hogy az újból megválasztottak régi helyeselt irányukhoz régi buzgóságukkal hívek maradnak. Élénk köztetszéssel fogadtatik.

5. Elnök az ülést további teendőjéül a népköltési gyűjtemény szerkesztőjének és a Shakespeare-bizottság tagjainak választását tűzi ki.

A Társaság szabályszerűen megejtett titkos szavazással, melynek folyamán 21 érvényes szavazat adatott be:

a) a népköltési gyűjtemény szerkesztőjévé, 19 szavazattal ismét Vargha Gyula titkárt választja meg;

b) a Shakespeare-bizottságot az összes beadott 21 szavazattal, vagyis egyhangúlag, változatlanul a régi tagok újból megválasztásával ismét megalkotja. E szerint e bizottság elnöke Berzeviczy Albert, igazgatója Alexander Bernát, jegyzői Radó Antal és Gyulai Ágost (kültag), tagjai: gróf Apponyi Albert, Bayer József, Beöthy Zsolt, Ferenczi Zoltán, Gyulai Pál, Haraszti Gyula, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Hevesi Sándor (kültag), Jánosi Gusztáv, Léway József, Rákosi Jenő, Riedl Frigyes, Ruszt József (kültag), Sebestyén Károly (kültag), Somló Sándor, Szüry Dénes, Váradi Antal, Vargha Gyula, Yolland Artur.

Elnök e választások eredményét is kihirdeti s minden kifogás híján, érvényességüket megállapítja. Ezzel a Társaság szervezetének az alapszabályok és az ügyrend kívánta újjáalakulása, a következő három esztendőre szóló érvényességgel, be van fejezve.

6. Elnök következő üléstárgyul az 1908. évi zárszámadásokat és az 1909. évre szóló költségvetést tűzi ki.

Titkár felolvassa a pénzügyi bizottságnak az 1908. évi zárszámadó és az 1909. évi költségvetésre vonatkozó jelentését, mely, mint a jegyzőkönyv kiegészítő része, ahhoz mellékletül van hozzáfűzve. A Társaság az 1908. évi zárszámadásokat a jelentés szerint rendben lévőeknek találja s úgy általánosságban, mint minden részletében elfogadja; a Magyar Földhitelintézetnek, mint a társasági vagyon kezelőjének s a Társaság pénztárnokának az 1908. évre a felmentvényt megadja, úgyszintén a titkárnak, mint a kézipénztár kezelőjének. A Magyar Földhitelintézetnek, valamint Szöcs Ferencz társasági ügyésznek önzetlen és buzgó működésükért a Társaság köszönetet szavaz s ezt jegyzőkönyvbe véteti.

7. Áttérve az 1909. évi költségvetés tárgyalására, Berzeviczy Albert kéri, hogy miután a Shakespeare-bizottság saját bevételeivel szemben az e bizottság czímén előírányzott összeg voltaképen csak 600 K társasági segélyt foglal magában s a bizottság hiánya 1388 K, a szóbanforgó tétel (11.612 K) 1000 K azaz egyezer koronával emeltessek. Ez annál méltányosabb lenne, mert a bizottság tavalyi 1000 K segélyét nem vette fel s számíthatott arra, hogy a f. évben e még fel nem használt összeg és ugyanilyen összegű f. évi segély fog a Társaság részéről rendelkezésére állani.

Radó Antal ugyanezen megokolással a Shakespeare-bizottság

költségvetési tételét (11.612 K) még magasabb összeggel, és pedig 1400 K-val vélné emelendőnek, mert így valósulna csak meg teljesen a bizottság működésének úgy az 1908-iki, valamint a f. évben is évi 1000—1000 K val való társasági támogatása.

Berzeviczy Albert kijelenti, hogy a tételnek 1000 K-val leendő emelését transactióképen javasolta, s noha Radó Antal számítása helyes, javaslatát, mely a Társaságot kevésbé terheli s így általános méltánylást remélhet, fentartja.

A Társaság Berzeviczy Albert javaslatát egyhangúlag határozattá emeli. E szerint a költségvetésnek a Shakespeare-bizottságra vonatkozó, a pénzügyi bizottság által 11.612 K-val előterjesztett tétele helyett 1000 K-val magasabb, azaz 12.612 K összegű tétel helyeztetik az 1909. évi költségvetésbe, melynek végösszege is ehhez képest módosítandó. A költségvetést, ez egy módosítás beillesztése mellett, a Társaság minden többi tételében, a pénzügyi bizottság jelentése szerint változatlanul elfogadja.

SZANA TAMÁS RENDES TAG RAVATALÁNÁL.

HEGEDÜS ISTVÁN beszéde 1908 február 11.

A Kisfaludy-Társaság gyöngéd figyelemmel engem bizott meg, mint Szana egyik legrégibb barátját, azzal a megtisztelő feladattal, hogy koporsójára a társaság nevében koszorút tegyek és tolmácsoljam a társaság elismerését és tiszteletét annak a férfinak az emléke iránt, ki egész életét a szép, odaadó, önzetlen kultuszában tölté el egy hívő lélek áhítatával egy bűvárszellem lankadatlan szorgalmával és egy műkedvelő gyönyörűségével. Nem jutott osztályrészéül az a nagyon is ritkán irigylendő szerencse, mely a teremtő szellemnek osztályrésze. Egy ily teremtő szellem így jellemzi-e szerencsét: Az istenek, kik véget nem ismernek, választottaiknak végtelen örömeket, végtelen szenvedéseket szántak. E koporsó csöndes lakóját az alkotó mesterek szerencséje nem érte, de egy szép, nemes életen át bizonyította be, hogy a nagy mestereknek végtelen öröme, végtelen szenvedések közt létrehozott alkotásait megérteni, ihletük forrását föltalálni édes sovárgással vágyott. Mintha sűrű olaszföldi utazásai e sovárgást jelképeznék. Fölkutatta a nagy szellemek pályáját, kereste hatásuk titkát, kivált a magyar művészekét. De ez még csak egy műkedvelő lelki élete lett volna. Tovább ment. Mint receptív szellem, igyekezett a maga fogékonyságát mindenütt felköltetni. Az esztétikai gyönyörök forrásaihoz hívogatta főként az ifjúságot. A nagy szellemek, a nagy alkotások tolmácsa akart lenni. És a mit a magyar műtörténet érdekében fáradhatatlan buzgalommal tett: a könnyen elkallódó adatok gyűjtésével, feldolgozásával, és ez által a művészek iránt az érdeklődés felköltésével, a nemesebb izlés terjesztésével: annak érdemét tőle senki el nem veheti. A mihez Kossuth Lajos, az ő levelére válaszul, a magyar szépirodalom jövőjét köti, hogy magyar zománczu európai műveltségre kell törekednie: a Szana szerény, egyszerű, harmonikus valójában a magyar zománczu európai műveltség megvolt. Hű volt eszményeihez és eszményei hívek voltak hozzá, mert őt nem közönséges mértékben tették boldoggá. A Kisfaludy-Társaság koszorúja nemcsak elismerését fejezi ki az ő emléke iránt, hanem a testvéri frigyét azon Társaság iránt, melynek egyik alapítója volt. Legyen áldott emlékezete!

STURM ALBERT LEVELEZŐTAG RAVATALÁNÁL.

VARGHA GYULA beszéde 1909 február 16.

Eljöttem, hogy a Kisfaludy-Társaság nevében, mielőtt az örök-útra indulnál, még egy utolsó istenhozzádót mondjak neked, kedves társunk. Előttünk csak porrészed pihen; lelked, mely mint vergődő madár oly régóta szabadulni vágyott börtönéből, már elszállt — a mint hitünk tanítja — egy szebb, egy boldogabb hazába.

Áldott legyen emléked, hogy Te, itt alatt, ennek a szegény s balsorstól gyakran látogatott hazának is mindig hű fia voltál, s egész szíveddel szolgáltad magyar hazánk és nemzetünk ügyét. Bölcsőd ringásánál nem hangzott magyar dal; ott, a hol gyermekjátékaidat játszottad, ritka volt a magyar szó, mint a fehér holló, de szíved megérezte az anyaföld szívének dobbanását s eszményekért hevülő lelkedben az első fényt a magyar nemzeti génusz gyújtotta fel. Ifjú korodtól fogva fáradt napod lehunytáig lelkes munkása voltál a magyar kultúrának. Még német nyelven is azt szolgáltad, megismertetni óhajtván a külfölddel nemzeti törekvéseinket s a magyar szellem halhatatlan alkotásait. A Kisfaludy-Társaság különösen ezeket az érdemeidet méltányolta, midőn közel három évtizeddel ezelőtt levelező-tagjai sorába választott. Akkor fordítottad le a legmagyarabb költőnek, Arany Jánosnak nagy epikai művét, a *Buda halálát*. Érdekesen jellemző rád nézve, hogy első nagy munkádra, erre az erőt és kitartást egyaránt próbára tevő feladatra az a költői mű lelkesített, melyben fajunk szeretete oly szokatlan erővel lüktet s melyben a mondák naív költészetének oly csodálatosan fényes levegője árad.

Sorsod nem engedte, hogy egész életedet a költészet napsugaras birodalmában járva töltsed el. Bár hűtelenné később sem váltál a múzsákhoz, tolladat más feladatok vezették, munkásságod más tér felé fordult. De az az alaphang, melyet ifjúságodban megütöttél, végig csendül egész életeden, mindig, mindenütt, minden munkádban a magyar kultúráért lelkesültél s magyar hazádat szolgáltad. Érdemeidet hű emlékezésünk őrzi. Legyen könnyű a hant nyugvó porod felett.

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaság 1909 február 10-ikén megtartott választó ülésére.

I.

Rendes tagul:

SEBESTYÉN GYULÁT ajánlja Vargha Gyula rendes tag.

A Kisfaludy-Társaság jövő évi tagválasztó közülésén íróval betölthető rendes tagsági helyre ajánlom dr. Sebestyén Gyula urat, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgató-örét.

Sebestyén Gyula irodalmi munkássága oly széleskörű s oly gazdag, hogy annak futólagos ismertetése, sőt egyszerű bibliographiai felsorolása lapokat töltene meg. Ajánlásomban tehát csak azokra a momentumokra szorítkozom, melyek, véleményem szerint, Sebestyén Gyula megválasztását nemcsak ajánlják, hanem elodázhatatlan szükségé teszik.

A Kisfaludy-Társaság működésének már a negyvenes évek óta egyik legmaradandóbb becsű s hatásában legtermékenyítőbb része népköltésünk gyűjtése és kiadása volt. Feladatunk ezen a téren különösen sürgőssé vált újabb időben, midőn egyrészt a közoktatásügyi miniszter úr hazafias áldozatkészsége megadja az anyagi eszközöket, másrészt pedig az iskolás műveltség, a városi szokások s a színházi kouplék terjedése mint a sívó homok végkép eltemetni készül a népi költészet forrásait.

A Magyar Népköltési gyűjtemény szerkesztését régebben az arra leghivatottabbak végezték: Erdélyi János, utóbb Gyulai Pál és Arany László. Arany László elhunyt s Gyulai Pál lemondása után a Társaság bizalma, vonakodásom ellenére, reám hárította a nehéz és felelősségteljes feladatot, melynek súlyát azonban, ha lelkiismeretem szavára hallgatok, tovább nem viselhetem. Ma már a népköltés gyűjtésének és szerkesztésének vezetése oly gazdag folkloristikai

ismereteket kíván, a milyenekkel én nem bírok; irodalmunk érdeke parancsolólag követeli, hogy ezt a munkát most is a leghivatottabb vegye át, e leghivatottabb pedig kétségtől Sebestyén Gyula.

Ez a szempont kívánja különösen, hogy Sebestyén Gyulát, mint tagot, szorosán társaságunkhoz csatoljuk. De irodalmi érdemei is hangosan szólnak megválasztatása mellett. Ha csak társaságunk körében végzett munkásságára tekintünk, már ez maga bőségesen elég. «A honfoglalás mondái» című művét társaságunk jutalmazta milenniumi díjával, s társaságunk adta ki vastag két kötetben. Költésztünk legrégibb emlékeit, a *regös énekeket*, Sebestyén Gyula gyűjtötte össze, s írt hozzájuk páratlan forráskutatáson alapuló nagy tanulmányt. E két kötet szintén kiadványaink sorát gazdagítja. Sebestyén Gyulának köszönjük a Magyar Népköltészi Gyűjtemény VIII. kötetét, a Dunántúli Gyűjtést, mely ennek a nagyfontosságú sorozatos gyűjteménynek — a legelső kötetet kivéve — minden tekintetben legértékesebb kötete. Ez mutatja, hogy mit várhatunk Sebestyén Gyulától, kiben a néprajzi ismeretek gazdagsága finom æsthetikai érzékkel párosul.

Sebestyén Gyula mint irodalomtörténetíró is kiváló. Példa rá a honfoglalás mondáit a legrégibb krónikás nyomoktól az újabb epikai és drámai feldolgozásokig kimerítően tárgyaló nagy munkája; de példa rá «Ki volt Anonymus?» című munkája is, melyben Sebestyén egy évszázados vitát döntött el ritka elmeállal. A fáradhatatlan kezű s éles szemű kutató azonban nem száraz tudományos munkákat ír, tollát művészi érzék vezeti s tösgyökeres magyar nyelven a nagy közönségnek is élvezhető műveket nyújt. Mindezen érdemeinél fogva őt ismételten is a legmelegebben ajánlom a tekintetes Társaság nagybecsű figyelmébe.

Budapest, 1908 december 26-án.

Vargha Gyula.
rendes tag.

II.

Levelező tagul:

1. YOLLAND ARTURT ajánlja Beöthy Zsolt rendes tag.

A Kisfaludy-Társaság levelező-tagjának tisztelettel ajánlom Yolland Artur Battishill urat, a budapesti egyetem angol megbízott tanítóját. Yolland úr tökéletesen megtanulta nyelvünket, megismerte és megszerette irodalmunkat s évek óta nagy buzgalommal ismerteti is angol folyóiratokban. Így önálló, a nagy angol olvasó közönségnek

szánt munkában dolgozta fel Petőfi pályájának első felét. Ő írta meg a cambridgei egyetem nagy világtörténeti munkájában irodalmunk történetét. Megválasztásával nemcsak buzgó munkaerőt nyerünk a magunk feladatai körében, de buzdításával szolgálatot tenünk irodalmunk amaz érdekének is, hogy az angol közönségnél állandó, buzgó, értékes képviselője legyen. Patterson Artur helye, az ő halála óta, úgyis üresen áll; Yolland úr az angol szakirodalomban komoly igyekezettel törekszik betölteni. Támogassuk e lelkes törekvésében mi is azzal, hogy Patterson helyére válasszunk meg Társaságunk levelező-tagját.

Budapesten, 1907 decz. 18.

Beöthy Zsolt,
r. tag.

Tavaly levelező-tagul volt szerencsém a Kisfaludy-Társaságba *Yolland Artur* egyet. tanárt ajánlani. Ajánlatomra nézve akkor döntés nem történhetett; de a Társaság ez idénre fentartandónak határozta. Tisztelettel utalok azért tavalyi ajánlatom indokolására s kijelentem, hogy indítványomat a magam részéről én is fentartom.

Budapesten, 1908 decz. 16.

Beöthy Zsolt,
r. tag.

2. MOLDOVÁN GERGELYT ajánlja Hegedüs István rendes tag.

A Kisfaludy-Társaság zárt ülésén hozott határozat értelmében betöltendő három levelező-tagsági helyek egyikére ajánlom *Moldován Gergely* tiszteletbeli doktor, kolozsvári egyetemi tanár urat.

Tettem ezt azon megbecsülhetetlen érdemekre tekintettel, melyeket *Moldován Gergely* a magyar irodalomnak román nyelven, a román irodalomnak magyar nyelven való ismertetése, esztetikai méltatása körül szerzett.

A román népeletnek etnografiai, néppsychologiai ismertetésére irányító tudományos kutatásainak javarészt. S kutatások közben a román népköltészet virágait ültette át a magyar nyelvbe.

Egy külön folyóiratot szerkeszt, melynek hivatása a magyar nemzet és román nép közti testvéri viszony ápolása. A folyóirat czíme: *Ungaria*. Már hét kötete jelent meg. Ezekben számos költőt, beszélyírókat mutatott be.

A jelen évfolyamában is *Vörösmarty, Petőfi, Arany* költeményeit, *Herczeg, Mikszáth* és mások beszélyeit mutatta be a román olvasóknak.

Megbízható híve a magyar állameszmének, becsületes fia nemzetének. Évtizedek óta tanszékén és az irodalomban igazán hazafias irányban bámulatos következetességgel, rendületlen hűséggel dolgozik, közelebbről magyar költőkből és beszélyírókból három kötetet fog kiadni. Nem sorolom fel gazdag irodalmi munkásságát, melyet idb. Szinnyi József a *Magyar Írók* IX, 121—124. lapjain lelkiismeretes pontossággal állít egybe.

Vulcan József fájdalmas elvesztése után a Kisfaludy-Társaságnak Moldován Gergely hivatott az ő helyét becsülettel betölteni. Minthogy Moldován a magyar irodalomnak is több mint 30 éven át munkásművelője, tekintélyes és sok oldalról ellenséges megtámadtatásoknak kitett társadalmi helyzetére tekintettel is óhajtanám, ha a magyar nemzet e lelkes barátját egyhangu megválasztással tisztelnők meg.

Budapest, 1907 decz. 23.

Hegedüs István.

A múlt évben a Kisfaludy-Társaság kültagjának részletesen megokolt ajánlás alakjában javaslatba hoztam *Moldován Gergelyt*, a kolozsvári egyetemen a román nyelv- és irodalom tanárát, ki egy emberöltőre terjedő irodalmi munkásságában a magyar költészetnek román nyelven való ismertetésével és terjesztésével hazafias indulattal tett nagy szolgálatot. A múlt évben a választás nem sikerült, mert az alapszabály-kivánta száma a tagoknak nem gyűlt egybe.

Ez évben újra megújítom ajánlatomat és kifejezem azt a kollegiális kérésemet, hogy a tagok méltóztassanak az ily választásra, bármily nézetük lenne is s megjelenni, mert egy ily ajánlottnak bármi okból történt meg nem választása bántó az ajánlottra és bántó az ajánlóra nézve egyaránt.

Tiszteletteljes ajánlásomat megújítva maradok

Budapest, 1908 decz. 19.

mély tisztelettel

dr. Hegedüs István,

mint Kisfaludy-Társ. tagja.

3. HEVESI LAJOST ajánlja Beöthy Zsolt rendes tag.

Arra az esetre, ha a Kisfaludy-Társaság több levelező-tagsági hely betöltését határozta el, ezek egyikére bátorkodom ajánlani:

Hevesi Lajos író Bécében.

Hevesi a magyar irodalomnak is jeles munkása volt ifjú korában; az ő tollából került egyik legkiválóbb ifjúsági iratunk, a *Jelke*

András. Ma a német irodalomnak egyik legelső rangú irodalmi és művészeti kritikus. Igen alapos tudományos készültség, éles elemző képesség, széles látókör s mindenekelőtt az előadásnak finom, fordulatos, derűs elméssége tüntetik ki munkáit, melyek közül méltán hireseredett el a bécsi képirásról szóló műve. Német irodalmi működésének egész hosszú folyamában szerető gondnal, állandó figyelemmel ismerteti művészetünk és irodalmunk termékeit. Megválasztásával irodalmunk részéről csak egy nagyon régi kötelességünknek tennénk eleget.

Igen kérem még a tek. Társaságot, a határidő szempontjából méltóztassék jelen ajánlatomra is azt az eljárást alkalmazni, mely a pályázatokra nézve gyakorlatban van, azaz elfogadni, ha január 1-jénél valamivel később érkeznek is, tekintetbe véve, hogy sokkal korábban, nevezetesen december 27-dikén iratott és adatott postára.

Kairo, 1908 decz. 27.

Beöthy Zsolt
r. tag.



A TÁRSASÁG VAGYONA

1908 deczember 31-én.

1. Kinn fekvő alapítványokban	16,320 K — f
2. Értékpapirokban névérték szerint	414,200 „ — „
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	7,639 „ — „
Összesen	438,159 K — f.





